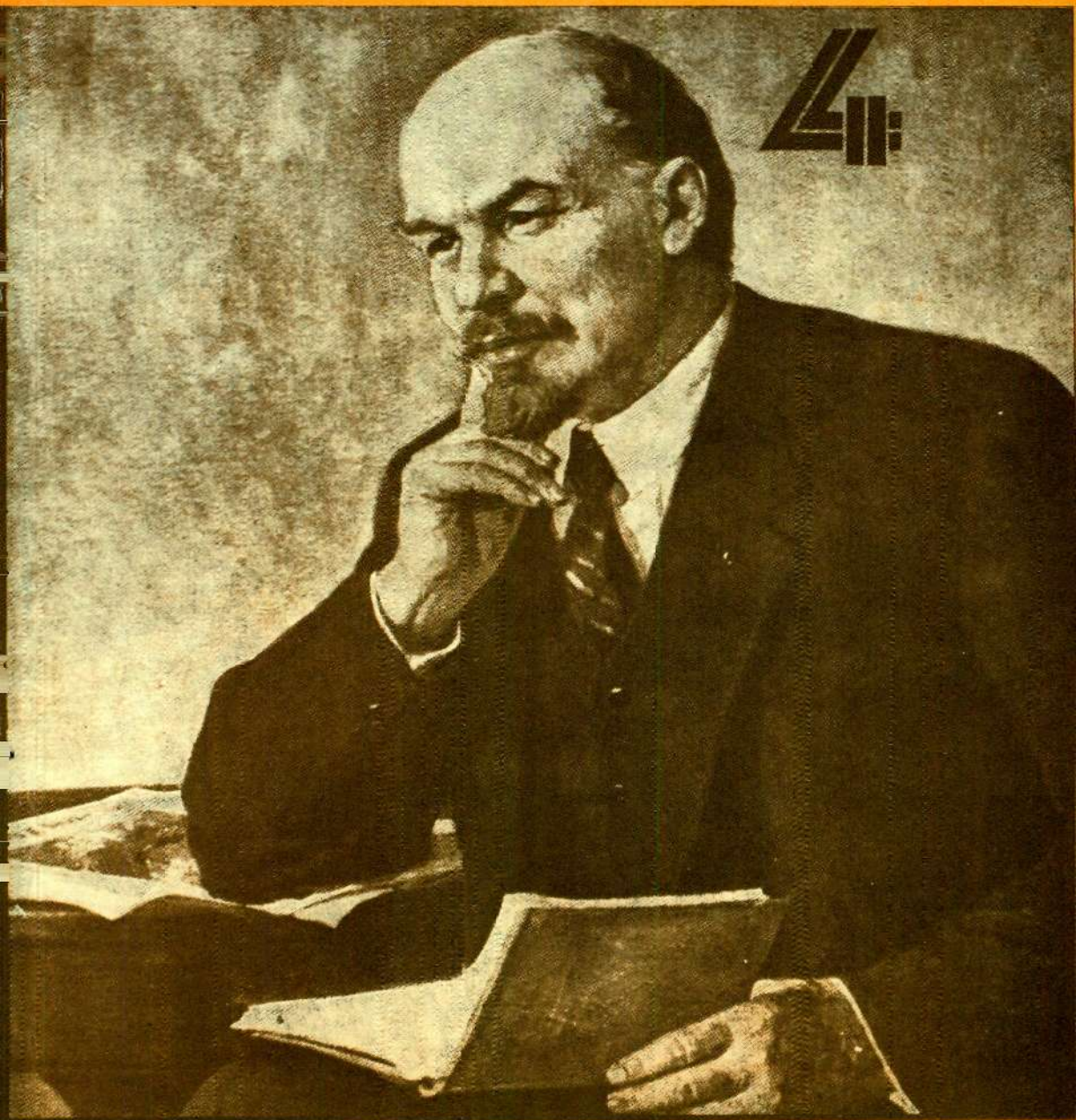
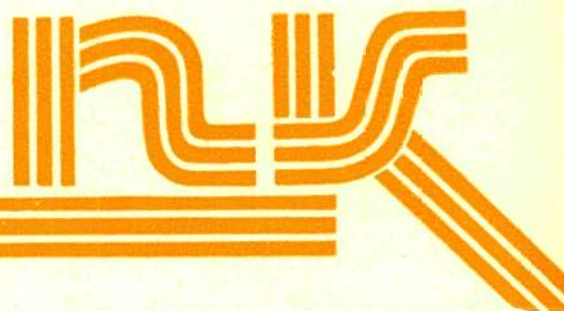
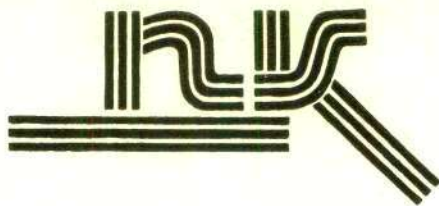
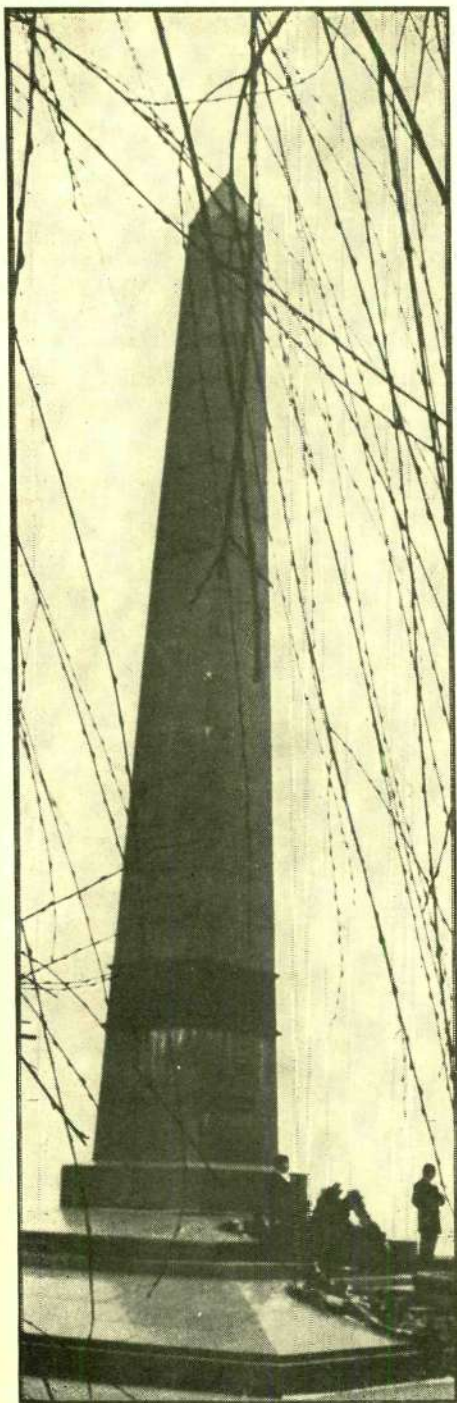

NÕUKOGUDE KOOL · 75

4

EESTI NSV HARIDUSMINISTEERIUMI PEDA-
GOOGILINE AJAKIRI

APRILL NR. 4
XXXIII AASTAKÄIK

TOIMETUSE KOLLEEGIUM:

V. EKSTA, F. KUPP, L. LEVALD, H. LIIMETS,
O. NILSON, H. ROOSVEE, H. ROOTS,
A. SEPP (toimetaja kt.), L. SIIMASTE, E. VAP-
PER, S.-A. VILLO.

Keeletoimetaja V. LEHT
Tehniline toimetaja O. Leidmaa

200 001 Tallinn, Pikk tn. 40, tel.: toimetaja
ja asetäitja 433-18, toimetaja asetäitja ja alg-
õpetuse ning koolieelse kasv. osak. 403-81,
vastutav sekretär. reaalinete ja töökasvatuse
osak. ning humanitaarainete ja esteetilise
kasv. osak. 404-47, ideoloogiaosak. ja kooli-
korralduse osak. 489-16, pedagoogikaosak.
493-97, korrektuur 429-35.

Kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pikk tn. 73,
tel. 483-37.

EKP Keskkomitee Kirjastuse trükikoda, Tal-
linn, Pärnu mnt. 67-a.

Ladumisele antud 27. II 1975. Trükkimisele
antud 27. III 1975. Trükiarv 5000. Trükipaber
nr. 2,70 × 100/16. Trükipoognaid 5,75. For-
maadile 60 × 90 kohaldatud trükipoognaid
7,8. Arvutuspoognaid 9,16. MB-03744. Tel-
limise nr. 363.

Tellimishind: aastaks — rbl. 3.60, 6 kuuks —
rbl. 1.80, 3 kuuks — 90 kop. Üksiknumbri
hind 30 kop.

«Ньюкогуде Кооль» («Советская школа»)
Орган мин. просв. ЭССР.
На эстонском языке.
Выходит один раз в месяц.

© Kirjastus «Perioodika»,
«Nõukogude Kool» 1975.

Tagakaanel: Päev päeva järel avalda-
vad Odessa koolinoored austust Tundmatule
Madrusele ja tema kaudu kõigile, kes vii-
mase ränga sõja päevil kaitsesid nende
linna ja andsid tema eest oma elu.

Odessa. Tundmatu Madruse mälestusmärk.

LEONID SIDORSKI fotod.

LENINISMI LIPU ALL

Nõukogude rahvas ja sajad miljonid inimesed meie planeedil tähistavad 22. aprillil Vladimir Iljitš Lenini, selle inimese 105. sünniaastapäeva, kes on teinud töörahva heaks rohkem kui keegi teine maailmas. Inimkonna ajalugu tunneb palju suuri nimesid, nende kuulsus kandub edasi põlvest põlve. Kuid tööinimestele kogu maailmas on ja jääb alati kalliks Lenini nimi, tema geenius, tema kõikevõitev õpetus. Kogu oma mõistuse jõu ja proletaarsete revolutsioonäri tahtekindluse pühendas Lenin võitlusele selle eest, et aidata töörahval asuda ainuõigele arenguteele, mis nagu ta ise ütles, viib kannatuste, piinade, nälja, metsistumise kuristikust kommunistliku ühiskonna, üldise heaolu ja püsiva rahu helgesse tulevikku.

V. I. Lenin on alati meiega, meie mõtetes, võitluses ja töös. Mida suuremad on tänapäeval maailma revolutsioonilisel uuendamisel saavutatud võidud, seda eredamalt tõuseb inimkonna silme ette Lenini legendaarne kuju, inimene, kes seisis kommunistliku tsivilisatsiooni hälli juures.

V. I. Lenin jättis inimkonnale igavesti elava ja areneva õpetuse — leninismi. Mitte ükski revolutsiooniline õpetus ei ole esitanud nii põhjalikku inimühiskonna ümberkujundamise programmi. Kuid samuti pole ükski teine teooria olnud nii ägedate rünnakute objekt kui leninism. Ent leninism on võitmatu, üha enam kasvab tema mõjujõud. Lenini õpetuse jõud on selles,

— et ta, olles tõeliselt teaduslik teooria, marksismi kõrgem etapp, näitab ainuõigelt ühiskonna objektiivseid arenguseadusi ja määrab kindlaks tema revolutsioonilise ümberkujundamise teed;

— et ta on kõige eesrindlikuma klassi, töölisklassi, kõige progressiivsema ühiskonnakorra, sotsialismi ideoloogia ja poliitika;

— et see, mida kavandas ja alustas V. I. Lenin, on Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei, rahvusvahelise kommunistliku liikumise ustavates kätes.

V. I. Lenin tõestas uut tüüpi proletaarsete partei ajaloolist vajalikkust ja rajas niisuguse partei — bolševike partei. See kujunes otsustavaks teguriks XX sajandi kõigis edasistes revolutsioonilistes sündmustes. Just Kommunistlik Partei viis töörahva Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule, mis suunas inimühiskonna kogu arengu sotsialismile ja rahule. Aastakümneid on Lenini loodud partei juhtinud nõukogude ühiskonna arengut teed mööda, mida valgustab leninism. Juhindudes Lenini õpetusest, on meie partei viinud Nõukogude paljurahvuselise riigi avarale kommunistliku ülesehitustöö

magistraalteele, mille lõppsihiks on kogu inimkonna helge tulevik.

V. I. Lenin õpetas, et proletariaadi diktatuur muutub rahvuslikust jõust internatsionaalseks jõuks, mis on võimeline avaldama otsustavat mõju maailmapoliitikale. Ja see on teoks saanud. Nõukogudemaa täidab suurt internatsionaalset missiooni, annab tohutu panuse ülemaailmsesse vabastusprotsessi, inimkonna päästmise imperiaalsi sünnitatud ohtudest ja hädadest.

Tänavu tähistame oma kodumaa surematu kangelasteo — Suures Isamaasõjas fašismi üle saavutatud ajaloolise võidu 30. aastapäeva. See on nõukogude rahva ja kogu progressiivse inimkonna helge pidupäev. See võit on leninismi võit, mis näitab V. I. Lenini rajatud maailma esimese sotsialistliku riigi võimsust ja elujõudu. Kaitsnud sotsialismi saavutusi Suures Isamaasõjas ja murdnud fašismi selgroo, avas nõukogude rahvas tee uuele revolutsioonilisele tõusule. On tekinud sotsialismi maailmasüsteem. Sotsialistliku sõprusühenduse võimsus ja ühtsus on taganud põhjaliku murrangu jõudude vahekorras rahvusvahelisel areenil sotsialismi ja rahu kasuks. Tänu sellele on saanud võimalikuks koloniaalimpeeriumide lagunemine ja rõhutat rahvaste vabanemine. NSV Liidu otsustaval osavõtul on rahuprogrammi alusel saavutatud silmapaistvat edu rahvusvahelise olukorra tervendamises.

V. I. Lenin juhtis noort Nõukogude vabariiki kõige raskemal ja vastutusrikkamal ajal. Tema vahetel juhtimisel loodi tagasi maailma imperialismi relvastatud pealetung ning loodi sotsialismi tulevaste võitude peamised eeldused: riigis kinnistus proletariaadi diktatuur, tugevnes töölisklassi ja talurahva liit, alustati paljurahvuselise Nõukogude riigi ülesehitamist. Partei tegi läbi revolutsiooni loovate ülesannete lahendamise ja rahvahulkade juhtimise hindamatu kooli. Pandi alus meie maa rahvusvahelisele poliitikale ja kaitsevõimele, mis tagas vajalikud välistingimused sotsialistlikuks üles-

ehitustööks. Nõukogudemaa kujunes maailma revolutsiooniliikumise kantiks. Samal ajal tekkis selle liikumise avangard — nüüdisaegne kommunistlik liikumine.

V. I. Lenini loodud tugeva vundamenti alusel tagas partei meie maa väga kiire arengu. Riigi industrialiseerimise, põllumajanduse kollektiviseerimise ja kultuurirevolutsiooni ning nõukogude rahvaste üksmeelseks internatsionaalseks pereks ühtekonddamise leninlike ideede elluviimise tulemusena on üles ehitatud arenenud sotsialistlik ühiskond. Seljataha on jäänud tohutu tõusutee tehnilisest, majanduslikust ja kultuurilisest mahajäämusest kuni tänapäeva teaduse ja tehnika progressi tippudeni. Nüüd on meie maal rajatud võimas sotsialistlik majandus. Nõukogude riik on muutunud igakülgseks arenenud suurtööstuse, mehhaniseeritud suurpõllumajanduse ning eesrindliku teaduse ja kultuuriga maaks. Võitluses sotsialismi ja kommunismi eest on välja kujunenud uus ajalooline inimeste ühendus — nõukogude rahvas — ning võidule pääsenud uus, sotsialistlik elulaad.

Peamine, mis määrab tänapäeval meie kodumaa elu iseloomu ja rütmi ning millele on allutatud nõukogude inimeste püüdlused, on üldrahvalik võitlus NLKP XXIV kongressi otsuste täitmise eest. Kongress kavandas nõukogude ühiskonna teaduslikult põhjendatud arenguprogrammi. Meie igapäevane tegelikkus on igal sammul kinnitanud NLKP XXIV kongressi leninliku kursi elulisust ja õigsust, mille eesmärgiks on sotsialistliku rahvamajanduse edasise võimsuse kasv, nõukogude inimeste heaolu tõus ning kommunismi ehitamiseks vajalike soodsate välispoliitiliste tingimuste tagamine. Partei kavandatud üheksanda viisaastaku pealesanne — tagada rahva elujärje ja kultuuritaseme tunduv tõus sotsialistliku tootmise kiire arengutempo, tema efektiivsuse suurendamise, teaduse ja tehnika progressi ning tööviljakuse kasvu kiirendamise alusel — on ere näide sel-

lest, kuidas maailma esimene sotsialistlik riik oma praktilistes tegudes väljendab kogu inimkonna lootusi ja püüdlusi paremale homsele.

Arendades laialdast sotsialistlikku võistlust üheksanda viisaastaku plaanide täitmise eest, on viisaastaku nelja aasta vältel märgatavalt suurenenud meie kodumaa materiaalsed ja vaimsed rikkused. Viisaastaku nelja aasta jooksul suurenes meie maa rahvatulu enam kui neljandiku, tööstustoodang aga rohkem kui kolmandiku võrra. Mullu toodeti meie maal ühe päeva jooksul ühiskondlikku produkti enam kui 2 miljardi rubla väärtuses, seega 10 korda rohkem kui toodeti seda enne Suurt Isamaasõda. Tugevnenud on meie ühiskonna ideelis-poliitiline ühtsus ning nõukogude rahvaste vennalik sõprus ja koostöö. NLKP Keskkomitee 1974. a. detsembripleenumi otsustes ja NLKP Keskkomitee peasekretäri L. I. Brežnevi ettekandes pleenumile analüüsi kõigekülgsemalt meie rahvamajanduse arendamise edasisi ülesandeid ning määrati kindlaks järjekordsed ühiskondliku tootmise efektiivsuse tõstmise teed ja meetodid.

Nõukogudema poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud võidud on saanud teoks tänu sellele, et partei poliitiline ja organiseeriv tegevus on kandnud leninlikust usust rahvahulkade ammendamatusse energiasse ja võimesse. Uue võimsa hoo üldrahvalikus võistluses täita ja ületada viisaastaku viimase aasta sotsiaalsed ja majanduslikud ülesanded kutsus meie inimestes esile NLKP Keskkomitee läkitus parteile ja nõukogude rahvale. Nõukogude inimesed mõistavad, et kõik meie tänased ja homsed kordaminekud kommunismi ehitamisel sõltuvad meist endist, meie kõigi kohusetundlikust ja loovast tööst. Ja selles leninliku partei poliitika ja eesmärkide, partei suunitluste elluviimisel oma osa mõistmises peitubki nõukogude inimeste vaimne rikkus. Praegu areneb meie maal üldrahvalik sotsialistlik võistlus selle nimel, et edukalt täita ja ületada viisaastaku lõppaasta

plaaniülesanded, et anda rohkem ja parema kvaliteediga toodangut kõige väiksemate kulutustega. Uha suuremat toetust ja järgimist leiab Moskva eesrindlike kollektiivide üleskutse korraldada 19. aprillil kommunistlik laupäevak V. I. Lenini 105. sünniaastapäeva tähistamiseks. Asutustes ja ettevõtetes tehakse hoolega ettevalmistusi, et töölaupäevak igati korda läheks, teenitud summad aga täiendaksid IX viisaastaku fondi.

Kõigi meie maa ees seisvate ülesannete lahendamisel sõltub paljugi ideelisest kasvatustööst. Kõne all on marksislik-leninliku maailmavaate kõikehõlmav mõju, laiade rahvahulkade ideelisuse ja poliitilise küpsuse taseme uus tõus, kommunistlike ideede orgaaniline seos iga inimese igapäevase eluga. Seepärast on kommunistliku ühiskonna teadlike töötajate kujundamine erakordse tähtsusega ülesanne. Kommunistlik Partei on teinud ja teeb palju inimeste kasvatamiseks leninismile ustavuse vaimus. Sellele on suunatud ka praktilised abinõud, mis tulenevad NLKP Keskkomitee otsusest «Tööst ideoloogiakaadri valikul ja kasvatamisel Valgevenemaa parteiorganisatsioonis».

Leninismi toimel on meie planeedil aset leidnud niisuguse ulatuse ja tähtsusega muutused, mida inimühiskonna ajalugu varem ei ole tundnud. Kogu maailm on näinud ja näeb Lenini õpetuse võimsat ülesehitavat, loovat jõudu. Ent kui kaugele ka inimkond jõuab oma kommunistliku tuleviku suurejoonelisse kaugusse, puhastanud maailma rõhujatest ja sõdadest, valesst ja kuritegudest, ta mäletab alati, et kommunismi rajajate eesotsas oli V. I. Lenin, kes pani aluse uuele, tõeliselt vabale maailmale.

HUVIKESKME ON NOOR INIMENE

Taas hakkab aastaring täis saama, lähemana kokkuvõtete tegemise aeg.

Tänavusele õppeaastale vajutasid oma pitseri partei mitmed tähtsad otsused. Need rõhutavad vajadust püüda õppe- ja kasvatustöös sisulise sügavuse poole, vältida pealiskaudsust, inertsust ja rahulolu. Need otsused sundisid taas kriitiliselt analüüsima meie töö paljusid aspekte noore inimese kasvamisest ja kujunemisest lähitudes.

Mis on käesoleval õppeaastal iseloomulik Tartu koolide ja nende parteiorganisatsioonide tööle, sel teemal jagab oma arvamusi ja seisukohti EKP Tartu Linnakomitee sekretär **Ants Kala**.

Koolide parteialgorganisatsioonid. Missuguseid uusi probleeme ja suundi olete täheldanud nende tegevuses käesoleval õppeaastal?

Koolitöös ei saa igal õppeaastal midagi põhimõtteliselt uut ja enneolematut olla. Parteiorganisatsiooni tegevus aga lähtub igapäevasest koolielust. Enamasti kandub töö raskuspunkt ühelt probleemilt teisele, antud ajal iseloomulikumale, oluli-

semale. Nagu eelmisel, nõnda on ka käesoleval õppeaastal parteiorganisatsioonide tegevuses kesksel kohal üldisele keskharidusele ülemineku kindlustamine, õpilastega tehtava kommunistliku kasvatustöö tõhustamine.

Seoses selle ülitähtsa ülesande lahendamisega teeb muret, et haridussüsteemi töötajad natuke liiga sageli tõstavad esile õppeedukuse protsendi. Mis sellest, et ei unustata vihjamast — õppeedukuse protsent pole ainuke kooli töö hindamise kriteerium. Teame ju kõik, et tegelikult reastavad nad koolid ikka sellesama protsendi kui kõige olulisema alusel. Missugust kollektiivi ei huvita, et ta teiste hulgas võimalikult paremana välja paistaks!

Kahjuks tõstab töö seesugune hindamine põhjendamatu esile ka need õpetajad, kes on mõnevõrra alandanud nõudlikkust ja lasevad oma õpilastel vähema vaevaga klassist klassi jõuda. Osa õpilasi kasutab seda kurjasti ja tulemuseks pole mitte ainult pealiskaudsed teadmised, vaid ka vähene kohuse- ja vastutustunne. Me kõik teame, missugusest küljest see tulevast kodanikku iseloomustab.

Kuidas on mõjutanud teie linna koolide parteialgorganisatsioonide argipäeva NLKP Keskkomitee otsus «Tööst ideoloogiakaadri valikul ja kasvatamisel Valgevenemaa parteiorganisatsioonis»? Kuidas väljendub see pedagoogide ideelis-teoreetilise taseme ja kutsemeisterlikkuse kasvus? Ideelise kasvatusresultatiivsuse tõstmisel?

Kui arutasime nimetatud otsust ja toimus partei linnakomitee pleenum koolinoorte kommunistliku kasvatuses teemal, tegime väga põhjaliku analüüsi meie õpetajate koosseisu kohta.

Vaatamata asjaolule, et Tartu õpetajate haridustase on pikka aega vabariigi keskmisest kõrgem püsinud, on kaadriga siiski omad mured. Meil ei jätku matemaatikuid ja muusikaõpetajaid. Need kohad on komplekteeritud inimestega, kellel pole nõutavat haridust. Enamasti on tegemist eakamate pedagoogidega, keda kõrgemasse kooli edasi õppima suunata pole enam võimalik. Igapäevasest kooli-

töös aga annab nõutava hariduse puudumine end paratamatult tunda.

Eespool nimetatute kehtib kesk- ja vanema astme pedagoogide puhul. Nooremastmes on olukord parem ning seal on ka rohkem edasiõppijaid.

Nagu meie vabariigis üldse, on õpetajatöö Tartuski naiste monopol — algklasside pedagoogid kõik naised, põhiainetes õpetajatest naisi 90%, pedagoogide üldarvust 85,8%. Ainult muusika, joonestamine, poiste kehaline kasvatus ja tööõpetus on ained, mida valdavalt mehed õpetavad.

See on üks tõsisemaid probleeme, mille üle pead murda.

Parteikomitees valisime tänava põhjalikuma tutvumise objektiks algklasside õpetaja ja tema töö.

Valik ei ole tingitud sellest, et oleksime täheldanud kardinaalset sekkumist nõudvaid vajakajäämisi. Vahepeal oli meie noorema astme õpilaste edasijõudmine küll vabariigi keskmisest madalam, tänaseks aga sellega võrdsel tasemel.

Pidasime probleemi valikul silmas asjaolu, et algkooliiga on äärmiselt tundlikuga. Paraku kujutavad koolijuhidki algklasside tööd väga ähmaselt ette: neil ei ole selgust, missuguste kasvatustöö aspektidega tegelemine oleks selles astmes hädavajalik. Veel enam — kooli tippjuhid on algklassidest üldse eemal, kõik probleemid jäetakse algklasside õppealajuhataja lahendamiseks.

Töö raskuspunkt öeldakse olevat 7. ja 8. klassis. Ent ometi ei luba see algklasside peaaegu unustada. Töösuhetumine, tööharrjumused ja nõukogulik ellusuhtumine saavad nooremast koolieast alguse.

Nõukogulike traditsioonide juurdumine, maailmavaate kasvatamine, käitumisreeglite tundmine ja neist kinnipidamine — kas saame öelda, et sel alal pole midagi vajaka? Kesk- ja vanemas astmes on õpetaja funktsioon teine — tema mõju oma kasvandikule ei ole nii järjepidev ja nii vahetu. Miks saab tekkida mulje, nagu hindaksime algklasside õpetajat teistest vähem? Võtame kas või autasustamise — kui palju on tunnustust pälvinute hulgas algklasside pedagooge?

Niisiis on algklasside õpetaja töö üks probleeme, mida tahame põhjalikult ja sügavalt tundma õppida, aidata tõsta õpetaja osakaalu ja enesetunnet.

Teine põhiküsimus — tutvume, mida tehakse lastevanematega, et suureneks nende osa ja vastutus oma laste poliitiliste veendumuste ja vaadete kujundamisel.

Lastevanemate rahvaülikoolides ja seminaridel on tänu ülikooli õppejõududele küllalt mitmekesisest ja sügavat käsitlemist leidnud õpilase tervishoiu, päevarežiimi ja õppimise küsimused; poliitilist kasvatustööd, nõukogude kodaniku kasvatamist perekonnas on aga harva puudutatud. Enamasti viitavad koolid sellele, et poliitilise kasvatuse teemadel toimuvad loengud ja vestlused tehastes ja ettevõtetes, seal, kus vanemad töötavad. Elu aga kinnitab, et nii diferentseeritult ja efektiivselt kui koolis pole paraku mujal neil teemadel puht lastevanema aspektist rääkida võimalikki. Põhjus on väga selge — kõigil ettevõtte või asutuse töötajail pole kooliealisi lapsi, kõik nad pole üldse lastevanemad. Järelikult ei huvita neid lastevanema aspekt poliitilises kasvatuses, vaid hoopis muud probleemid. Seda tuleb aga loengute ja vestluste plaanirühmitel arvestada.

Et vanemad ja kodu õpilase (ja üldse lapse) poliitiliste vaadete ja veendumuste kujundamises vahetu osaline on, selles ei pruugi küll kahelda. Juba lasteaia mudilased räägivad näiteks jõuludest ja jõuluvanast. Kui paljudes koolides on jõulud õpilaste kõneaineks! Ma olen kindel, et ka paljud õpetajad tähistavad jõule, et kuuskedel süüdatakse küünlad nendegi kodudes. Mõelgem sellelegi, kui paljud keskkooliõpilased ja kõrgemate koolide noored käivad jõulupühade ajal kirikus! Kui keegi selle üle imestust avaldab, vastatakse enamasti alati, et ega jõulud ole seotud ainult religiooniga, jõulud olid algselt pööripäevapühad, meie rahvakalendris aga tähistasid nad talvist pööripäeva, uut tööperioodi ja aastavahetust. Peetakse nagu väheoluliseks, et juba 354. aastast alates tähistab kristlik kirik jõule Kristuse sünnipäevana.

Usu vaba eksisteerimine meie ühiskonnas on omaette nähtus. See aga ei põhjenda meie neutraalset hoiakut kahjuliku religioosse moraali suhtes. Kool peab kujundama koos koduga õige suhtumise religioonis. Kool annab teadmised, kujundab teadusliku maailmavaate. See aga tähendab religiooni ja tema üksikute avaldusvormide eitamist.

Kui me kujundame teaduslikku maailmavaadet, ei saa me leppida ebateadliku käitumisega. Viidakem vaid õpetamise ja kasvatamise ühtsuse printsiibile, mis on meile kõigile hästi teada.

Jõulupühade massiline levik toimus religiooni mõjul, nii muutusid nad valdavalt kiriklikuks pühaks, kirik kasutas ja kasutab neid ka praegu oma mõju suurendamiseks.

Kas kool on andnud jõulupühade tähistamisele õige hinnangu, kas ta on üldse pidanud vajalikuks nende pühade olemust selgitada või ta ei märkagi, kuidas koolis üht ja kodus teist räägitakse ning tulemuseks on õpilase kahestumine.

Arutasime seda probleemi direktorite nõupidamisel jaanuarikuus. Soovitasime jõulupühade tähistamist klasside komsomoliorganisatsioonide koosolekuil konkreetsest õpilaskontingendist lähtudes arutada. Küsimus pole noomimises ega karistamises, vaid nende pühade olemuse selgitamises, noorte mõtlemapanemises. Meenutagem — see oli tõepoolest ammu, kui me viimati koolijuhina, klassijuhatajana, aineõpetajana sel teemal oma õpilastega väga konkreetset, oma klassi ja kooli näidete varal rääkisime. Lastevanematest on see kõnelus ajalisel veelgi kaugemale jäänud.

Ideoloogilises kasvatuses pean meie koolide esmaseks vajakajäämiseks just vähest konkreetset. Me räägime liiga üldiselt ideoloogilisest kasvatuses, konkreetne tegevus ja võitlev hoiak nagu puuduksid.

EKP Keskkomitee XVI pleenumil, kus kõne all olid vabariigi parteiorganisatsiooni ülesanded koolinoorte kommunistliku kasvatamise parandamisel, rõhutati taas, et ennekõike kasvatab iga õpetund. Tunnistan, et õpetaja koormus on tõesti suur, ent ometi ei vabanda see for-

maalsust ja neutraalset hoiakut kasvatuses. Sellest vabanemine on tarvilik meile kõigile.

Internatsionalistlik kasvatus ja nõukogude patriotismi kasvatamine on olnud Tartu koolide tugevamaid külgi. Sel alal on tehtud palju toredat ja meeldejäavat. Nimetatud tegevus lähtub õppetööst, klassivälisest üritustest ja tähtpäevade tähistamisest. Konkreetset plaanid on meie koolidel nii seoses 30 aasta möödumisega võidust fašistliku Saksamaa üle kui ka Eesti NSV 35. aastapäevaga.

Paraku on nõnda, et Nõukogude Liidu moodustamise aastapäeva teavad kõik, meie koduvabariigi sünnipäeva aga ei oska täiskasvanud inimesedki alati kuuapäevaliselt määratleda. Ehkki see tähtpäev jääb puhkuste aega ja suvesse, ei ole unustamine õigustatud. Koolides annab koduvabariigi aastapäevale pühendatud üritusi korraldada terve teise poolaasta ja nõnda on ka tegutsema hakatud.

Linna ettevõtetega seoses kerkivad needsamad probleemid. Ei saa ju nii olulise riikliku sündmuse tähistamine piirduda vaid laulu- ja tantsupeoga pealinna.

Nüüd siis õpetajate ideelis-teoreetilise enesetäiendamise juurde. See on probleem, mis meile muret teeb. Töövormid, mida paljude aastate vältel kasutasime, on tänaseks ammendatud. Seepärast on õpetajatele määratud poliitharidussüsteemi osa reorganiseerimine lähemate aastate ülesanne.

Praegu kulgeb ainealane enesetäiendamine peamiselt aineseksioonides, mis tegutsevad linna metoodikakabineti juures. Vene õppekeelega koolides töötab teoreetiline seminar. On ka ülelinnaline seminar. Viimase põhihädaks pean asjaolu, et seminarist on tegelikult saanud loengute kuulamise koht. Kõrge kvalifikatsiooniga lektorite kutsumine pole Tartus probleem. Eks seepärast valitagi õppuste läbi viimiseks kergem tee — kutsutakse lektor. Seminarivormile põhiline — iseseisev töö algallikatega kas jääb hoopis ära või on minimaalne.

Kõigepealt tahame Marksismi-Leninismi Ülikooli suunata direktorid ja nende asetäitjad. Niipea, kui meditsiinikooli ja

pedagoogilise kooli inimesed seal enese-täiendamise lõpetavad. Edasi jõuab järg õpetajate kätte.

Nende jaoks, keda me Marksismi-Leni-nismi Ülikooli vastu võtta ei suuda (seal luuakse ju igal aastal uusi õppegrupe keskmiselt 150 inimesele), jätkugu koolis teoreetiline seminar. Jätkugu aga tööpoolest seminarina, mille tarvis referaate ja ettekandeid teeb iga õpetaja.

Seni on haridusosakonna juures tegu-senud teoreetiline seminar koolide di-rektoreile ja seda üsna heal tasemel. Igaks õppuseks teeb üks osavõtjaist kir-janduse põhjal ettekande ja peatub ka sellel, kuidas teoreetilised seisukohad konkreetse kooli praktikas kajastuvad. Järgneb selle kooli külastamine.

Parteiharidussüsteemis õppimine eel-dab inimeste iseseisva töö suurt osakaalu. Lektoreid kasutame loomulikult ka edas-pidi, kuna meil on selleks kõrgemate koo-lide õppejõudude näol soodsad võima-lused.

Poliitilise enesetäiendamise sügavusele, oma jõudude ja võimaluste otstarbekama-le ja sihipärasemale rakendamisele sunnib taas mõtlema eespool nimetatud NLKP Keskkomitee otsus.

Paljusid koolielu üksikküsimusi on ta-vaks arutada parteikomitees. Missugused neist on olnud viimasel ajal EKP Tartu Linnakomitee vaateväljas?

Koolide parteilise juhtimise süsteem kät-keab endas kõigepealt teatud hulka tra-ditsioonilisi ettevõtmisi.

Suuremaid sihiseadmisi on õpetajate augustikuu nõupidamine, kus täitevkomi-tee esimees, tema asetäitja või parteiko-mitee sekretär analüüsib eelmisel õppe-aastal kordasaadetut ning tutvustab järgmise põhilisi eesmärke ja töösuundi. Kõige detailsemalt muidugi kommunist-liku kasvatus valdkonnast.

Tähtsamad probleemid, mis parteiorga-nid kooli ette seavad, leiavad eraldi kä-sitlemist direktorite ja parteisekretäride nõupidamisel.

Meie parteikomitee töötajad, sekretä-rid nende hulgas, esinevad küllalt sageli koolides — nii õpilasperele, pedagoogi-dele kui ka lastevanematele. Vaheju suht-

lemine lastevanematega on neist iseloo-mulik kõige viimasele ajale.

Parteikomitee juures tegutseb terve hulk komisjone. Üks neist on õppe- ja kasvatus töö komisjon eesotsas 5. kesk-kooli direktori Helve Raigiga. Ülesanne on tutvuda mõne tööloiguga kohapeal, seda analüüsida, teha nähtust kokkuvõte, esitada omapoolsed arvamused ja ettepa-nekud.

Mõne aasta eest analüüsiti nõnda väga põhjalikult vene keele õpetamist. Kõne all on olnud ideoloogiatöö probleemid, murdeas poiste rakendamine, õpilassuve organiseerimine ja selle kulg. Õpilassuve organiseerimine on valdkond, milles on ilmnenud teistest enam stiihiat ja kõrva-lekaldumisi õpilasreeglitest. Eks sõltu õpilassuve plussid-miinusused olulisel mää-ral kooli juhtkonnast — kas, kuidas ja kui palju sellega tegeldakse.

On tutvutud kutsevaliku alal tehtavaga, analüüsitud kutsenõuandla tööd.

Kooli ei saa vaadata lahus oma lähe-mast ümbrusest, oma lähematest abilis-test. Mõtlen siinkohal ennekõike kooli-väliseid lasteasutusi.

Meie laste spordikool sai hiljaaegu uue hoone. Selle piduliku avamise tuhinas ei tohtinud unustada tõsist jutuaajamist. Arutelule olid kutsutud koolide kehalise kasvatus õpetajad ja treenerid. Juht-mõtteks kujunes — sportimine ei ole ees-märk omaette, me peame alati silmas pi-dama ka seda, missugused on spordi kas-vatuslikud funktsioonid.

Ideoloogianõukogus, mis tegutseb nõu-andva organina parteikomitee juures, kuulasime linna spordijuhtide aruandeid kasvatus tööst spordiorganisatsioonides ja spordiühingutes. Konstateeriti, et see valdkond eeldab nõudlikumat suhtumist ja objektiivset hindamist. Ennekõike mui-dugi spordiorganisatsioonidelt ja -ühin-guilt, aga ka koolidelt.

Meil on õigus nõuda ja me nõuame, et iga üksiku õppursportlase isiksuseoma-duste arengu huvides oldaks tihedas kon-taktis tema kooliga, et koolist antud ise-loomustust tõsiselt arvestataks.

Meile on väga vaja, et ühtne kasvatus-süsteem, ühtsed nõudmised kujuneksid kõigis laste ja noorukitega tegelevates

asutustes ja et neid ühtseid nõudeid ka kõrvalekaldumatult täidetaks.

Veel oleme väga oluliseks pidanud kaadri valikut ja kasvatamist vajaliku reservi huvides.

Koolide parteiorganisatsioonid aga on täienenud eelkõige tublide noorte, sageli Kommunistlikku Noorsooühingusse kuuluvate pedagoogidega. Nii kasvavad ja kujunevad noored kommunistid algorganisatsioonide eakamate liikmete kõrval.

Tahaksin lõpuks peatuda veel ühel probleemil, millele sunnib sügavalt mõtlema NLKP Keskkomitee viimane otsus kriitikast ja enesekriitikast. Kool on küll üks neid kohti, keda see otsus ennekõike puudutab. Veel enam — peaks sundima senist äärmiselt kriitikakartlikku kurssi muutma. Kriitikapellgus ja enesekriitika puudumine on iseloomulik nii pedagoogidele kui ka õpilastele. Kiituse vastu ei ole keegi, aga katsu vaid kritiseerida. Kohe ollakse solvunud, kohe tuntakse end puudutatuna.

Kui aga õpetaja ise on nii kriitikakartlik ja -hell, kuidas suudab ta siis teistsuguseks kasvatada oma õpilasi.

Igapäevane koolielu nõuab, et kritiseeritaks nimeliselt halvasti õppijaid, popitegijaid, oma ülesannete pealiskaudselt täitjaid. On tarvis kasvatada ja arendada kriitilist suhtumist, nii iseenda kui ka kaaslaste tegude ja käitumise objektiivset hindamist.

See aga paneb taas mõtlema õpetajast ja sellest, et ta kasvatab isikliku eeskujuga, isikliku käitumisega.

Vestles ELLEN LINDSTRÖM

PARANDADA ALGASTME SÕJALIST ETTEVALMISTUST

IVAN TUHKRU,
kindralmajor,
Eesti NSV sõjakomissar

Algastme sõjaline ettevalmistus on viimastel aastatel meie vabariigi koolides läinud paremuse poole. See on haridusjuhtide, õpetajaskollektiivide, sõjandusõpetajate, sõjakomissariaatide ja tsiviilkaitse staapide töötajate ühise pingelise töö tulemus.

Praegu võib põhjendatult öelda, et algastme sõjaline ettevalmistus on saanud koolide õppe- ja kasvatustöö lahutamatuks koostisosaks ning muutunud tähtsaks teguriks noorsoo ettevalmistamisel teenistuseks Nõukogude armees.

Kahjuks on sõjalise algõpetuse õpetamise taseme kontrollimisel ilmnenud, et mitte kõikjal ja mitte alati pole õpetamise ning kasvatamise kasutegur kõrge.

Kuid samal ajal esitab nüüdisaeg ettevalmistusele sõjalises algõpetuses järjest uusi nõudmisi. Ja seda õigustatult, sest teenistusaja lühendamine ning järjest keerulisem sõjatehnika nõuavad paremini ettevalmistatud noori kodumaa kaitsjaid. Seepärast tulebki keskharidust andvates õppeasutustes õpetada noortele sõjaasjan-

dust nii, et nad teenistuskohale jõudes ei tunneks ennast eluvõõraste uustulnukatena, vaid oleksid toimuvaga kursis juba ajateenistuse algul, suudaksid teha sedasama, mida staažikamad noored sõjamehed.

Enamikus üldhariduskoolides ja keskeriõppeasutustes ongi nimetatud distsipliini õpetamisega kõik korras. Selliste koolide õpetajaskollektiivid suhtuvad algastme sõjalise ettevalmistuse õpetamisse mõistvalt ja kohusetundlikult ega loe seda teisejärguliseks õppeaineks.

Õeldu kinnituseks mõned positiivsed näited. Heal õppe- ja metoodilisel tasemel toimuvad sõjalise algõpetuse tunnid Tallinna 51. keskkoolis. Kooli sõjandusõpetaja V. Oskolkov valmistub väga põhjalikult igaks tunniks. Tunnikonspekt on koostatud läbimõeldult, tunni eesmärged ja ülesandeid piasajadeni arvestades.

Näiteks nõuab õpetaja tunnis, kus õpitakse tundma laskerelvi, õpilastelt lisaks põhjalikele teadmistele nende relvade taktikaliste ja tehniliste omaduste ning materiaaalse tundmisele muudki. V. Oskolkov jälgib tähelepanelikult, kuidas õpilane püsti tõuseb, missugune on vastaja kehahoid — seega nõuab peale tunnis õpitava ka rivimäärustiku elementide täpset täitmist. Kalašnikovi automaadi ehituse selgitamisel märgib ta tingimata, et see on maailma parim automaat, mille häid omadusi on kontrollitud paljudes lahingutes. Selliste ja teiste võtetega arendab V. Oskolkov õpilastes uhkustunnet nõukogude relvade üle. Teisiti öeldes — ta teeb tunnis ka kasvatustööd. Iga sõjalise algõpetuse tund on selles koolis suure kasuteguriga. Arusaadav on seegi, et 51. keskkooli õpilastel on sõjalises algõpetuses eeskujulikud teadmised. Kõigile lisaks on sellel koolil laitmatu materiaalne õppebaas.

Teine näide. Kirjeldame põgusalt riviõppuse tundi J. Gagarini nimelises näidissovhoostehnikumis (Viljandi rajoon). Tehnikumi sõjandusõpetaja V. Kalling viib tunni läbi eeskujulikult. Kõigepealt tuleks rõhutada seda, et kõik õpilased tulevad riviõppuse tundi (samuti teistes sõjalise algõpetuse tundidesse) ühtlases riietuses ja vormimütsides. Selline

riietus distsiplineerib õpilasi ja mõjub positiivselt kogu tunnile.

Õppus on intensiivne ja toimub hästikorrastatud harjutusväljakul. V. Kalling näitab rivi ees, kuidas riviharjutusi sooritada täpselt ja määrustepäraselt. Alles pärast seda algab praktiline riviõppus õpilastest jaokomandöride juhtimisel, keeda juba varem on täiendavalt treenitud ja instrueeritud. Samal ajal jälgib õpetaja tähelepanelikult jaokomandöride tegevust ja õpilastepoolset harjutuste täitmist. Kes toime ei tule, need kutsub V. Kalling enda juurde ja harjutab nendega eraldi. Kirjeldatud meetod annab riviõppusel häid tulemusi. Tuleb lisada, et tehnikumis ollakse huvitatud, et sõjalise algõpetuse õpetamiseks oleks tugev materiaalne õppebaas. Selleks on palju tehtud, sealjuures alati õpilaste abiga.

Loominguliselt, mõtestatult käsitleb algastme sõjalise ettevalmistuse probleeme A. Müürisepa nimelise kutsesekskkooli sõjandusõpetaja M. Ausmeel. Ta otsib õpetamisel uusi vorme, võitleb õppetunni tihendamise eest, andmaks õpilastele võimalikult head ettevalmistust sõjalises algõpetuses.

Hästi annab oma teadmisi kasvandikele edasi Tallinna Ehitus- ja Mehaanika-tehnikumi sõjandusõpetaja G. Vask. Tehnikumis on eeskujulik sõjalis-tehnilise ettevalmistuse ja sõjanduskabinet. G. Vask valmistub sõjalise algõpetuse tundideks põhjalikult ja annab tunde heal metoodilisel tasemel. Õpilased lähevad tema tundidesse meelsasti ja on kontrollijatele andnud põhjalikke vastuseid.

Küllaltki kõrgel õppe- ja metoodilisel tasemel toimuvad sõjalise algõpetuse tunnid Tõrva keskkoolis ja Valga 1. keskkoolis. Edasiminekut võib täheldada ka Vaeküla internaatkoolis jm.

Nimetasime ainult mõningaid koole, kus algastme sõjaline ettevalmistus on heal järjel. Meil pole pretensioone ka paljudele teistele üldhariduskoolidele ja keskeriõppeasutustele, kus sõjandusalane õppus toimub nõuetekohaselt.

Paljud koolid otsivad võimalusi mõnede sõjalise algõpetuse teemade täiendavaks käsitlemiseks klassivälises töös, Maha-

jääjatele korraldatakse konsultatsioone keerulisemate programmiosade kohta. Paljudes koolides tegutsevad aktiivselt sõjanduse aluste ringid.

Kahjuks ei vasta sõjalise algõpetuse õpetamise tase nii mõneski keskkoolis ja keskeriõppeasutuses kõigile metoodilistele nõuetele, programmile. Osa sõjandusõpetajaid ignoreerib neid nõudeid ning annab sõjalise algõpetuse tunde, kaasa arvatud ka õppused taktikas ja topograafias, ainult õppeklassis. Juhtub sedagi, et sõjandusõpetaja on tunniks halvasti valmistunud, kasutab vananenud konsekti jne. Mõnedel sõjandusõpetajatel puuduvad vajalikud teadmised metoodikast ja kogemused uue aine esitamiseks, selle kinnistamiseks ning õpitu kontrollimiseks. Sellised sõjandusõpetajad tegelevad ainult ühe õpilasega, ülejäänud õpilased aga on pikemat aega passiivsed pealtvaatajad. Püüdest luua illusoorset pilti heast õppeedukusest omas aines, hinnatakse õpilaste teadmisi üle või ei panda neile pikema aja jooksul ühtki hinnet. Tunni organiseerimisel ja metoodikas on teisigi möödalaskmisi. Nagu kontrollülevaatusel ilmsiks tulnud, on selliste koolide õpilaste teadmised ebarahuldavad.

Millest on tingitud vajakajäämised algastme sõjalise algõpetuse õpetamises? Põhjusi on muidugi palju, kuid üks on küllap kindlasti see, et mõned sõjandusõpetajad ei otsi võimalusi õppe- ja kasvatustöö täiustamiseks, ei arvesta nüüdisaja nõudeid, kasutavad tunnis aegunud õppevorme ja -meetodeid, ei täienda oma teadmisi. On ka sõjandusõpetajaid, eriti noori reservsõdureid ja -seersante, kelle ettevalmistus metoodikast on praeguseks tööks nõrk, ja kes sellest tulenevalt ei suuda ega oska noori õpetada. Et noored oleksid paremini ette valmistatud, selleks peaks osa sõjandusõpetajaid olema nõudlikumad, neid aga, kel kogemusi vähe, tuleks rohkem abistada, Tunnistagem, et praktilist abi saavad viimati nimetatud sõjandusõpetajad vähevõitu, seda, kuidas nad oma kutsemeisterlikkust arendavad, kontrollitakse juhuslikult.

Suuremat rõhku tuleks panna metoodilisele tööle sõjandusõpetajatega, sest õppetundide efektiivsus sõltub suuresti

õpetajate kvalifikatsioonist. Eriti oleks tarvis abistada neid sõjandusõpetajaid, kellel ettevalmistus nõrgem. Rohkem tuleks mõelda ja teha paremate õpetajate eesrindlike õpetamismeetodite ja kogemuste praktikasse viimiseks. Meil on küllaldaselt häid kogemusi, mida sobiks levitada ja koolides laialdasemalt kasutada. Sel eesmärgil on hädavajalik korraldada töökogemuste vahetamiseks metoodilisi nõupidamisi ja konverentse.

Sellist moodust on hakatudki kasutama. Näiteks korraldas Põllumajanduse Ministeerium esimesena meie vabariigis sõjalise algõpetuse õpetamise metoodilise konverentsi. Kuulati ettekandeid ja sõnavõtte algastme sõjalise ettevalmistuse mitmetest aktuaalsetest vormidest ja meetoditest ning sõjalis-patriootilisest kasvatustööst nimetatud ministeeriumi paremates õppeasutustes. Rõõmustas see, et konverentsist võtsid osa ministeeriumi ja sovhoostehnikumide juhtivad töötajad, samuti kõik sõjandusõpetajad. Konverents täitis oma eesmärgi, sest pedagoogid said sealt edaspidiseks praktiliseks tööks palju kasulikku.

Ilmselt tuleb selliseid konverentse korraldada ka edaspidi, seda ka teiste ministeeriumide ja ametkondade süsteemis.*

Sõjandusõpetajate meisterlikkuse tõstmisel on suur kaal Õpetajate Täiendusinstituudi korraldatud kursustel, millest peale Haridusministeeriumile alluvate koolide sõjandusõpetajate võtavad osa nende kolleegid õppeasutustest, mis on teiste ministeeriumide alluvuses.

Hea, et Eesti NSV Haridusministeeriumis rajati sõjanduse metoodika kabinet, mis varustatakse kõigi vajalike õppe- ja metoodiliste vahenditega. Praegu on kabineti sisustamine Haridusministeeriumi II osakonna juhataja J. Samoilovi juhatusel lõpule jõudmas. See kabinet on saamas heaks õppimise ja enesetäiendamise

* Eesti NSV Haridusministeeriumi korraldusel toimub 16.—17. aprillil k. a. ülevabariigiline õppe-metoodiline konverents sõjalise algõpetuse ja sõjalis-patriootilise kasvatustöö küsimustes. (Toimetuse märkus.)

kohaks vabariigi koolide sõjandusõpetajatele.

Sõjandusõpetajate abistamisest ei tohiks eemale jääda sõjakomissariaatide juurde asutatud mittekoosseisulised meetodikanõukogud ning linna (rajooni) haridusosakondade juures ühiskondlikel alustel tegutsevad sõjalise algõpetuse komisjonid. Kuigi sellised komisjonid on olemas, on nende mõju kohati vähene. Aga nendes komisjonides on ju häid pedagooge. Oleks vaja, et komisjonide liikmed arutaksid õppe- ja kasvatustöö probleeme ka ajalehtede ja ajakirjade veergudel.

Mõningase etteheite on ära teeninud rajooni (linna) sõjakomissariaadid. Vastavalt kehtivale korrale peavad nad koos tsiviilkaitse staabi ja haridusosakonnaga korraldama sõjandusõpetajatele igal aastal 3- kuni 5-päevaseid meetodika-alaseid kokkutulekuid. Kokkutuleku eesmärgid on ulatuslikud, kuid tihti jäävad need täitmata. Mõnikord on sisukate, eesrindlikke kogemusi tutvustavate õppuste ja loengute asemel planeeritud teisejärgulisi õppusi ja üritusi, millel kokkutulekuga polegi otsest seost. Niisuguseid möödalaskmisi ei tohiks enam olla.

Sõjandusõpetaja meetodika-alase meistrilikkuse tõstmise tähtsaks vormiks peab jääma enesetäiendamine, siin võib järjekindla tööga palju saavutada. Selleks tuleb sõjandusõpetajaid vajaliku kirjanduse ja meetodiliste vahendite valikul abistada ja nende iseseisvat tööd järjepidevalt kontrollida.

Lõpetuseks rõhutagem veel kord, et algastme sõjalise ettevalmistuse parandamine üldhariduskoolides ja keskeriõppeasutustes on vastutusrikas, riikliku tähtsusega ülesanne. Seepärast tuleks pidevalt täiustada õppeprotsessi, leida ja praktikas rakendada uusi, eesrindlikke õpetamise vorme ja meetodeid, et armeesse ja laevastikku läheks mitmekülselt ja hästi ettevalmistatud noor vaetus.

LÖPPES ÜLEVAATUSE KOLMAS ETAPP

ASTA KASAK,
Eesti NSV Haridusministeeriumi
õhtukoolide inspektor

Kolm aastat on kestnud ülevaatus «Igale töötavale noorele keskharidus!». Tuletagem siinkohal veel kord meelde, missugused on ülevaatuuse eesmärgid, ning vaadeldagem, kuidas oleme suutnud neid täita kolmel etapil. Ühtlasi analüüsigem ülesandeid, mis seisavad ees neljandal, lõpp-etapil. Ülevaatuuse eesmärkidest tuleb esile tõsta järgmisi:

- ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide ning haridusorganite jõudude ühendamine NLKP XXIV kongressi otsuste täitmiseks noorsoole üldise keskhariduse andmisel;
- õhtu- ja kaugõppekoolide komplekteerimise plaanide täitmine ja õpilaskontingendi säilitamine;
- täiskasvanute koolivõrgu edasiarendamine ja täiustamine;
- asutustes, ettevõtetes ja majandites õppetööks vajalike tingimuste loomine ja kontrolli seadusega ettenähtud soodustuste rakendamise üle;
- õhtu- ja kaugõppekoolide õpilaste juhendamine ja abistamine insener-tehniliste töötajate, põllumajanduse spetsialistide ja üliõpilaste poolt;
- õhtu- ja kaugõppekoolide õppe- ja kasvatustöö edasine täiustamine, õpilaste teadmiste taseme tõstmine;
- teadlaste, insener-tehniliste töötajate,

põllumajanduse spetsialistide ja majandusjuhtide kaasahaaramine õhtu- ja kaugõppekoolide pedagoogilise kaadri ideelis-poliitiliste ja teadusalaste teadmiste täiendamiseks õpetamisel uute programmide alusel;

■ õhtu- ja kaugõppekoolide materiaalse õppebaasi tugevdamine (vajalik sisustus, õppevahendid, valgustus, kütus, remont jne.).

Ülevaatuse käigus on kasvanud õhtu- ja kaugõppekeskkoolide õpilaste arv. Kui eelmiste aastate jooksul õhtukoolide õpilaskontingent kahanes, siis 1972/73. õppeaastal astus kooli ligi kaks ja pool tuhat töötajat rohkem kui eelmisel kooliaastal. Üldiselt on täidetud õhtukoolide komplekteerimise plaane järgmiselt:

Aasta	Plaan	Täitmine	Täitmise %
1971	17 600	15 432	87,7
1972	19 000	17 989	94,7
1973	20 000	20 352	101,8
1974	21 000	21 550	102,6

Kui 1971/72. õppeaastal täideti 100% - liselt või ületati õhtukoolide komplekteerimise plaan 21-st linnast ja rajoonist vaid kolmes, siis käesoleval õppeaastal kõigis linnades ja rajoonides, välja arvatud Sillamäe linn.

Need tulemused on saavutatud tänu sellele, et peale õhtukoolide haridusorganite jõupingutuste on suurenenud ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide, kolhooside ja sovhooside juhtijate vastutus töölisnoortele keskkariduse tagamise eest, et on tugevnenud ametiühingu- ja komсомoliorganisatsioonide ning haridusorganite ühised jõupingutused haridusalaste ülesannete lahendamisel. Tugevat toetust on saanud ka parteiorganisatsioonidelt.

Ülevaatuse käigus on vähenenud nende 16- kuni 29-aastaste noorte arv, kellel ei ole veel keskkaridust tõendavat dokumenti. Rajoonide ja linnade haridusosakondadelt saadud informatsioonide põhjal võib märkida, et see arv on viimase kahe aasta jooksul vabariigis kahanenud umbes 6000 noore võrra. Ülevaatuse käigus 1971/72. õppeaastast alates on lõputunnistuse meie vabariigi õhtu- ja kaugõppekoolidest saanud 6762 töötajat ja 8-klassilise kooli lõputunnistuse samal ajal 4128 töötajat.

Plaanid on suudetud täita ka seetõttu, et komplekteerimistöö on muutunud kampaniast süsteemipärasemaks. Kogemused on näidanud, et kui õppimise propagandat tehakse alles viimases hädas ja kiirendatud korras augustikuus, on nii plaani täitmiseks kui ka edasise tööga, eriti õpilaskontingendi säilitamisega, tõiseid raskusi.

Õpilaskontingendi säilitamisega aga üldiselt meie vabariigis asjad veel korras ei ole. Nii on olukord koolist lahkumisel olnud järgmine:

1970/71. õppeaastal	— 33,3%
1971/72. õppeaastal	— 31,7%
1972/73. õppeaastal	— 29,3%
1973/74. õppeaastal	— 22,4%

Seega vähenes koolist lahkunute arv kahel viimasel õppeaastal 6,9% võrra. Siiski oleme nende näitajatega NSV Liidu ulatuses pidevalt viimasel kohal ja teistest vabariikidest küllaltki palju maha jäänud. Nii oli 1973/74. õppeaastal NSV Liidus õhtukoolidest lahkumine keskmiselt 14,7%. Kõige parem oli olukord Leedus (5,7%), Turkmeenias ja Ukrainas (ca 10%). Eelviimasel kohal selles tabelis asub Läti NSV (17,5%). On selge, et siin seisab meil ees veel väga palju tööd.

Miks siis lahkusid meie õpilased möödunud õppeaasta jooksul?

Tuleb märkida, et nn. objektiivsetel põhjustel lahkus 12,3% õpilaste üldarvust. Nende põhjuste hulka kuuluvad Nõukogude armeesse minek, õppima minek teistesse koolidesse ja kursustele, elu- ja töökoha vahetus väljapoole linna või rajooni, pikaajaline haigus, laste sünni ja kasvatamisega seotud põhjused.

Kuid siiski lahkus veel 2181 õpilast ehk 10,1% õpilaste üldarvust ilma mõjuvate põhjusteta. Lähem pilt oleks järgmine:

- 1) nõrk õppeedukus — 448
- 2) õppimishuvi puudumine — 1266
- 3) perekondlikud põhjused — 204
- 4) halvad olmetingimused (korteriolud jms.) — 23
- 5) tööolud ei võimalda õppimist — 103
- 6) transpordi puudumine — 39
- 7) koolist väljaheitmine — 44
- 8) muud põhjused — 54.

Nagu näeme, moodustavad põhilise osa mõjuvate põhjusteta lahkujaist õppimi-

sesse ja koolisse negatiivse suhtumisega noored. Järelikult on vaja järjekindlalt kujundada noortes positiivset hoiakut haridusesse ja õppimisesse. Sellise hoiaku kujundamise vajalikkus ei ole ainult lokaalne, vaid ka üleliiduline probleem. Õppimishuvi äratamiseks ei piisa ainult süsteemitutest, juhuslikkudest vestlustest. Kahjuks seda praktilises tegevuses alati ei arvestata. Näiteks korraldas Leninigradi Täiskasvanute Üldhariduse Uurimise Teaduslik Instituut küsitluse õhtukooli astunud töötajate hulgas. See näitas, et nendega peetud haridusalastest vestlustest oli 62,8% juhuslikku laadi ja toimusid põhiliselt juulis-augustis-septembris-oktoobris (S. G. Veršlovski, Noorte suhtumine haridusesse kui sotsiaalpedagoogiline probleem. «Sovetskaja Pedagogika» 1974, nr. 12, lk. 50).

Õppeedukuses on viimastel aastatel märgata mõningat tõusutendentsi. Tulemused on järgmised:

1970/71. õppeaasta — 71,8%

1971/72. õppeaasta — 72,2%

1972/73. õppeaasta — 75,2%

1973/74. õppeaasta — 79,1%.

Kuid kõikidel aastatel oleme olnud nimetatud näitajatega NSV Liidus viimasel kohal. Nii oli esialgsetel andmetel NSV Liidu õhtukoolide keskmine õppeedukus 1973/74. õppeaastal 92,6%. Parimate hulka kuulus Ukraina NSV 94,7% -ga. Viimastel kohtadel edetabelis peale meie asuvad veel Gruusia NSV — 87% ja Läti NSV — 88,6%.

Niisiis võiks ütelda, et ülevaatuse põhieesmärkide täitmisel — komplekteerimisplaanide täitmine, õpilaskontingendi säilitamine, õppetöö tulemuste parandamine — on mõningat edu saavutatud, kuigi edasi on liigutud tasapisi. Positiivsena tuleks märkida, et edu on olnud pidev, tagasilangust pole olnud.

Mõndagi on ära tehtud täiskasvanute koolivõrgu edasiarendamisel ja täiustamisel.

1970/71. õppeaastal töötas vabariigis 40 õhtukeskkooli, neist ainult 1 õhtukeskkool (Kingissepa) kaugõppeosakonnaga. Avati 11 kaugõppekeskkooli, neist 8 vabariikliku alluvusega ja ainult 3 (Viljandi, Paide, Rakvere) rajoonilise alluvu-

sega. Osas rajoonide õhtukeskkoolides oli õpilaste arv väike, need tuli sulgeda. Koolide vahetu juhtimise parandamiseks tuli kaugõppekeskkoolid viia samuti rajoonide (linnade) haridusosakondade alluvusse. Seda tehtigi alates 1971/72. õppeaastast. Eesmärgiks oli rajada igale rajoonile (linnale) oma täiskasvanute õpetamise keskus. Laienenud on kaugõppe süsteem. Nii alustas 1974/75. õppeaastal tööd 35 õhtukeskkooli, 14 kaugõppekeskkooli ja 3 kaugõppeosakonda päevaste keskkoolide juures. Kui koolide üldarv on põhiliselt jäänud samaks, siis palju on tehtud ära selles osas, et luua igale töötajale töö kõrvalt õppimiseks temale kõige sobivamad võimalused. Selleks on loodud kaugõppeosakonnad mitmete õhtukeskkoolide juurde (Võru, Narva 2., Tallinna 2., Sillamäe, Kingissepa, Elva, Tallinna 14. õhtukeskkool).

Koolide töörežiim on püütud viia vastavusse õppijate töökohtade omaga. Nii töötab meil enamik õhtukeskkoole vahetustega, mitmed koolid (eriti kaugõppekeskkoolid) kasutavad õppetööks puhkepäevi, millal õppetööd on võimalik korraldada päeval. Seda tuleb lugeda positiivseks eelkõige juba seetõttu, et õpilased istuvad koolipinki puhanult, ja eks õppetöö ole sel juhul palju viljakam.

Õhtukeskkoolid töötavad meil peamiselt linnades ja alevites ning on oma statsionaarse töökorralduse tõttu mõeldud eeskätt noorematele töötajatele, kellel puuduvad küllaldased iseseisva töö oskused, vilumus ja harjumused kaugõppe teel õppimiseks.

Nendel töötajatel, kes on üldise keskhariduse omandamise kõrval huvitatud oma kutsealase kvalifikatsiooni tõstmisest, on võimalus õppida meistrite klassides. Edukalt on meistrite klassid töötanud juba aastaid Sindi, Tallinna 13., Maardu, Kohtla-Järve 2. õhtukeskkooli juures.

Vastavalt Eesti NSV haridusministri ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu Riikliku Kutsehariduse Komitee esimehe ühisele käskkirjale 18./9. novembrist 1972. a. nr. 180/815 hakati organiseerima kaheaastase õppeajaga kutsekoolide õpilastele üldhariduslikku õppetööd nn. ühitatud õppeplaanide alusel. Nii on õpilastel kutsekoo-

lis õppimise aja jooksul võimalik lõpetada 9. klass, et tööle asunult jätkata õhtu- või kaugõppekeskkooli 10. klassis. 1974/75. õppeaastal õpib ühitatud vormi järgi 988 õpilast ehk 33% kaheaastaste kutsekoolide õpilaste üldarvust. See protsent on küll märgatavalt tagasihoidlikum võrreldes üleliidulise keskmisega, mis käesoleval õppeaastal ulatus üle 50%. Edaspidi tuleb meil nimetatud kontingenti üldharidusliku õppetööga rohkem haarata. Seda on võimalik teha koostöös kutsekoolidega.

Alates 1973/74. õppeaastast alustati meie maal töötavatele noortele sessioonõppe korraldamisega. Esimene õppeaasta kinnitas, et see õppevorm end õigustab ning käesoleval õppeaastal leiab ta juba laialdasemat kasutamist. Sessioonõppe puhul toimub 6 põhissessiooni, mille üldkestus on 36 päeva aastas. Õppetööks kasutatakse õpilastele seadusega ettenähtud töövabad päevad.

Miks oli vaja organiseerida sessioonõpet? Kõigepealt just seetõttu, et maaelanike töö- ja olmetingimused raskendavad mõneti õpetamist tavalise tööreeži- miga õhtu- ja kaugõppekoolides. Sessiooniline õppetöö on vastuvõetav, sest ta on vajalikult paindlik ja võimaldab arvestada kohalikke tingimusi (sessioonide ajad on mõnevõrra liikuvad, korrigeeritavad). Sessioonilise töö tulemusena peaks paranema õppijate õppetööst osavõtt ning vähenema väljalangevus klassi- või koolikursust lõpetamata.

Vastavalt NSV Liidu Ministrite Nõukogu korraldusele 29. novembrist 1974. a. on lubatud õppijatele ettenähtud töövabu päevi summeerida sessioonide korraldamise eesmärgil põllumajandustöötajatel, metsa- ja puidutööstuse ning jõe- ja mere- retranspordi ning kalalaevastiku ujukoosseisu töötajatel.

Uudse vormina on mõnedes kaugõppekeskkoolides rakendatud nn. pikapäevagruppe, mis töötavad üldiselt samal põhimõttel nagu sessioonigrupidki: õppetöö algab hommikul, kestab kogu päeva. 9- kuni 12-tunniline päevakoormus jagatakse kaheks pikema lõunavaheajaga. Töötatakse samuti töövabade päevade arvel. Esimesed kogemused näitavad, et ka

selliselt korraldatud õppetöö on õhtusest viljakam, õppetööst osavõtt tunduvalt parem kui tavalise õhtuse õppevormi puhul.

Ülevaatuse ajal on tugevnenud kontaktid õhtukoolide ja ettevõtete, asutuste, majandite vahel. Koolide ja nende šeff- ettevõtete vahel on sõlmitud šefluslepingud, milles nähakse ette nii šefi abi koolile (mis peamiselt on materiaalsel laadi) kui ka koolipoolsed ettevõtmised asutuses (pedagoogiline propaganda, näitlik agitatsioon jmt.). Ülevaatuse kolme aasta jooksul on suurenenud ettevõtetelt saadud materiaalne abi märgatavalt: kui 1971/72. õ.-a. moodustas see vabariigis 40 504 rbl., siis 1973/74. õ.-a. tõusis üldsumma 123 826 rublani. Seega kolm korda rohkem. Ülevaatuse kolmandal etapil suurenes toetus koolidele õppevahendite muretsemiseks, õppekabinettide sisustamiseks ja muuks eriti märgatavalt Tallinnas, Haapsalu, Jõgeva, Rakvere, Tartu, Kohtla-Järve ja Viljandi rajoonis. Enam kui tagasihoidlikuks jäi olukord selles osas Sillamäel, Paide, Põlva ja Valga rajoonis.

Kuid ikkagi valmistab meie vabariigi õhtukoolide materiaalne õppebaas tõsist muret. Võrreldes päevakoolidega on õhtukoolid üldiselt raskemates tingimustes eelkõige seetõttu, et paljudel õhtukoolidel puudub oma koolihoone. 1970/71. õ.-a. töötas vabariigis 51 õhtukooli, neist töötas oma majas või ettevõtte majas 19 ehk 37,3%. 1974/75. õ.-a. töötab vabariigi 52 õhtukoolist oma majas või ettevõtte poolt õhtukoolile eraldatud ruumides ainult 17 ehk 32,7%.

1974/75. õ.-a. ei oma vabariigi päevastest keskkoolidest (160 kooli) füüsikakabinetti 6 (s. o. 3,7%), keemiakabinetti 10 (6,3%), bioloogiakabinetti 34 (21,3%). Samal ajal iseseisvaid õppehooneid või ettevõtete ruume kasutatavatest õhtukoolidest (kokku 17) ei oma füüsikakabinetti 5 ehk 29,4%, keemiakabinetti 8 ehk 47,1% ja bioloogiakabinetti 13 kooli ehk 76,5%.

On esinenud juhtumeid, et päevakoolide ruume kasutavad õhtukoolid on surutud algklasside ruumidesse, kabinettide uksed on aga lukus ja võtmed pole õhtukoolide õpetajaile kättesaadavad (näit.

Harju rajooni Paldiski õhtukeskkool, Paide rajooni Paide kaugõppekeskkooli Järva-Jaani konsultatsioonipunkt jt.).

Ülevaatus näeb ette, et ettevõtete majandusjuhid, põllumajandusspetsialistid, insener-tehnilised töötajad jt. esineksid õhtukoolide õpetajaile loengute, ettekannete ja vestlustega eesmärgil viia õpetajaid kurssi nüüdisaegse tootmise ning kooli mikrorajooni ettevõtete aktuaalsete probleemidega. 1973/74. õ.-a. oli vabariigi õhtukoolide õpetajail võimalus kuulata ainult 132 sellist loengut, ettekannet või vestlust, mis oli vähem kui 1972/73. õ.-a.

Ülevaatus kolmandal etapil saavutati kõigis põhinäitajates häid tulemusi Võru rajoonis. Siin kasvas 16- kuni 29-aastaste keskharidusega töötajate õppetööga hõivatus 7,7% võrra, õpilaste koolist lahkumine õppeaasta jooksul vähenes 7,2% võrra, õppeedukus tõusis 16% võrra.

Kui vabariigi parimate koolide töötulemused on jõudnud läheneda üleliiduliste keskmistele näitajatele, siis vabariigi õhtukoolide töötulemused tervikuna on niigelad.

Millest on tingitud äärmiselt suur ebaühtlus tulemustes?

Tutvumine mitmete õhtukoolide tööga on kinnitanud, et ikkagi esineb õhtukoolide õppe- ja kasvatustöös suuri puudusi, samuti lünklikkust ja kampaanialikkust koostöös mikrorajooni ettevõtete, asutuste, majanditega. Tihti takistab õhtukoolide üleminekut kabinetisüsteemile nende koolide halb varustatus õppevahenditega, kooliinventari halb olukord ja ka ruumide kasutamise korraldus (võimalus). Mõneti on halb koolide sanitaar-hügieeniline olukord, õpilaste toitlustamist ei organiseerita, šefluslepinguid ettevõtete või majanditega ei sõlmita.

Ka õppeainete õpetamise tase on ebaühtlane. Ei kasutata kõiki võimalusi õpilaste kasvatamiseks aine kaudu. On unustatud tõsiasi, et iga õppetund peab olema mitte ainult **õpetav** ja **kasvatav**, vaid ka **arendav**. Tihti oleme sunnitud konstateerima fakti, et liiga vähe tähelepanu arvestuste kõrval pööratakse õpilaste jooksvale hindamisele, aine kordamisele. Ikkagi liiga vähe ning ebaotstarbekalt kasutatakse õppetöös tehnilisi abivahendeid.

Puudusi on esinenud mõnede koolide juhtimises ja sisekontrollis, eriti ebaotstarbekas tööjaotuses direktori ja direktori asetäitja vahel ning järelkontrolli organiseerimisel.

Ülevaatus lõppetapil peame tõsiselt pingutama, et nimetatud puudustest õhtukoolide töös enam-vähem üle saada ja tagada partei ning valitsuse vastavate otsuste senisest parem täitmine.

Enne lõpuspurti peaksime igati tõhusama ülevaatusesega seoses olevat agitatsioon- ja propagandatööd, et aidata luua kõigis ettevõtteis, asutustes ja majandites positiivne suhtumine õppimisesse ja õppijaisse. Lähtugem sellest, et hariduse väärtust ei saa mõõta kopikaga, vaid siin tuleb hinnangu aluseks võtta teised aspektid, eriti sotsiaal-kultuurilise kasvatusaspekt.

Üha suurema ulatuse meie riigis omandab noortööliste juhendajate liikumine. Noortööliste juhendajate esimesel ülevabariigilisel kokkutulekul pöörati suurt tähelepanu ka nende küsimustele, mis on seotud üleminekuga üldisele keskharidusele. Niisiis tuleks koostöös ettevõtete, asutuste ja majanditega luua kontaktid ka noortööliste juhendajatega, haarates neid senisest enam kaasa haridusalasesse tegevusse, nagu õppimisse õige hoiaku kujundamine, õppimishuvi äratamine, abi organiseerimine nõrgematele õppijatele jne.

Õhtukoolide juhtkondadel tuleks koos ettevõtete juhtide ning ühiskondlike organisatsioonidega kehtestada töötajate õpetamise selline kord, mis tagaks nende õppetööst parema osavõtu, ja mille tulemuseks oleks väljalangevuse vähenemine.

Õhtukoolide pedagoogidel on vaja jälgida, et töö kõrvalt õppijatele kindlustataks kõik seadusega ettenähtud soodustused. Olgu siinkohal märgitud, et aluseks on põhiliselt Eesti NSV töökoodeksi (§§ 195, 196, 199 jt.), Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus 21. novembrist 1959. a., EKP Keskkomitee ja Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrused 23. juulist 1962. a. ja 12. oktoobrist 1972. a. Tutvu-

gem nimetatud määrustega veel ja seiskem hea nende ellurakendamise eest.

Peame parandama koolide juhtimist ja sisekontrolli, pöörates enam tähelepanu sellele sisule ja töö analüüsile. Kooli pedagoogilise kollektiivi juhtimise süsteemi loomisel on vaja senisest enam rakendada teaduslikkuse, nõudmiste ühtsuse, töö rütmilisuse, ainujuhtimise ja kolleegiaalsuse ühendamise ning ökonoomsuse printsiipe. Igal koolijuhil on vaja tunda pedagoogikat, psühholoogiat, omada laia üldist eruditsiooni.

Järjekindlamalt tuleb nõuda pedagogidelt õppe- ja kasvatustöö kvaliteedi tõstmist, õppeainete õpetamisel esinenud puuduste kõrvaldamist.

Igal koolil peab olema sisse seatud eriarvestus alaealiste asjade komisjonide poolt suunatud alaealiste ja haridusosakondade poolt koolile kinnistatud kutsealuste ja kutse-eelsete õppetööst osavõtu ning õppetulemuste kohta.

Väga palju on vaja ära teha õhtukoolide materiaalse õppebaasi tugevdamisel, et kindlustada üleminekut kabinetisüsteemile. Nagu juba varem märgitud, ei kannata meie vabariigi õhtukoolide materiaalne õppebaas võrdlust teiste vabariikide õhtukoolide omadega. Seepärast oleks vaja veel hindava ja kaalutleva pilguga läbi vaadata nii šefluslepingud ettevõtetega kui ka mõelda sellele, mida oma enese jõul on võimalik ja vajalik ära teha. Ei tohi lasta tekkida olukorral, kus asjad ei takerdu niivõrd palju materiaalsete võimaluste, vaid hoopis mitmesugust organisatsioonilist laadi probleemide taha. Kogemused on näidanud, et hea tahtmise ja pealehakkamise korral suudetakse üsna palju ära teha (näiteks Tallinna kaugõppekeskkoolis jm.).

Kokkuvõtteks võiks öelda, et ülevaatus lõppetapil (aga loomulikult ka pärast ülevaatus lõppemist) tuleb haridusorganitel ja koolidel veelgi tihedamalt koos töötada nii ametiühingu- kui ka komsomoliorganisatsioonidega, et saavutada meie õhtukoolide töötulemuste tunduvalt paranemine nii käesoleval õppeaastal kui ka edaspidi.

ÕPETAJATE ENESETÄIENDAMISE PRINTSIIBID

ELVI KAISMA

Õpetaja ideelis-teoreetilise taseme ja erialase kvalifikatsiooni tõstmise üldises süsteemis on oluline koht individuaalsel enesetäiendamisel.

Iseseisva pedagoogilise töö põhiprintsiipideks õpetaja erialase meisterlikkuse täiendamise kõikidel etappidel on:

- enesetäiendamine ning õppe- ja kasvatustöö praktika vastastikune tingitus;
- teaduslik-teoreetilise ettevalmistuse ühendamine pedagoogiliseks tegevuseks vajalike oskuste ja vilumuste omandamisega;
- marksismi-leninismi teooria, õpetatava aine teaduslike aluste, psühholoogia, didaktika ja kasvatus teooria kompleksne tundmaõppimine ja analüüs;
- enesetäiendamise sisu vastavus õpetaja ettevalmistuse tasemele, tema huvidele ja kalduvustele;
- õpetaja iseseisva tegevuse ühendamine tema osavõtuga kollektiivsetest kvalifikatsiooni tõstmise vormidest (kursused, meetodilised komisjonid ja sektiioonid, loengud, seminarid jm.);
- enesetäiendamise seos õpetaja loomingu-

liste otsingutega (eesrindliku pedagoogilise kogemuse tundmaõppimine, selle kasutamise võimaluste väljaselgitamine, süvendatud töö pedagoogiliste üksikprobleemidega jne.).

Pedagoogilise enesetäiendamise efektiivsuse näitajaks on õppe- ja kasvatustöö kvaliteet ja õpilaste teadmiste tase.

Õpetajate enesetäiendamisel eristatakse järgmisi tähtsamaid suundi, mis on ühtlasi kogu meetodilise töö suundadeks.

1. Marksismi-leninismi teooria aktuaalsete probleemide ja praegusaja ideelis-poliitilise kasvatustöö probleemide süstemaatiline tundmaõppimine ja analüüs.
2. Teaduslike teadmiste täiendamine pedagoogikas ja psühholoogias.
3. Teadmiste süstemaatiline täiendamine õpetatava aine teoorias ja meetodikas.
4. Õpetaja üldise kultuuri ja eruditsiooni taseme tõstmine.

Marksismi-leninismi teooria süstemaatiline tundmaõppimine aitab õpetajal kujundada õpilastes kommunistlikku teadlikkust ja ühiskondlikku aktiivsust, teaduslikku maailmavaadet ja kommunistlikku moraali, kasvatada sotsialistlikku internatsionalismi ja nõukogude patriotismi, mõista hukka kodanlikku ideoloogiat.

Pedagoogilise töö efektiivsuse tõstmiseks on vaja tundma õppida ja praktikasse viia tunnetusprotsessi aktiveerimise konkreetseid meetodeid ja võtteid. Erilist tähelepanu on vaja pöörata probleemõppele ja diferentseeritud õpetamisele, õpilaste iseseisvuse arendamisele, nende mõtetegevuse arendamisele, õppeprotsessi ja tunnivälise tegevuse ühtsuse loomisele.

Nüüdisaja teaduse saavutuste tundmaõppimine on eelduseks edukale tööle uute programmide järgi.

Kasvanud on psühholoogia osatähtsus õpetaja töös. Psühholoogiat tundmata ei saa õpetaja juhtida teadmiste omandamise protsessi, õpilaste eetiliste omaduste kujundamist.

Pedagoogilise töö spetsiifika nõuab õpetajalt ulatuslikke teadmisi kirjanduse, kunsti, spordi, esteetika jne. valdkonnas ning head kunstimaitset.

Enesetäiendamise sisu ja meetodid sõltuvad õpetaja ettevalmistusest ja eesmärkidest kutsemeisterlikkuse täiendamise antud etapil.

Enesetäiendamine eeldab teatud süsteemi:

- 1) jooksvat ja perspektiivset planeerimist;
- 2) materjali omandamise ratsionaalsete vormide ja vahendite valikut;
- 3) oma ja kollektiivi pedagoogilise kogemuse analüüsimise ja üldistamise võtete tundmist;
- 4) uurimistöö meetodite järkjärgulist tundmaõppimist. Enesetäiendamise plaani koostades tuleb õpetajal juhinduda Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi koostatud enesetäiendamise kolme aasta programmidest (eesti õppekeele koolides) ja NSV Liidu Pedagoogika Akadeemia väljatöötatud programmidest, mis on avaldatud vastavate ainete meetodilistes ajakirjades (vene õppekeele koolides).

Individaalse enesetäiendamise plaani aluseks on kooli üldtööplaan, kus peavad olema fikseeritud õpetajate individaalse enesetäiendamise konkreetsed suunad teatud etapiks (õppeaastaks või mõneks muuks tähtajaks).

Enesetäiendamise plaanis peaksid kajastuma kõik enesetäiendamise suunad, samuti peaks seal olema planeeritud osavõtmine kollektiivsest tööst. Nendest nõuetest lähtudes on soovitatav enesetäiendamist planeerida järgmiste lõikude kaupa:

I. Individaalne enesetäiendamine

1. Ideoloogiline enesetäiendamine.
2. Pedagoogika ja psühholoogia.
3. Aine teooria ja meetodika.
4. Süvendatud töö ühe probleemiga.
5. Silmaringi laiendamine ja enesekasvatus.
6. Ajalehed ja ajakirjad.

II. Osavõtt enesetäiendamise kollektiivsetest vormidest

1. Poliitõppus.
2. Kursused.
3. Seminarid.
4. Rajooni (linna) aineseksioonid.
5. Kooli meetodikakomisjon ja muud meetodilised üritused.
6. Õppeekskursioonid.
7. Muud.

III. Õpetaja pedagoogilised ja meetodilised efekandid ja kirjutised

Individaalsel enesetäiendamisel tuleb märkida igas lõigus temaatika, probleemid ja küsimused, millega kavatakse tutvuda, kirjan-

duse loetelu, materjali läbitöötamise tähtsajad.

Ideoloogilisel enesetäiendamisel märgitakse eeskätt ära probleemid ja kirjandus, millega tuleb tutvuda poliitseminarideks valmistumisel. Praegused kooli ette seatud nõuded eeldavad näiteks, et õpetaja tunneks hästi marksistlik-leninlikku tunnetusteooriat, sest see on kogu õppeprotsessi alus. Õpetaja peaks hästi valdama filosoofilist õpetust konkreetselt ja abstraktselt, elava kaemuse ja praktika osast välismaailma tundmaõppimisel. Veel kord tuleks süveneda V. I. Lenini filosoofilistesse artiklitesse kommunistlikust kasvatuses. Praktika näitab, et mõned õpetajad ei tunne küllaldaselt marksistlik-leninlikku õpetust esteetikast ja kommunistlikust moraalist. Iga õpetaja peaks tundma ka õpilaste poolt tundmaõpitavaid V. I. Lenini teoseid. Marksismi-leninismi tundmaõppimisel on oluline partei ja valitsuse dokumentidega tutvumine.

Sellesse löiku tuleb planeerida ideoloogilise kasvatustöö probleemide ja küsimustega tutvumine. Eriti aktuaalsed on eetilise, internatsionaalse, patriootilise ja ateistliku kasvatustöö probleemid.

Õpetajal tuleb planeerida tutvumine tänapäeva pedagoogika ja psühholoogia (eeskätt pedagoogilise psühholoogia) aktuaalsete probleemidega.

Õpetaja, kes läheb psühholoogia või kasvatustöö kursustele, planeerib oma töö selles valdkonnas kursuste eel, lähtudes vastavatest programmidest.

Töenäoliselt just selles tuleb arvestada rohkem kui üheski teise õpetaja individuaalseid vajadusi ning kooli poolt tervikuna lahendamist vajavaid probleeme. Õpetajale on abiks Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi enesetäiendamise kolme aasta programmid. Õpetaja, kes läheb ainekursustele, peab planeerima kirjanduse programmikohase läbitöötamise kolmeks aastaks. Kursustel sooritab õpetaja arvestuse programmi ulatuses ning saab juurde teadmisi, mis baseeruvad selle programmi materjalidel.

Teema tuleb nii hoolikalt valida, et see edendaks kooli õppe- ja kasvatustööd ning arendaks probleemiga tegeleva õpetaja meisterlikkust. Ühe probleemi sügavam uurimine peaks plaanis kajastuma kolme etapina. Esimesel etapil õpib õpetaja teoreetiliselt

tundma uuritavat probleemi, tutvub kirjandusega, teiste sama aine õpetajate kogemustega, kuulab loenguid jne. Teist etappi võib nimetada praktikas katsetamise etapiks. Siis katsetab õpetaja teoreetiliselt omandatud tegelikus töös, valmistab ja muretseb selleks vajalikke materjale. Vastavalt õpetaja kogemustele, võimetele, olemasolevatele võimalustele peaks sellel etapil tulema esile õpetaja loominguline suhtumine töösse. Antud probleemiga tegelemise viimasel etapil üldistab õpetaja saadud praktilisi kogemusi, toetudes teoreetilisele materjalile ning vormistab probleemi käsitluse. Probleemi võib vormistada referaadi, ettekande, loengu või artiklina, aga ka õppevahenditena, didaktiliste materjalide jm. koguna koos metoodilise selgitusega.

Kui töö vormistatakse ettekande või referaadina, võib põhilise osa tööst moodustada praktilise eksperimendi kirjeldus, kuid selles toodud fakte tuleb analüüsida pedagoogilispühholoogilisest aspektist. Eriti tuleb esile tuua see, kuidas katsetatud võtted mõjusid töö tulemustele: õpilaste teadmiste kvaliteedile, omavahelistele suhetele jne. Probleemi käsitluse vormistamisel peaksid kajastuma:

- 1) valitud teema ja selle koht õppe- ja kasvatustöö protsessis;
- 2) ülesanded, mis õpetaja enda ette seadis, töötades antud teemaga;
- 3) valitud teema teoreetiline põhjendatus;
- 4) tehtud töö kirjeldus (missuguseid vaatlusi tehti, missuguseid meetodeid ja võtteid katsetati, mida kontrolliti katsega, missuguseid mikrouuringuid tehti jne.);
- 5) esiletulnud faktid, nende tendentsid ja analüüs;
- 6) järeldused ja töö perspektiivid.

Töö süvendatud teemaga toimub tavaliselt kooli kõigile õpetajatele ühtselt planeeritud ajal, kuid tuleb arvestada ka probleemi ulatust ja sügavust, mis võib tingida kõrvalekalldumise traditsioonilisest ajast. Teema ei tohi olla liiga üldine. Sel juhul võib käsitlus laiali valguda ning kaotada koolielu ja õpetaja tegevuse jaoks praktilise tähtsuse. Liiga kitsad teemad aga ei võimalda õpetajal vajalikul määral oma teadmisi täiendada, ei anna õpetajale küllaldaselt pinget, ei võimalda teha praktiliseks tööks vajalikke üldistusi ja järeldusi. Teemat valides peab õpetaja endale selgeks tegema selle tundmaõppimise aspekti, välja selgitama klassi, kus ta küsimusi katsetab, kindlaks määrama programmi lõigu,

selle, kes õpilastest peaks olema rohkem tähelepanu keskmes, kellega õpetajatest ta võib oma tööd kooperaerida. Ühesõnaga: eelnevalt tuleb kindlaks määrata kõik probleemi lahendamise tingimused.

On vaja, et õpetaja kogu läbitöötatud materjali süstematiseeriks ja säilitaks. Sõltuvalt kirjanduse sisust ja selle tundmaõppimise eesmärkidest on konspekterimine paljudel juhtudel vajalik, mõnedel juhtudel piisab vaid märkmetest, ajalehtede ja ajakirjade väljalõigetest jne. Kasulik on jagada materjal teemade kaupa ja koondada kartoteeki.

Et õpetaja enesetäiendamise suunad on väga mitmekesised, nõuab kõigi nendega tegelemine otstarbekat aja jaotamist. Kuidas seda teha, oleneb muidugi iga õpetaja oma tööstiilist. Praktikas on õigustust leidnud teemade jaotamine päevade kaupa.

Traditsioonilise plaani puudus on, et töö kompleksne kalendaarne planeerimine on raskendatud. Ajalise planeerimise hõlbustamiseks võib soovitada nn. tabelplaani. Plaani vertikaallahtritesse märgitakse enesetäiendamise suunad, horisontaalridadesse ajaline jaotus nädalate kaupa. Plaani sisu aga peab jääma eespool toodud nõuetele vastavaks. Tingmärkidega on võimalik tähistada töövorme. Tabelplaani vorm näeb välja järgmine:

Muidugi on ka sellel vormil omad puudused. See ei võimalda nii kergesti saada ülevaadet kollektiivsete vormide kaudu hangitud teadmistest ja õpetaja osavõtust mitmesuguste meetodiliste organite tööst. Kuid selle osa võib välja tuua ka eraldi lahtritena, sel puhul on ka kollektiivsete organite tööst osavõtu kohta ülevaade olemas.

Enesetäiendamise plaan on ühtlasi ka õpetaja enesetäiendamise individuaalse arvestamise vorm.

Planeerida ei tule ainult jooksvat tööd, vaid ka perspektiivselt, kaugemale ajale, kusjuures iga õpetaja isiklik plaan peab lähtuma kooli perspektiivplaanist.

Haridusorganite ja koolide juhtkondade ülesanne on luua tingimused pedagoogilise meisterlikkuse täiustamiseks. Enesetäiendamise eduka kulgemise eeldusteks on koolijuhtide ja ühiskondlike organisatsioonide huvitatus õpetaja eneseharimisest, taktitundeline suhtumine igaühesse, pedagoogiliste ülesannete õigeaegne esitamine õpetajatele, vastastikune seltsimehelik abi.

Enesetäiendamise teatud periood koolis peab algama õpetajate psühholoogilise ettevalmistamisega selleks tööks. Sellel ajal valitakse kogu pedagoogilisele kollektiivile üldine probleem, formuleeritakse individuaal-

Kuupäev (nädal)	Marksismi- leninismi- teooria ja kasvatustöö probleemid	Pedagoogika ja psühho- loogia	Aine teooria ja metoodika	Süvendatud töö ühe — valitud prob- leemiga	Silmaringi laiendamine
--------------------	---	-------------------------------------	------------------------------	---	---------------------------

5.—12. IX
14.—19. IX

Kasutatavad tingmärgid võiksid olla näiteks järgmised:

- — töö kirjandusega
- × — vahendite valmistamine
- △ — praktikas katsetamine
- — kokkuvõtete tegemine
- ▽ — esinemised
- — osavõtt kooli metoodikakomisjonide tööst ja muudest üritustest
- ▲ — osavõtt rajooni ainesektsiooni tööst
- — osavõtt seminaridest
- ▼ — õppekursioon

sed teemad, piiritletakse kõik küsimused. Põhiprobleemi tuleb tutvustada kogu kollektiivile, selgitada, missugused vajadused on tinginud selle probleemi tõstatamise, milliseid teoreetilisi aspekte võib selles küsimuses esile tuua, mida võib selle probleemi lahendamise anda kooli praktilisele tegevusele. Selline tutvustamine eeldab, et kooli juhtkond on valitud probleemi eelnevalt nii teo-

reetilisest kui praktilisest aspektist lähtuvalt läbi kaalunud.

Igal õpetajal tuleks välja selgitada üldisest probleemist teda eriti huvitav ja talle vajalik aspekt. Individuaalse teema valik ei pea tugevate, kogemustega õpetajate puhul alati olema suunatud lünkade likvideerimisele, vaid senisest enam tuleb suunata neid oma kogemusi üldistama. Igal juhul tuleb kooli juhtkonnal silmas pidada, et otsustavat mõju enesetäiendamise kvaliteedile avaldab loominguiline atmosfäär kollektiivis, õpetajate kogemuste üldistamise ja analüüsimise oskuslik suunamine, vaidlusõhute korraldamine jm.

Mingil juhul ei tohi unustada, et enesetäiendamine nõuab õpetajalt vaba aega, mille hulk sõltub suurel määral koolielu arukast organiseerimisest. Täiendavat aega enesetäiendamiseks on võimalik saada, kui järjekindlalt arvestada õpetaja aja organiseerimise elementaarseid nõudeid: tuleb õigesti koostada tunniplaan, samuti ringide ja klassiväliste ürituste graafik, anda õpetajale võimaluse korral enesetäiendamiseks vaba päev, täpsustada mitmesuguste nõupidamiste ja koosolekute pidamise kord, kergendada arvestust ja aruandlust, samuti tuleb reguleerida õpetajatele antavaid ülesandeid, eeskätt vältides neid ülesandeid, mis ei ole otseselt seotud õppe- ja kasvatustööga.

Enesetäiendamise juhtimise vormidest võib nimetada järgmisi:

■ õpetajate enesetäiendamise arutamine õppenõukogus, ametiühingu koosolekul, meetodikakomisjonides ja mujal;

■ enesetäiendamise vajaduse süstemaatiline selgitamine;

■ õpetajate enesetäiendamise kogemuste tutvustamine;

■ koolijuhtide individuaalsed vestlused õpetajatega nende enesetäiendamise põhiliste suundade ja sisu üle;

■ konkreetse abi osutamine üksikutes õpetaja kasvatustöö küsimustes (plaanide koostamisel, töö etappide arutamisel, tulemuste vormistamisel jne.);

■ õppeprogrammi üksikute osade ja teemade tundmaõppimise meetodite läbiarutamine;

■ soovifuste väljatöötamine tundide suurema pedagoogilise efektiivsuse saavutamiseks järgneva kontrolli ja analüüsiga;

■ õpetaja tegevuse nõrkade ja tugevate külgede analüüs, kirjanduse soovitamine, teiste õpetajate kogemustega tutvumise soovitamine antud lõigus jne.;

■ õpetajale abi osutamine oma kogemuste üldistamisel, ettekanneteks valmistumisel jne.;

■ kogenud õpetajate stimuleerimine uurimistööl;

■ kokkuvõtete tegemine õpetajate enesetäiendamisest;

■ õpetaja enesetäiendamise ülesannete ja sisu väljaselgitamine uueks õppeaastaks, lähedes tema töö kvaliteedi näitajatest.

Enesetäiendamise metoodika tundmaõppimiseks on soovitatav korraldada õpetajatele loenguid järgmistel teemadel: «N. Krupskaja enesetäiendamisest», «Kuidas töötada raamatute ja algallikatega», «Õpetaja vaimse töö režiimist», «Teadusliku uurimistöo elemendid õpetaja töös», «Eesrindliku pedagoogilise kogemuse tundmaõppimise ja üldistamise metoodika».

Enesetäiendamine nõuab õpetajalt pedagoogilises kirjanduses orienteerumise oskust. Koolide juhtkonnad peavad hoolitsema selle eest, et koolides oleksid olemas nii eesti- kui ka venekeelsed teatmeteosed (artiklite kroonikad, väljaanne «Knižnoje Obozrenije» jt.). Tuleb mõelda pedagoogiliste ja uudisteoste propageerimisele. Samuti on vaja hoolitseda selle eest, et vajalikud raamatud ja ajakirjad oleksid õpetajale kättesaadavad.

Õpetaja enesetäiendamine aitab tõsta õpetaja töö meisterlikkust, seega kogu õppe- ja kasvatustöö taset koolis.

KASVATAME TÖÖ JAOKS JA TÖÖ KAUDU

**SILVI VILLO,
EKP Oktoobri Rajooni Komitee
sekretär**

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressil rõhutati, et partei ideoloogilise töö üks põhisuundi on **nõukogude inimestes uue, kommunistliku töössesuhutimise kasvatamine.**

V. I. Lenin mõistis kommunistlikku töössesuhutimist, kommunistlikku tööd järgmiselt:

«Kommunistlik töö sõna kitsamas ja rangemas mõttes on tasuta töö ühiskonna kasuks, töö, mida tehakse mitte teatud kohustuse täitmiseks, mitte õiguse saamiseks teatud saadustele, mitte varem kindlaksmääratud ja seaduslikult kinnitatud normide järgi, vaid vabatahtlik töö, mida tehakse tasuta lootmata, ilma tingimuseta tasu saada, töö harjumusest töötada üldsuse kasuks ja teadlikust (harjumuseks saanud) suhtumisest vajadusse töötada üldsuse kasuks, töö kui terve organismi vajadus».

Kommunistlik töössesuhutimine tänapäeva tingimustes tähendab oma töö ühiskondliku tähenduse ja väärtuse mõistmist ühiskonna heaks, kommunismi võidu nimel, tähendab vastastikust seltsimehelikku abi, püüet pidevalt täiendada oma üldhariduslikke ja erialaseid teadmisi, omandada uusi töökogemusi ja -vilumusi,

oskust kasutada praktikas teaduse ja tehnika uusi saavutusi, lõpuks tähendab kommunistlik töössesuhutimine ka aktiivset osavõttu tootmise juhtimisest, uute reserve otsimist tööviljakuse tõstmiseks, et edukalt täita riiklikke plaaniülesandeid.

Tänane kooliõpilane on X viisaastaku töömees. Kogu ideoloogiatöö põhiülesandeks käesoleval etapil on NLKP majanduspoliitika ideoloogiline kindlustamine. Seetõttu suunab Kommunistlik Partei jõupingutused organisatsioonilises ja massilises agitatsioonitöös sellele, et põhjalikult selgitada töötajatele ja koolinoortele NLKP Keskkomitee detsembripleenumi (1974. a.), NLKP Keskkomitee läkituses parteile ja nõukogude rahvale sisalduvaid ülesandeid, et aktiviseerida töötajaid viisaastaku lõppaasta pingeliste omaplaanide ja sotsialistlike kohustuste täitmisele. Sellele põhieesmärgile on allutatud kogu kasvatustöö töökollektiivides. 1975. aastal tähistame 30. võidupüha. Nõukogude rahvas võtab juubeli vastu uute töösaavutustega. EKP Tallinna Linnakomitee kiitis heaks sotsialistliku töö kangelaste, Suure Isamaasõja veteranide E. Ardula, H. Liblika, M. Mihhailovi ja L. Vammuse initsiatiivi arendada sotsialistlikku võistlust ja võtta kõrgendatud isiklikud kohustused, tähistamaks nõukogude rahva suure võidu 30. aastapäeva. Noorte moskvalaste algatus «Iseenda ja tolle teise eest» leidis kiiret järgimist meie vabariigi noortööliste ja noortekollektiivide poolt, kes täidavad töönorme kui lahinguülesannet rindel hukkunud eakaaslaste Leen Kullmanni, Jakob Kunderi jt. eest. Meie aega iseloomustab töökangelaslikkus. Küllap seetõttu esitatakse üha suuremaid nõudmisi ka koolinoorte ettevalmistamisele tööks ja eluks, koolinoortes kommunistliku töössesuhutimise kasvatamisele.

ÜLKNÜ XVII kongressil kõneles L. Brežnev, et noormeeste ja neidude kasvatamine töö austamise ja armastamise vaimus on alati olnud ja jääb Kommunistliku Partei tähelepanu objektiks ja leninliku komsomoli üheks tähtsaks ülesandeks. Selle riikliku ülesande õigest lahendamisest on huvitatud kõik: töökollektiivid, ühiskondlikud organisatsioonid, kool

ja perekond. See puudutab miljonite inimeste saatust, veelgi enam — meie maa tulevikku.

* * *

Kooliõpilase kommunistlikku töössesuhutumist kujundab õppetöö, ühiskondlik töö, ühiskondlikult kasulik töö, elukondlik töö, osavõtt tehnilisest ja kunstialasest loometööst ning suulise propaganda mitmesuguste vormide kompleks, millest suurema osa ühendab endas kutseorientatsioon. Seega tuleb kommunistliku töössesuhutumise kasvatamise ülesannet lahendada komplekselt, mitte ainult kooli, perekonna ja ühiskondlike organisatsioonide jõupingutuste ühendamise seisukohalt, vaid komplekselt ka selles mõttes, et sama eesmärki tuleb kasvatajal enda ees näha nii õppeprotsessis kui ka klassivälises tegevuses. Kui organiseerime hästi ainult töökasvatuse, saame pooliku tulemuse. Näiteks, kui kooliõpilase tööaktiivsus, entusiasim ja vastutustundlik suhtumine ilmnevad üksnes praktilises töös ja õppetöö on lohakile jäetud, kui õpilane hoiab eemale ühiskondlike ülesannete täitmisest ja nokitseb ainult omaette jne., ei saa me kõnelda kommunistlikust töössesuhutumisest. Ometi sedalaadi vastuolusid kohtame mõningate õpilaste ja isegi klassikollektiivide puhul mitte just haruharva. Kord sügispäeval ajasin juttu ühe keskkooli õpetajatega. Tundsin huvi, mida õpetajad ise peavad oma kooli tugevaks küljeks. Lõppotsus oli üllatav: kuigi õppe-
edukusega ei ole meil kaugeltki asjad korras ja klassivälises töös ei ole ka midagi erilist saavutatud, paistab silma õpilaste tubli töö kartulipõllul. Iseenesest ei ole selles midagi üllatavat, et ülekasvanud ja «kahemehed» kartulipõllul esirinda sattusid (kuskil peab ju õpilane ennast avaldama, ka vajadust tunnustuse järele ei saa eitada), aga üllatav on asjaolu, et õpetajad ei osanud enda jaoks sellest mingeid järeldusi teha. Iga päevaga jääb vähemaks tööd, mis nõuab ainult käterammu, oma osa tootmise edasiarendamise saab anda ainult haritud tööline. Kommunistliku töössesuhutumise kasvatamine eeldab kõige mitmekesisemate töövormide kasutamist. Kõrvuti tööaktiiv-

nidega on vaja korraldada ekskursioone tootmisettevõtetele ja eesrindlikesse majanditesse, tutvumaks uute tehnoloogiliste protsesside ja tööprotsessi organiseerimisega, korraldada kohtumisi tööeesrindlaste ja tööveteranidega, teadlaste ja spetsialistidega. Kuid kaalukauss ei või meil tasakaalu kaotada: tööst kõnelemine ja tööprotsessi jälgimine ei tee õpilasest veel tööinimest, samal ajal võib aga töörassimise motiiviks olla hoopis hirm või omakasupüüdlikkus. Tähendab töövilmuste omandamise ja tööharjumuste kujundamise kõrval hindame kõrgelt töös kujunevaid moraalseid tundeid — sõp-
rust, seltsimehelikkust, uhkust, au, teadlikku distsipliini, austust, armastust kodumaa vastu.

Kommunistliku töössesuhutumise kujundamine on koolinoorte töökasvatuse üks eesmäärke. Töökasvatuse kui kommunistliku kasvatustöö süsteemi üks tähtsamaid koostisosi aga taotleb samal ajal veel õpilaste kõlbelis-psühholoogilist ja praktilist ettevalmistust füüsiliseks tööks ühiskonna hüvanguks.

Töökasvatuse ülesandeks on kujundada õpilastes kindlad veendumused, et meie maal on töö iga kodaniku kohus ja auasi, et aus ja ennatsalgav töö on ühiskonna ja isikliku heaolu alus, et töös ühiskonna heaks on inimese au, väarikus ja õnn, et ebaaus suhtumine töösse, laiskus ja muidusöömine on meie ühiskonnas häbiväärsed. Töö kaudu kasvatame õpilastes püüdu ja vajadust töötada ühiskonna kasuks, anda oma panus kommunistlikku ülesehitustöösse. Selleks on aga vaja varustada õpilasi füüsiliseks tööks vajalike elementaarsete teadmiste, oskuste ja vilumustega, aidata õpilastel valida tulevane elukutse vastavalt oma kalduvustele ja võimetele ning tootmise vajadustele. Viimast ülesannet täidab spetsiaalselt organiseeritud kutseorientatsioonitöö, millel käesolevas artiklis pikemalt ei peatu.

Töökasvatuse süsteemi aluseks on õpilaste ühiskondlikult kasulik töö, milles juba V. I. Lenin nägi õpilaste kommunistliku kasvatamise ülitähtsat faktorit. Just seepärast kõneles Vladimir Iljitš kommunistlikele noortele 1920. aastal:

«...on tarvis, et Kommunistlik Noorsooühing ühendaks oma hariduse, oma õpingud ja oma kasvatusse töölise ja talupoegade tööga, et ta ei suleks end oma kooli nelja seina vahele ega piirduks ainult kommunistlike raamatute ja brošüüride lugemisega. Ainult töötades koos töölise ja talupoega võib saada tõeliseks kommunistiks».

Tänapäeva koolis on ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise alused ühtlustatud kogu Nõukogude Liidu ulatuses NSV Liidu Haridusministeeriumi ringkirjaga 30. detsembrist 1971. a. «Ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise parandamisest üldhariduslikus koolis», mis määras kindlaks kohustusliku tundide arvu klassiti, ühiskondlikult kasuliku töö põhisuunad ja sisu, asendas seega episoodilise töötamise süstemaatilise, sisult ja vormilt mitmekesise ühiskondlikult kasuliku tööga, mis on tihedalt seotud õppe- ja kasvatus töö kõigi teiste elementidega. Samal ajal lahendamata probleeme õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö korraldamisel ei ole aga sugugi vähemaks jäänud ja ennekõike on see tingitud aja üha kasvavatest nõuetest koolipingist elluastujale.

Pidades silmas töö ühiskondlikku tähendust, võib õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö jagada kahte ossa. **Ühiskondlikult kasulik töö koolikollektiivi heaks** (iseteenindamine, kooli remontimine, näitlike vahendite valmistamine jms.) ning **ühiskondlik kasulik töö ja osavõtt tootmistegvusest ühiskonna heaks** (töö šeffettevõttes, kolhoosis, mikrorajooni heakor-rastamine).

Probleemid algavad aga sealt, kus minnakse pahuksisse õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise pedagoogiliste nõuetega, nagu

- õpilaste töö ühiskondliku tähenduse ja ideelise suunitluse selgitamine õpilastele;
- töö ühiskondliku vajalikkuse ühendamine kooliõpilase isiklike huvidega;
- ühiskondlikult kasuliku töö tihe side tööõpetusega;
- õpilaste aktiivsuse ja iseseisvuse arendamine tööprotsessis;
- õpilaste töötamise vabatahtlikkus ja kohustuslikkus;

- töö jõukohasus;
- töö kollektiivne iseloom;
- töö õpetav iseloom;
- kõigi tööülesannete lõpuleviimise taotlemine ja tulemuste tunnustamine;
- tööprotsessi organiseeritus (eesmärgi seadmine, instrueerimine, täitmise kontrollimine jne.).

Eeltoodu ei hõlma kaugeltki kõiki ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimise pedagoogilisi aspekte, kuid lisagem siia mõni kommentaar.

Töö kasvatuslik väärtus on seda suurem, mida paremini õpilased mõistavad tööülesande vajalikkust, oma jõupingutuste tulemuste sotsiaalselt tähendust. Tuntud on A. Makarenko mõte sellest, et töö võib jääda kasvatuslikult neutraalseks või kasvatada koguni ideelise sihi-teadliku kollektivisti asemel sõjaka kahmija individualisti, kui tööga ei kaasne noorte poliitiline ja kõlbeline kasvamine.

Viimase aja üks õnnestunumaid töövorme selles suhtes on olnud solidaarsuskampaania «Sõprusnelk», mis ühendab koolinoorte töökuse ja ilumeele sõpruse ja solidaarsuse nimel. Pidid küll meie õpilaste sõrmed väledad ja südamed soojad olema, et üheainsa ettevõtmisega üle kümne tuhande rubla solidaarsusfondi üle anda.

ÜLKNÜ XVII kongressil nimetati, et kui Nõukogudemaa koolinoored koguvad igal aastal miljon tonni vanapaberit, saab sellest nii palju paberit, kui vajavad aastas üleliidulised kirjastused «Prosvetšeni-nije», «Molodaja Gvardija» ja «Detskaja literatura». (Nendes kirjastustes ilmunud raamatute vastu ei tohiks küll ükski õpetaja ega õpilane ükskõikne olla.) Saehambaist puutumata jäävad sel juhul 17 miljonit puud. On see palju? Metsariba, 100 meetrit lai, Moskvast Leningradini. Meie kooliõpilaste osa vanapaberi kogumisel on saanud korduvalt hea hinnangu üleliiduliselgi tasemel, aga et selle ülesande täitmine tekitab nurinat õpetajate hulgas, on ka teada. Kord ei jätku kotte, kaalumise hädä, kogutud makulatuuri ei veeta koolist õigel ajal välja jne. Kui siis koolidirektor õli tulle valab, et vanapaberiga jändamine ei ole üldse kõrgema

haridusega spetsialisti asi, siis pole teada, kuidas see õilis ülesanne õpilase endani jõuab. Kas ei peaks siit leidma ka ühe (muidugi mitte ainsa) põhjuse, miks vanapaberi kogumine üldiselt pionierialeliste osaks on jäetud.

Suure kasvatusliku efekti saavutavad koolid, kus tööõpetus on orgaaniliselt seotud ühiskondlikult kasuliku tööga, kus kooli vajadustest lähtudes tehakse tööd mitte ainult hindede saamiseks või parimal juhul töötulemuste eksponeerimiseks näitusel, vaid selleks, et tugevdada kooli materiaalsel õppebaasi. Nii on käesoleval õppeaastal näiteks Tallinna 53. keskkooli vanemate klasside õpilased valmistanud koolile hulgaliselt kaste õppevahendite hoidmiseks, stendide aluseid, kardinapuid ja muud vajalikku. Selleni ei jõutud kohe, ehkki mitte õpilaste vastuseisu tõttu. Kuigi kooli juhtkond seadis ülesande varem, otsustas praktilised tulemused juhendajate kaader.

Ühiskondlikult kasuliku töö hea organiseerimise ja kvaliteetse juhendamise küsimused kerkivad üha enam päevakorradele. Klassijuhatajalt nõuab see, nagu mitmes muus olulises probleemiski, universaalsust, kui ei ole töö juhendajaks spetsialistist kolleeg või ühiskondlane väljastpoolt kooli (nagu näiteks metsaistutamisel, kolhoosi- või sovhoositööl, tööstustevõttes), ja suurt ajakulu, kui tahetakse koolinoort tõepoolest õpetada töötama. Klassijuhataja olukorra teeb veelgi keerukamaks asjaolu, et heaks tooniks ei peeta sedagi, kui õpetaja ainult organiseerib ja juhendab, ise käsi külge ei löö (näiteks hoogtööpäevakul). Mõningat väljapääsu pakub see, kui kasutada nooremate õpilaste juhendajatena vanemaid või eakaaslaste hulgast paremini tööks ettevalmistunud õpilasi. Tean õpetajat, kellele tundus ehmatamapanevalt uudsena klassi tulnud uue õpilase ettepanek hakata klassi poistega raketimudeleid ehitama (poiss oli varem pionieride maja mudellistide ringis selleks hulgaliselt teadmisi omandanud). Aktiivsemalt võiksime kasutada samal eesmärgil lastevanemaid ja šeffettevõtte või -majandi töötajaid.

Meie koolide üha tugevnev materiaalne baas ja tihenevad sidemed tööstustevõtte, kolhooside ja sovhoosidega pakuvad suuremaid võimalusi ka koolinoorte ettevalmistamisel tööks. Kahepoolsete šeffustevõtte vahel on saanud heaks traditsiooniks. Nii on lepingud sõlminud Tallinna 1. keskkool ja tehas «Ilmarine», Tallinna 4. keskkool ja NSV Liidu 50. aastapäeva nimeline Ekskavaatoritehas, Tallinna 53. keskkool ja tootmiskoondis «Ookean». Lepingute sõlmimiseni on jõudnud teisedki koolid. Kui aga analüüsida, kuidas sidemeid tootmistevõtetega kasutatakse ära õpilaste töökasvatuse seisukohalt, kuidas rakendatakse noorte kasvatamisel deviisi «Õppida töölisklassilt — joonduda töölisklassi järgi!», kuidas kasvatatakse koolinoori töölisklassi parimate omaduste — revolutsioonilisuse, ennastalgavuse, distsiplineerituse, organiseerituse, kollektivismi järgimise vaimus konkreetse töökollektiivi baasil, siis leiame veel küllaldaselt reserve. Imselt on aeg jõudnud niikaugemale, et vajame selleski perspektiivset planeerimist. Nii seadsime rajooni koolide ja šeffettevõtte ette ülesande alustada ettevalmistusi selleks, et 1976.—1980. aastaks, s. t. kümnendaks viisaastakuks koostada pikaajalised vastastikused lepingud, mis hõlmaksid kõiki koolielu sõlmküsimumi kooli materiaalse õppebaasi tugevdamisest kõige keerukamate kasvatuse ülesannete lahendamiseni kooli, kodu ja üldsuse koostöös.

Ühine töö tööliste ja kolhoosnikutega karastab noorte iseloomu, kasvatab tahtet, aitab paremini mõista viisaastaku plaanide olemust, neid ülesandeid, mille täitmise eest kannavad hoolt nende vanemad, rahvas. Seni on selles mõttes kõige tulemusrikkamaks osutunud **koolinoorte suvine töö**. 1973. a. korraldati esmakordselt koolinoorte viies õppeveerand deviisi all «Minu töö on osa minu koduvabariigi tööst», millest võttis osa 6 miljonit vanemate klasside õpilast kogu NSV Liidust. Kodumaa hindas kõrgelt noorte lööklaste töösaavutusi — 222 koolinoort autasustati ordenite ja medalitega. 1974. a. suvi haaras kasuliku organiseeritud tööga veelgi suurema osa koolinoortest. Nii oli Ok-

toobri rajooni koolinoortest 52% haaratud tööga mitmesugustes laagrites, mille korraldajaks olid majandid, koolid, šeffettevõtted, ametiühingukomiteed. Muidugi on oluline vahe, kas veeta 1—2 nädalat töö- ja puhkelaagris või viiskümmend kaks päeva Eesti Õpilasmalevas. Eeltoodud statistikas oli see vahe armutult kaotatud. Et suvisest töötegemisest täielikumat pilti saada, peaksime kokku liitma veel need õpilased, kes remondi- ja ehitusbrigaadides tegutsesid, muid ühiskondlikult kasuliku töö ülesandeid kooliümbruses ja elukohas täitsid (s. t. suvine tasuta töö) ja vanemate klasside õpilaste töö teenindussfääris, sideettevõtetes, tööstuses (s. t. tasuline töö). Missuguse arvu me siis ka ei saaks, selgub, et üks osa õpilasi suve jooksul füüsilist tööd (kui välja arvata mõningad kodused tööd) ei teinud. Olulise mõjufaktorina tuleks sellistel konkreetsetel juhtudel **analüüsida lastevanemate suhtumist töökasvatusele ja koos sellega ka suvisesse töösse.** On täiesti mõistetav, et vanemad soovivad näha oma lapsi õnnelikemana, kui nad seda ise olid. Sellest heasoovlikkusest ja hellitamisest on aga lapsele mõnikord ainult kahju: tekib ülalpeetava mentaliteet, hoolimatus töö vastu, mis lõpuks väljendubki selles, et noor inimene ei leia elus kohta, on raskustes elukutse valimisel. Seetõttu on vaja, et lastevanematele selgitataks: tõeliselt head teeme oma lastele ainult nii, kui õpetame neid maast-madalast töötama. Juba K. Ušinski on rõhutanud, et kui kasvatusega soovitakse tagada inimesele õnne, tuleb teda kasvatada mitte õnne ootel, vaid valmistada ette tööks, eluks.

Rahutuseks võib põhjust anda ka see, et töötegemisel rahateenimine juba koolieas otsustavaks saab. Noorel, kes on sattunud täiskasvanute kollektiivi, on olemas kõik sellest, milline töökollektiiv see on. Sama võib öelda omaealistegi puhul, ainult selle vahega, et näiteks puhkus laagris ei ole võrreldav omapead olekuga pärast vabrikuvärvast väljumist, et näiteks töövõistlus on mõeldav eelkõige omaealiste puhul. NLKP Keskkomitee otsuses «Tööst ideoloogia-kaadri valikul ja kasvatamisel Valgeve-

nemaa parteiorganisatsioonis» rõhutatakse, et **töökollektiivid peavad muutuma uue inimese kasvatamise tõelisteks keskusteks, kus kinnistub kommunistlik töösse- ja sotsialistlikusse omandisse suhtumine, kõrged kõlblussuhted inimeste vahel.** Ka õpilaste ühiskondlikult kasulik töö peab olema valdavalt kollektiivne töö. Et kollektiivi mõju töökasvatuses tõhusatada, on eelistatavad enam-vähem kindlad ja pikemaajaliselt koos töötavad kollektiivid, nagu õpilasbrigaadid, töö- ja puhkelaagri rühm jms.

Üksmeelselt konstateeritakse nõukogude kooli edusamme tööliklassi uue vahetuse kasvatamisel, kuid seni, kuni me ei saa igale õpilasele, aga eriti igale koolilõpetajale anda ausa töömehe iseloomustust, kuni leidub veel õpilasi, kes ei oska hinnata ja säilitada teiste tööd, loomingu, on meie kohus raskuste kiuste võidelda selle eest, et ka ligi kahetuhandises koolikombinaadis anda innustavat töörinnet igale õpilasele, leida töövahendid ja tööriietus, rakendada laialdasemalt sotsialistlikku võistlust tööülesannete kiire ja korraliku täitmise eest, lahendada tuhat pisi- ja suurt küsimust selle kasuks, et kasvatada õpilasi töö kaudu ja töö jaoks.

Teaduse ja tehnika revolutsiooni tingimustes vajab kool teaduslikult põhjendatud koolinoorte kasvatamise süsteemi. Esimeseks sammuks selles suunas, et noorte töökasvatust viia lähemale tänapäeva nõuetele, peab saama koolide, tehaste ning samuti koolidevaheliste spetsiaalsete õppetsehhide ja -töökodade loomine. Need hakkaksid andma toodangut ka rahvamajandusele. Kui töökasvatust astub sammu lähemale praegusaja tehnika tasemele, saaksime loota paremaid tulemusi juba koolilõpetaja esimeselt töökohalt.

Kasvatustöös tuleb igati kasuks, kui peame meeles K. Marxi mõtet: kui tahes täiusliku tehnikaga ka inimene varustatud ei oleks, ei muutu töö kunagi meelelahutuseks, et vaba töö on iseenesest üks kuratlikult tõsine asi. Tänapäeva teaduse ja tehnika areng on seda mõtet ilmekalt kinnitanud.

TÖÖKASVATUSE TÄHTIS KOOSTISOSA

SAMUEL MÄE

Tööarmastus ei teki noores inimeses isendast, seda tuleb kasvatada tööharjumuste omandamise kaudu juba lapseest alates nii kodus kui ka koolis. Jõukohane osavõtt ühistest kodustest majapidamistöedest kasvatab nii tööharjumusi, kohusetunnet kui ka vajadust hoida korras oma töökoht, oma kodu, kasvatab vastutus- ning kohusetunnet. Koduse kasvatus jätkuna tuleb õpilasel jõukohaseid töid teha ka koolis. Töökasvatuse üks osi peab olema ühiskondlikult kasulik töö. Selle põhiharud on iseteenindamine, töö kooli huvides, koolieelsete lasteasutuste abistamine, sekundaarse tooraine kogumine, looduskaitsetöö, jõukohane osavõtt tootmisest ja heakorrastamisest, haljسالade heakorrastamine, ravimtaimede, puude ja põõsaste seemnete ning metsamarjade, seente jmt. kogumine.

Ühiskondlikult kasuliku töö korras remondivad õpilased kooli mööblit, õppevahendeid, parandavad raamatukogudes raamatuid, aitavad sisustada kabinette jne. Koolivaheaegadel võtavad nad osa ka tootmistööst kolhoosides ja sovhoosides ning tööstusettevõtetes.

Ühiskondlikult kasuliku töö kasvatuslike eesmärkide saavutamine oleneb suu-

rel määral sellest, kuidas see tööloik koolis on organiseeritud. See tähendab, kuidas seda suunavad kooli juhtkond, ühiskondlikud organisatsioonid, kuidas tehtu üle arvestust peetakse ja kuidas sellel alal silmapaistnud õpilasi hinnatakse, milline on selle tööloigu juhtimine õpilaste omavalitsuse seisukohalt, tööde valik ja veel palju muud. Paraku on koolides kõiges selles veel suuri möödalaskmisi, mille tulemusena on mõnel pool jäänud napiks tööst lugupidamine, iga vähemagi liigutuse eest tahetakse saada «tunde» jne.

Oleme läinud koguni nii kaugele, et «anname tunde» selle eest, et enda järelt mahavisatud paberitükk koristatakse ja enne sööki käsi pestakse. Ei ole siis imestada, et hiljem elus nõuavad sellised inimesed iga liigutuse eest maksmist. Alljärgnevalt peatugemgi ühiskondlikult kasuliku töö korraldamise tähtsamatel lõikudel koolis.

JUHTIMINE JA SUUNAMINE. Ühiskondlikult kasuliku töö juhendamine on pandud klassi- ja koolivälise töö organisatorile. Tema vastutab selle tööloigu eest kui kooli juhtkonna liige, koostab tööplaanid, jälgib nende täitmist, organiseerib õpilasi hoogtööpäevadele, juhendab klassijuhatajaid ja õpilasorganisatsioone.

Ühiskondlikult kasuliku töö otseseks juhendajaks on klassijuhataja. Tema saab klassi ülesanded kooli juhtkonnalt, organiseerib oma õpilased neid täitma, kontrollib tehtut, hoiab korras ühiskondlikult kasuliku töö arvestuse klassis ja paneb igale õpilasele selle eest hinde. Klassijuhataja rakendab klassiaktiivi oma äranägemise järgi, et kasvatada neis enesalgatust ja harjutada omavalitsuslikke töövõtteid.

Kohtla-Järve 1. keskkoolis on alates 8. klassist igas klassis kahe- kuni kolmeliikmeline ühiskondlikult kasuliku töö sektor. See klassijuhataja aktiiv peab kõikide tööde arvestust. Nendel on eri päevik, kuhu kantakse sisse tehtud töö, selleks kulutatud aeg ja saadud hinne. Selle alusel kannab klassijuhataja ühiskondlikult kasuliku töö andmed klassipäevikusse.

Õpetajad, kellel ei ole klassi juhutada, juhendavad objektidel oma eriala gruppe või on neile määratud õpilased eritöödeks. Nii näiteks on Kohtla-Järve 1. keskkooli füüsikaõpetaja Jaan Jõgi juhendada füüsikakabineti majandusrühm, kuhu kuulub 5—7 poissi. Selle rühma poistega remonditakse füüsika õppevahendeid, valmistatakse uusi katseriistu ja tehakse kõiki muid töid, mis nõuavad tehnilisi ning elektrotehnilisi teadmisi ja oskusi.

Sama kooli raamatukoguhoidjal on oma ühiskondlik aktiiv, kes parandab raamatuid, teeb raamatukogus kõiki vajalikke töid, samuti hoiab korras näitagitatsiooni, tutvustab uusi raamatuid jm. Spordibaaside meistri juhendada on kooli remondibrigaad, kuhu kuulub kümme-kond õpilast. See brigaad hoiab korras eelkõige spordiinventari, kuid asendab ka purunenud aknaruudu ning teeb muudki pisiremonti. Alalised brigaadid töötavad ka kasvuhooes.

ÕPILASORGANISATSIOONIDE OSA ÜHISKONDLIKULT KASULIKU TÖÖ JUHENDAMISEL.

Siit kasvab välja õpilaste omaalgatus, ühiskondlik aktiivsus, saadakse ka juhtimiskogemusi. Tavaliselt on koolide komsomolikomiteedes ühiskondlikult kasuliku töö sektor, mida juhib üks komitee liikmetest. Sektorisse kuulub igast vanema astme klassist üks õpilane. Kohtla-Järve 1. keskkoolis koostab sektor poolaasta tööplaani, mille kinnitab kooli komsomolikomitee. Peale otseste tööülesannete nähakse plaanis ette ka vajalik agitatsioonitöö. Koolis peetakse selgitavat sõna vajalikuks näiteks vanapaberi kogumise plaanide edukal täitmisel, hoogtööpäevade organiseerimisel jne. Ühiskondlikult kasuliku töö sektor teeb ära ka organiseerimistöö. Näiteks määrab ta vanapaberi kogumisel vanemate klasside õpilastest vastuvõtjad, nende tööajad jne.

Rakke keskkoolis on kooli komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektori ülesanne organiseerida korrapidamist. Ta määrab korrapidajad, peab nende töö üle arvestust, aga määrab ka õpilased ajutistele töödele, näiteks aktuse puhuks toole saali paigutama. Samuti

määrab ta saali korrastajad ja peab nende töö üle arvestust.

Viljandi 1. keskkoolis, ainukeses ainult keskkooliklassidega (9., 10., 11. kl.) töötavas koolis, kuulub komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektorisse igast klassist üks esindaja. Komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektori osa piirdub peamiselt arvestuse pidamisega. Selle initsiatiivil on korraldatud ka hoogtööpäevad majandites. Mullu sügisel tehti need Võhma Lihakombinaadi ehitusel. Esimene kord moodustati kõikidest klassidest kolmekümmelliikmeline rühm, teine kord käisid kõik 9. klassid, kokku 120 õpilast.

Seega seisneb komsomolikomitee osa peamiselt korrapidamise, hoogtööpäevade (vanapaberi kogumine, tööpäevad majandites, looduskaitsepäevad jne.) ettevalmistamises ja juhtimises, ühiskondlikult kasuliku töö arvestuse pidamises.

TÖÖDE VALIK, HINDAMINE JA NORMID.

Peamine ühiskondlikult kasulik töö koolis on üldkorrapidamine ja iseteenindamine. Viimase hulka kuulub ka küttepuude kandmine kööki ja klassidesse ahjuküttega koolimajades.

Edasi — töö šeffide heaks. Sellesse tööloiku kuuluvad hooajalised ja pidevad ülesanded. Hooajaliste töödena võiks nimetada kolhooside ja sovhooside abistamist viljakoristusel ja külvi ajal, abi ehitustel jmt. Siin võiks meenutada veel kord Viljandi 1. keskkooli abi Võhma Lihakombinaadi ehitusel, Tallinna 16. keskkooli abitöid Tallinna Kaubamaja juurdeehitusel jt. Rakke keskkoolil on plaanis appi minna lubjatehase noortele staadioni ehitamisel.

Paljudel koolidel on ka järjepidevad ülesanded. Kõige sagedamini hooldatakse looduslike objekte, parke või nende osi, looduskaitseobjekte, kultuurimälestisi, Suures Isamaasõjas langenute vennaskalmi ja muud. Nii näiteks hooldavad Rakke keskkooli õpilased kooli šefi Pälsoni nimelise sovhoosi Liigvalla osakonna parki, Viljandi 1. ja 5. keskkooli hooldada on osa Lossipargist, Kohtla-Järve 1. keskkoolil osa linnapargist. Rakke keskkoolil hooldab Rakke vennaskalmistut, Fr. R.

Faehlmanni sünnipaika Aos, akadeemik K. Baeri sünnikohta Piibes ja O. Lutsu kivi ümbrust Rakkes.

Õpilastel on ka individuaalseid kohustusi ettenähtud objektidel. Nii näiteks on igal Viljandi 1. keskkooli õpilasel kohustus töötada vähemalt üks päev õppeaastas kooli šefi, 8. autobaasi maa-ala ja ümbruse korrastamisel.

Palju tehakse ühiskondlikult kasulikku õppekabinettide sisustamisel. Et enamik kabinettide juhatajaist on ka klassijuhatajad, on töö organiseerimine ja arvestus lihtne.

Mahukat tööd on tehtud oma kooli juures. Nimetagem Kohtla-Järve 1. keskkooli ümbruse korrastamist või staadioni ehitamist. Tänavu kevadel alustatakse garaaži ja autoõpetuse-kabineti ehitamist. Selle töö teevad täies ulatuses vanemate klasside õpilased koos šeffidega. Tohtu ühiskondliku töö on viimastel aastatel teinud Kadrina keskkool kooli ümbruse kujundamisel ning kooli spordikompleksi rajamisel või Viljandi 5. keskkool kooli ümbruse ja staadioni väljaehitamisel. Sel aastal ehitatakse ka värav- ning võrkpalliväljakud.

Tehtud ühiskondlikult kasulik töö tuleb praegu kehtivate juhendite järgi hinnata ja normeerida. Selleks on paljud koolid välja töötanud ühiskondlikult kasuliku töö arvestusnormid. Näited selle kohta Viljandi 1. ja 5. keskkoolist.

Viljandi 5. keskkoolis on need normid veidi teistsugused. Nii antakse seal 100 gr ravimtaimede kogumise eest 2 tundi. Korrapidamise eest klassis 3—6 tundi, üldkorrapidaja saab 6 tundi nädalas, garderoobi korrapidaja 2 tundi nädalas. Töö eest sööklas saadakse 3 tundi, iga 5 kg kogutud vanapaberi eest 1 tund. Kui õpilane on vanapaberit kogunud üle ettenähtud koguse, siis selle eest enam tunde ei anta. Tallinna 16. keskkoolis saab 5 kg vanapaberi kogumise eest samuti 1 tunni, seda kuni 15 kilogrammini. Kui aga õpilane toob vanapaberit rohkem, siis kogus üle 15 kg arvestatakse juurde klassile ja õpilane selle eest tunde ei saa.

Omaette küsimus on õpilase ühiskondlikult kasuliku töö hindamine. Juhendi järgi tuleb selles välja panna veerandihinne. Mida aga hindamisel aluseks võtta? Tavaliselt võetakse aluseks tehtud töö kvaliteet, hulk ja õpilase töösse suhtumine. Mõnel pool on kasutusel ka nn. miinussüsteem. Tallinna 16. keskkoolis peab õpilasel rahuldava hinde saamiseks olema tehtud aastas ettenähtud ühiskondlikult kasuliku töö tundide arvust vähemalt veerand hindele «3». Üldkorrapidamise eest saab õpilane nädalas 6 tundi, kui tema tööd hinnatakse väga heaks. Kui ta aga saab hinde «4» või «3», siis vastavalt 4 tundi ja 2 tundi. Kui aga korrapidajaõpetaja on tema korrapidamist hinnanud puudulikuks, siis selle eest õpi-

VILJANDI 1. KESKKOOLI ÜHISKONDLIKULT KASULIKU TÖÖ ARVESTUSNORMID

Korrapidamine nädala jooksul	3 tundi
Korrapidamine ja koristamine klassis	3 tundi
Korrapidamine koolipeol	tegelikult tehtud tundide arv
Küttepuude tükeldamine ja ladumine hooajal	tegelikult tehtud tundide arv
Küttepuude kandmine kööki ja klassi nädalate kaupa	1 tund
Toolide paigutamine saali	tegelikult tehtud tundide arv
Remonditööd koolis	tegelikult tehtud tundide arv
Õppevahendite korrastamine	tegelikult tehtud tundide arv
Töö kooli raamatukogus	tegelikult tehtud tundide arv
Osavõtt saagikoristamisest	tegelikult tehtud tundide arv
Metsaistutamine ja metsakultuuride hooldamine	tegelikult tehtud tundide arv
Ravimtaimede kogumine 0,1 kg	2 tundi
Kooli maavalduse hooldamine	tegelikult tehtud tundide arv
Haljasalade hooldamine	tegelikult tehtud tundide arv
Vanapaberi kogumine 10 kg	1 tund

lane ühiskondlikult kasuliku töö tunde ei saa. Tavaliselt ongi nii, et «2-le» hinnatud töö eest tunde ei anta.

On aga rakendatud ka nn. miinussüsteemi, kus puudulikuks hinnatud ühiskondlikult kasuliku töö puhul arvestatakse tunde maha (Tallinna 34. 8-klassiline kool). Niisuguse arvestuse kasvatuslik mõju on küsitav, eriti siis, kui isegi rahuldava hinde puhul arvestatakse tunde maha.

Tuleb öelda, et arvestusnormides ja hindamissüsteemis valitseb suur mitmekesisus. Seda võimaldab ka ühiskondlikult kasuliku töö juhend.

Mõnes koolis on ühiskondlikult kasulik töö jagatud klasside kaupa. Tallinna 16. keskkoolis on jagamisel aluseks võetud järgmised tööd: suurpuhastus, üldkorrapidamine, kooliümbruse ning šeffide tootmis- ja administratiivhoonete ümbruse korrastamine, ettevõtmised oktoobrilaste ja pioneeridega ning paljude kultuur-massiliste ürituste suunamine. Selle järgi on igale klassile antud konkreetsed ühiskondlikult kasuliku töö ülesanded.

1.—3. klassi ülesanne on kooliümbrust korrastada ja klassipinke puhastada. 4. klassile lisandub osavõtt üldkorrapidamisest ja töö mikrorajoonis. Viimase all mõistetakse õpetaja abistamist 1. klassi tulevaste õpilaste arvelevõtmisel, väljaselgitamisel jne. 5. klass võtab osa juba koolimaja suurpuhastusest. 6. klassil on töö oktoobrilastega, üldkorrapidamine, töö mikrorajoonis. 7. klassil on kolmele esimesele lisaks ette nähtud veel mänguväljaku korrastamine ja lumerookimine. 8. klassile lisanduvad kabinetide korrastamine, hoogtööpäevad šeffide juures, piirdeala korrastamine ja söökla taburetide puhastamine.

10. klass korrastab kabinette, võtab osa üldkorrapidamisest, suurpuhastustest, hoogtöödest šeffide juures, tööst raadiosõlmes, sel õppeaastal sisustab ja kujundab Johannes Lauristini nurga koolis. 11. klassile on ühiskondlikult kasuliku töö ülesandeid määratud vähem. Kõige nimetatud kõrval võtavad vanapaberi kogumisest osa kõik klassid.

Klassijuhataja tööplaanis on ühiskondlikult kasuliku töö juhendamiseks ette

nähtud osa «Õpilaste ühiskondlik koormus»: pidev ülesanne, ühekordne ülesanne, osavõtt ühiskondlikult kasulikust tööst.

Omaette küsimus on, kuidas hinnata nende õpilaste tööd, kes üldhariduskooli kõrval käivad muusika- või mõnes muus koolis. On neil ju niigi suur koormus, millele lisanduvad veel näiteks ansambli või solistide saatmine ja solisti kohustused. Ühiskondlikult kasuliku töö tunde selle eest anda ei võiks, sest see kasvataks füüsilisest tööst kõrvalehoidjaid, asetaks need õpilased eelistatud olukorda. Teisalt oleks ülekohtune neilt nõuda veel ühiskondlikult kasuliku töö tundide täitmist võrdses ulatuses teistega nende niigi kasina ajabilansi puhul. Mõned koolid ongi eriti aktiivsete õpilaste ühiskondlikult kasuliku töö norme vähendanud näiteks 30 tunnile. Seda on katsetel teinud näiteks Viljandi 1. keskkool ja negatiivselt mõjunud see seni ei ole. **TEHTU ARVESTUS** kantakse tavaliselt klassipäevikusse, kus selleks otstarbeks on eraldatud vastav osa. Paremale poole kantakse tehtud tööde loetelu, nagu näiteks «Didaktiliste materjalide valmistamine matemaatikakabinetile», «Muusikariistade remont», «Ruumide ettevalmistamine nääripeoks» jne. Vasakule poole märgitakse murrujoonega hinne ja tehtud tundide arv. Mõned klassijuhatajad peavad veel topeltarvestust. Ühiskondlikult kasuliku töö vihikusse kandmise eest hooldab klassis määratud ametimees, kes vastutab, et kõik tehtud tööd saaksid vihikusse kantud koos hinde ja õpetaja allkirjaga. Sellest vihikust kannab klassijuhataja kõik üle klassipäevikusse.

Ei ole muidugi oluline, kuidas, millal, kuhu kõik kantakse. Küll aga on oluline see, et klassijuhatajal oleks oma klassi õpilaste tööst täielik ülevaade, et iga töö oleks õiglaselt hinnatud ja et koormus jaotuks võimalikult võrdselt kõikide õpilaste vahel. Tehtu arvestamisel tuleks mõelda sellelegi, mille eest õpilasele töötunnid antakse. Ei saa loomulikuks pida, et ühiskondlikult kasuliku töö tunde antakse võrdselt näiteks vennaskalmistu hooldamise või koolimaja aknast väljapillutud paberitükkide korjamise eest.

Viimane kasvataks õpilastes «iga väikese liigutuse eest saamise» arusaama. Taolisi näiteid aga siiski esineb.

ÜHISKONDLIKULT KASULIKU TÖÖ PLANEERIMINE. Põhisuunad selleks annab kooli üldtööplaani. Mõned koolid koostavad endale pikemaajalise perspektiivplaani, mida igal aastal täiendatakse ja korrigeeritakse.

Kooli üldtööplaani peaks andma ühiskondlikult kasuliku töö üldsuuna, määrama töö hulga, kinnistama klassidele objektid, määrama suuremad hoogtööpäevakud ja nädalad, mahukamad tööd šeffide abistamiseks, ehitused ning remonditööd, õppevahendite valmistamise ning kabinetide sisustamiseks vajaliku töömahu jne. Tuleks ette näha ka tublimate õpilaste esiletõstmine ning aruandlus kooli pedagoogilise kollektiivi ees. Kord aastas võiks seda tööloiku arutada kogu õpetajasperega kas õppenõukogus, ametiühingu töönõupidamisel või klassijuhatajate koondises.

Tublimate klasside ja üksikõpilaste esiletõstmiseks on mitu moodust. Osa koole teeb kokkuvõtteid veerandite kaupa, tulemused teatatakse veerandi lõpu üldkogunemisel. Kohtla-Järve 1. keskkool on niiviisi kokkuvõtteid teinud ka hoogtööpäevadest. Tublimaid töömehi premeeritakse tavaliselt raamatuga. Mullu võttis Eesti Õpilasmalevast osa 67 õpilast. Kahte tublimat neist premeeris kool tasuta tuusikuga Taškenti.

Mis muret tekitab? Õpilaste töökasvatuseks on ühiskondlikult kasulikul tööl kindel koht. Paljudel koolidel, nagu Rakvere 1., Pärnu 2., Kadrina, Kohtla-Järve 1. keskkoolil jt. on häid sellealaseid kogemusi ja saavutusi. Kuid paljude koolide organiseerimiskeskused on tingitud kas juhendi väärast tõlgitsemisest, kohalike tingimuste arvestamatusest või mõnest muust põhjusest. Mõndagi on aga ka niisugust, mis ei sõltu ainult koolist.

Kõigepealt ühiskondlikult kasuliku töö arvestamise normid. Paljud tööd on ühised kõikidele koolidele, nagu vanapaberi kogumine, üldkorrapidamine, iseteenindamine, ent töönormid määrab praegu iga kool ise.

Teiseks tuleb juhendi järgi hinnata igas veerandis. Teisel ja kolmandal veerandil on sobiva töö leidmine raskem, töid lihtsalt ei jätku. Kas ei tasuks kaaluda ühiskondlikult kasuliku töö hindamist poolaasta kaupa? See muudaks hindamise paindlikumaks, õiglasemaks ja lihtsamaks.

Kolmandaks mureks on selle töö juhendamise ja arvestamise. Klassijuhatajale lisandub tohtu töökoormus, kui tervet klassi ei saa korraga tööle rakendada. Enamik töid tulebki teha 3–4 õpilaselistes rühmades. Väga palju aega võtab klassijuhatajalt ka kogu selle töö arvestus. Kõik see on temale ühiskondlik töö.

Neljandaks. Linnakoolides ei jätku kogu aastaks tööd. Eriti suurtes koolides, kus kooliümbrus on pindalalt väike ja juba kujundatud, nagu see on Mustamäe koolides Tallinnas. Et aga «tunde täis saada», hakatakse kombineerima. Siit saab alguse nähtus, et enam ei taheta midagi tasuta teha. Ka kõige loomulikuma koristustöö eest küsitakse, mis ma selle eest saan.

Viiendaks. Muusika-, spordi- ja teiste koolide õpilaste töökoormus on niigi väga suur. Samas olukorras on sportlastest võistlejad, kes sageli peavad ära olema ja kellel palju vaba aega kulub kooli spordiauhoidmisel. Ka isetegevuslased ja orkestris mängivad õpilased on ajahädas. Kas ei peaks koolide juhtkondadele andma õigust ise otsustada diferentseeritult, lähtudes õpilase töökoormusest.

Kuuendaks. Kas ei peaks ühiskondlikult kasuliku töö määramisel rohkem lähtuma õpilaste võimetest? Kõigile üheliigiline töö raiskab õpilase võimeid ja andeid, sest näiteks hea joonistaja rakendaks oma võimeid kooliruumide kujundamisel või kabinetide sisustamisel hoopis kasulikumalt kui puid kandes.

Tulevase teoinimese tööharjumuste kujundamisele, töösuhetumisele panakse alus koolis. Tähtis osakaal on seepärast ühiskondlikult kasulikul tööl. See töö kannab vilja aga siis, kui õpilasel on töö ühiskondlik tähtsus selge, kui töö on jõukohane, kui järjekindlalt nõutakse kõigi tööülesannete täitmist ja saavutatud tulemusi hinnatakse.

TÖÖKASVATUS RAKVERE ESIMESES KESKKOOLIS

ERVIN KUKK

L. I. Brežnev ütles oma kõnes üleliidulisele õpetajate kongressile: «Vaja on õpetada lapsi vaatama jõukohastele ühiskondlikele ülesannetele kui oma isiklikele ülesannetele. Ja kui lapsed teistele kasu tuues tunnevad rõõmu ja rahuldust, siis see ongi esimene samm suures ja mitmekülgses kommunistlikus kasvatus-töös.»

Üheks tähtsamaks kommunistliku kasvatus- osaks tuleb pidada töökasvatust, mis sisuliselt ongi kommunistliku ühiskonna harmooniliselt arenenud inimese kasvatamine. See peab algama kodus, järgnema kindlas süsteemis lasteaias ja koolis. Kui noor koolist lah- kub, saab temast töökollektiivi täisväärtuslik liige, kes on võimeline looma materiaalseid väärtusi.

Kõigepealt peab kool õppe- ja kasvatus- töö kaudu ette valmistama noore, kellel on posi- tiivne töösuhetumine. Igale noorele saagu omaseks teadmine, et inimese esmane üles- anne ja kohus on ausalt töötada.

Noortes on vaja kasvatada sügavat arusa- mist töö vajalikkusest, selgitada, et töö on meie ühiskonnas isiksuse arendamise alus; on vaja kasvatada neis vajadust töötada, kujun- dada tööharjumusi ja oskusi, valmistada neid ette elukutse teadlikuks valikuks.

Nüüdisaegse üldhariduskeskkooli õpilane on vaimse töö tegija, sest 6—7 tundi vee-

dab ta koolis. Järgmiseks päevaks ettevalmis- tamine võtab temalt 3—4 tundi, eriklasside õpilastel vahel isegi rohkem. Ta käib teatris, kinos, vaatab televiisorit või kuulab raadiot. Kehalise tootva tööga tegeleb õpilane väga vähesel määral. Ka kodus majapidamises leiab ta vähe rakendust. Tal ei kujune füüsi- lise töö harjumusi ega soovi seda teha. Noor- rel on tekkinud arvamine, et seda tulevikus üldse vaja ei ole.

Selleks et tänapäeva noor tunnetaks tege- likkust, tuleb talle selgeks teha, et mate- riaalsest tootmisest, hoolimata keerukatest masinatest, ei kao kehaline töö. Need keeru- kad masinad tehakse masinate abil, kuid ükski masin ei tööta, kui see pole konstrueeritud ja korrastatud inimese poolt. Automaat ju töö- tab teatud aja inimese osavõtuta, kuid selles töös väljendub inimese eelnenud vaimne ja kehaline töö, mis tehtud masina abil kui ka käsitsi.

Tegelik töö nõuab suhtumist masinasse kui tootmisvahendisse, mida peaks juhtima ini- mene, kes on kursis nüüdisaegse tehnikaga ning kellel on siiski ka füüsilise töö oskused.

Füüsiline töö pidevalt küll väheneb ja intel- lektuaalne kasvab, kuid ometi jääb talle töö- protsessis oma koht.

Noorte ettevalmistamine tööks peab toimu- ma vastavas tööprotsessis endas, nende vahe- tul osavõtul sellest.

Seega tuleb igal koolil vastavalt oma suu- rusele, asukohale, kaadrile noori ette valmis- tada tööks ja eluks. Meie Haridusministeerium on sellele küsimusele väga palju tähelepanu pööranud. On välja antud käsikirju, juhend- deid ja soovitusi ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimiseks ja tegemiseks.

Alljärgnevas peatume sellel, kuidas töökas- vatuse ülesandeid on püüdnud realiseerida Rakvere 1. keskkool.

Praegusaegse õppe- ja kasvatus- töö pro- tsessi organiseerimine on väga mitmetahuline ning keerukas, eriti suurtes koolides. Taga- maks kooli sujuvat juhtimist, tuleb läbi mõel- da põhjalikult iga õppe- ja kasvatus- töö loik, et saavutada vähema jõukuluga ja vahendite raiskamiseta seatud eesmärk.

Rakvere 1. keskkooli õpilaste ühiskondli- kult kasulik töö koosneb järgmistest põhilõi- kudest.

Pidev töö

■ Brigaadiline üldkorrupidamine ühe nädala

kestel; aineklasside, -kabinettide korrupidamine aastaringelt.

■ Aineklasside ja kabinettide suurpuhastus kaks korda kuus. Aineklasside sisustamine didaktiliste näitvahenditega.

■ Mööbli ja inventari jooksev korrashoid ja remont.

■ Töö šeflusalusel komsomoliorganisatsioonis tootval tööl.

■ Raadiosõlme korrashoidmise, õppevahendite valmistamise ja tehniliste vahendite remontimise brigaadid.

Hooajaline töö

■ V. I. Lenini toa sisustamine.

■ Lahingukuulsuse toa väljaehitamine, sisustamine.

■ Sügiseti, kevaditi šeffmajandites töötamine pärast õppetunde.

■ Töö alaliselt kinnistatud ühiskondlikult kasuliku töö objektidel — kas kooli ümbruses, õppekatseaias, kooli puhkebaasis või mujal.

■ Ravimtaimede kogumine.

■ Vanapaberi, vanametalli ja sekundaarse tooraine varumine.

■ Aineklassi sanitaarremont.

■ Puhkebaasi «Mahu» sanitaarremont, ümbruse kujundamine.

■ Kooli liiklusväljaku väljaehitamine.

■ Tööd õppekatseaias ja mänguväljakul.

Et õppe- ja kasvatustöö küsimuste lahendamisel vallanduks õpilaste endi initsiatiiv, rakenduksid omavalitsuse printsiibid, oleme viimastel aastatel erilist rõhku pannud organisatsioonide juhtimise tugevdamisele, muutes nende struktuuri ja ülesannete lahenduse seliseks, et iga õpilane on kaasa tõmmatud kindlaid ühiskondlikke ülesandeid täitma.

Kogu kooli töökasvatust juhib ja suunab kooli komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektor, kuhu kuuluvad iga klassi ühiskondlikult kasuliku töö sektori juhatajad. Kaks aastat tagasi moodustasime pioneerimaleva nõukogu juurde samasuguse sektori. Komsomolikomitee vastava sektori juhataja asetäitja juhendab ja suunab pioneerimaleva nõukogu sektorit. Kooli komsomolikomitee ja pioneerimaleva nõukogu ühiskondlikult kasuliku töö sektorit juhendab kooli partei-algorganisatsiooni poolt määratud õpetaja.

Juhendava õpetaja esmaseks ülesandeks on juhendada sektori töö planeerimist lähtuvalt tänapäeva õppe- ja kasvatustöö nõuetest ning

ülesannetest, mille esitasid partei-algorganisatsioon komsomoliorganisatsioonile ja kooli komsomoliorganisatsioon pioneerimalevale.

Ühiskondlikult kasuliku töö sektori ülesanded on

— korrapidamise organiseerimine,

— ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimine koolis ja väljaspool kooli (peab arvestust klassi õpilaste kohta arvestusvihikus, teeb kokkuvõtte igas õppeveerandis),

— iseteenindamine (kabineti suurpuhastuse organiseerimine),

— aineklassi inventari kontrollimine, mööbli korrashoid,

— organiseerida vanapaberi, vanaraua, ravimtaimede kogumist ning valgustada selle kõiku komsomoliprožektoris,

— koostada ja jaotada ülesanded ning juhtida hoogtööpäevi ja nädalaid,

— organiseerida õpilasmaleva tööst osavõttu, propageerida ja organiseerida suvel töötamist (kokkuvõtte tehakse septembris tööeesrindlaste õhtul),

— kontrollida, kuidas individuaalselt täidetakse ühiskondlikke ülesandeid leninlikus arvestuses ja teha kokkuvõtteid teatava perioodi kohta,

— kasutada komsomoli seinalehte «Tungal» ja kooliraadiot tähtsamate ülekoolliste teadete ja saadete edasiandmiseks.

Millega tegeles kooli komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektor 1974/75. õ.-a. septembrikuus? Tööplaanis olid järgmised ülesanded.

■ Uue korrapidamise juhendi projekti väljatöötamine seoses üleminekuga kabinetisüsteemile.

■ Korrapidamisbrigaadide töö instrueerimine ja rakendamine.

■ Sotsialistliku võistluse juhendi väljatöötamine ühiskondlikult kasuliku töö jaoks.

■ Vanapaberi kogumise ülekoollise hoogtöönädala organiseerimine ja läbiviimine.

■ Klasside ühiskondlikult kasuliku töö sektorite juhatajate instrueerimine, väljaõpe.

■ Jooksva informatsiooni andmine komsomoliprožektorile.

■ Alaliste hooldusobjektide jaotamine klasside vahel.

■ Kabinettides iseteenindamise kontrollimine, graafiku koostamine ja kontrollimine. Moodustati ajutine staap, jaotati ülesanded liikmete vahel.

■ Töökogemuste vahetamine naaberkesk-kooli ühiskondlikult kasuliku töö sektoriga.

■ Kokkuvõtte töösuvest «Minu töö — osake koduvabariigi tööst» ja lõikuspeo ettevalmistamine.

■ Raadiosaade kooli sisekorra eeskirjade täitmisest.

Klassi komsomoliorganisatsiooni ühiskondlikult kasuliku töö sektor on moodustatud 3-kuni 5-liikmeline. Sektori juhataja vastutab kogu sektori töö eest; esineb aruandega klassi büroo, kooli komsomolikomitee koosolekul. Peale selle vastutab veel hoogtööpäevakute, -nädalate jm. eest.

Sektori juhataja asetäitja täidab sektori juhataja ülesandeid selle puudumisel; vastutab teatava tööloigu eest — näiteks korrapidamine. Igal klassil on oma üksikasjalik tööplaan.

Näidisena 11-a klassi ühiskondlikult kasuliku töö sektori tööplaan 1974/75. õ.-a. septembrikuuks.

1. Tutvumine ühiskondlikult kasuliku töö sektori põhimäärusega, ülesannete jaotamine sektori liikmete vahel. Sektori töö arvestus, viihiku sisseseadmine.

2. Aineklassi korrapidamise graafiku koostamine ja ülesannete jaotamine graafiku täitmise kontrollimiseks.

3. Sidemete jätkamine šefiga tootvalt töölt, eelseisvate tööülesannete kindlakstegemine. Hoogtööpäevade korraldamine.

4. Leninliku arvestuse kompleksplaanil ühiskondlikult kasuliku töö osa täitmise juhendamine ning ettepanekud klassi ühiskondlikult kasuliku töö kohustuste vastuvõtmiseks (valmistada see küsimus ette klassi büroole).

5. Osavõtt aktsioonist «Miljon kodumaale».

6. Kokkuvõtete tegemine klassi õpilaste suvisest tööst. Ettepanekud kooli komsomolikomiteele parimate premeerimiseks eeskujuliku suvisest tööst («Tuusik töösuvessa» põhjal).

7. Tööliselukutsete propageerimisega seoses olevad üritused.

Pioneer- ja komsomoliorganisatsiooni initsiatiivil on kujunenud suurimateks ettevõtmisteks igapäevaste ülesannete lahendamise kõrval käesoleval õppeaastal Lenini toa ja lahingukuulsuse toa asutamine.

Koos kooli šeffide — kolhoosi «Energia» ja ETKVL tootmiskoondisega «Rakvere» peefi nõu ja otsustati, et šefid muretsevad mõõbli ja stendid. Klassikollektiivid said täpsed üles-

anded materjali kogumiseks ning kujundamiseks.

Kujunduse projekti väljatöötamisel on osutanud suurt abi lapsevanem, Vinni näidissovhoostehnikumi arhitekt I. Pork.

Praegu on ettevalmistused lõppenud ja kõik on asunud oma ülesandeid täitma.

Lenini tuba avatakse V. I. Lenini 105. sünniaastapäeval 22. aprillil ja sõjalise lahingukuulsuse tuba 9. mail.

9. mail avatakse ka mälestusmärk fašismi-ohvri haual, mis asub kooli puhkebaasi maalal Mahus. Enne tuleb aga suur töö ära teha mälestusmärgi ümbruse kujundamisel.

Et meie kodulinn Rakvere vajab hädasti töökäsi linna heakorrastamisel, siis kutsus komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektor kogu õpilaskonda oma kodu ja koduümbrust kauniks muutma deviisi all «Loom Rakvere, oma kodulinna, kauniks». Sotsialistlikku võistlusele on haaratud klassikollektiivid, õpilasgrupid elamute kaupa, individuaalvõistlused. Otsitakse lastevanemate abiga konsultandid, muretsetakse istutusmaterjali, kasutatakse lilletaimi kooli kasvuhoonest.

Võistlust juhivad komsomolikomitee ühiskondlikult kasuliku töö sektor. Kokkuvõtteid tehakse etappide kaupa. Informatsioonisektor valgustab regulaarselt võistluste kulgu, pildistab paremini korraldatud elamute ümbrust ja objekte, koostab fotostende «Oma kätega kauniks loodud». Mõeldakse linna parkide täiendamisele, abiturientide pargi rajamisele. Sellesse võistlusele lülituvad ka linna juhtivad töötajad.

Paremaid tulemusi saavutanud kollektiive premeeritakse ekskursiooniga, mis tutvustab vabariigi paremini kujundatud koduaedu.

Eespool nimetatud ühiskondlikult kasuliku töö üritustel on suur kasvatuslik tähtsus kõrgete moraalsete eesmärkide tõttu, mitte aga tehtud tunni ja hindide tõttu — ühiskondlikult kasuliku töö tunde nendel puhkudel ei arvestata.

Veel mõned mõtted, mida peaksime silmas pidama ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimisel.

Tihti mõtleme ülesande füüsilisele raskusele, kuid ei arvesta teisi tegureid. Tööülesannete jaotamisel peame arvestama ealisust, peame teadma, et üleminekul algkoolist keskastme klassidesse jätkub lapse isiksuse kujunemine ja areneb oluliselt tema psüühika.

Sellealase lapse silmis muutuvad väga tähtsaks kollektiiv ja kollektiivi arvamus, kaaslaste suhtumine ja hinnangud tema tegude ja tegevuse kohta. Ta püüab kaaslaste hulgas autoriteeti saavutada, endale kollektiivis väärilist kohta leida. Ilmneb märgatav püüd iseseisvusele ja sõltumatusele.

Tihti ülehindavad nad ennast või tunnevad teravalt oma saamatust — sel ajal toimub mõtlemise keerukate ja abstraktsete vormide areng. Oma tegusid ei ole nad võimelised piisavalt analüüsima.

Selles vanuseastmes avarduvad lastes ühiskondlikud huvid, nad tahavad osa võtta täiskasvanute töödest ja ülesannetest. Selles eas on nad võimelised tõsisteks füüsilisteks pingutusteks. Kõidavad ülesanded, kus saab proovile panna oma tahtelis-moraalseid ja füüsilisi omadusi.

Noori tõmbab romantika. Suure huviga võetakse osa õistest orienteerumisvõistlustest, matkadest isade teedel jne.

Seepärast peame arvestama, et töö oleks ka huvitav.

Mäletan eelmisest koolist, kuidas pioneerialdel tekkis mõte ehitada kooli aeda maja pioneeride staabi jaoks. Kui Roela sovhoosi direktor teatas oma nõusolekust anda materjali, mis tuli vedada Tammiku osakonnast (mitu kilomeetrit eemal), korraldas malevanõukogu järgmise ürituse. Kutsuti üles pioneere orienteerumismatkale suuskadel ja tööle. Salakirja ja teiste pioneeritarkuste lahendamisel jõudisime lummetuisanud puitmaterjali hunniku juurde. Seal rääkis, mis eesmärgil tuleks lauahunnik lumest välja kaevata ja tee äärde viia. Kuigi töövahendid olid primitiivsed, asusid kõik õhinaga tööle. Uskumatult lühikese ajaga oli ülesanne täidetud. Aeg-ajalt tuli isegi keelata lapsi, et nad enesele liiga ei teeks. Ilm hakkas hämarutama, aga metsa ääres ootas veel lõke. Seal söödi eineleivad ja arutati uue ehitatava hoone projekti, otsustati hoone ja selle juurde kuuluva veehoidla asukoht. Nii kasvasid ühe ülesande täitmisega järk-järgult järgnevad ülesanded laste endi peas. Lapsed ise otsustasid minna sovhoosi ehitusmeistrite jutule abi saamiseks. Mõtted ja plaanid viidi ka ellu. Küll oli rõõmu staabimaja avamisell Nii said pioneerid oma kätega ehitatuna endale kõige armastatuma koha üritusteks, kooskäimiseks.

On väga vaja, et iga klassijuhataja ise oleks oma klassi õpilaste töö juhendajaks, teeks tööd koos oma õpilastega. On ju selge, et siis õpib ta oma kasvandikke kõige paremini tundma ning igaühes hindamisväärselt leidma. Praktilises töös selgub, et kuigi Jüri ei tea füüsikat «4» peale või on tal tekkinud mõne õpetajaga konflikt, on ta füüsilisel tööel esimene mees. Teeb tööd kogu südamega, aitab Tiilul rasket kartulikorvi tõsta jne. Kindlasti paneb see kõige rangemagi õpetaja mõtlema, et Jüril on ka teisi väärtusi. Siin leiabki õpetaja oma kasvandiku tugevad küljed ja saab neile toetudes aidata noorel üle saada puudustest ja raskustest.

Õpilasgrupiga töötades peab õpetaja oma tööga eeskujuks olema, armastama ka füüsilist tööd. On hea meel märkida, et paljud meie kooli õpetajad teevad füüsilist tööd tõesti sisemise jõu ja energiaga. Niisuguste suurepärase õpetajatega koos tööd tehes saavad noored tubli karastuse ning hea ettevalmistuse eluks. Lastel tekib sisemine vajadus tööd teha. Annab ju töö noorele elu sisu ja teeb selle huvitavaks.

Töökasvatuse ja ühiskondlikult kasuliku töö organiseerimine koolis on väga laiahaardeline ning keerukas protsess, mis oma vormide poolest koos ajaga uueneb. Uueneb midugi siis, kui kõik noorte juhendajad sellesse kasvatustöö lõiku loovalt suhtuvad. Iga uus vorm aga kutsub aktiivselt tegutsema. Neist põhimõtetest oleme oma kooli töökasvatuses lähtunud.

KODUKASEST MAAILMA- MASTAABINI

PAUL LEHESTIK

*KAS TEAD, KUST SAAB ALGUSE
KODUMAA?*

Need olid sõjajärgsed aastad, kui kirjutasi-me tunnikonspekti tunni eesmärgiks: patriotismi kasvatamine. Ja meie, noored õpetajad, olime siiralt veendunud, et piisab ühest või mõnest «tugevast» tunnist, et kujundada õpilastes õiget maailmavaadet, kodumaa-armastust ja teisi soovitud omadusi. Sageli panime oma tundide efektiivsuse arvele selle, mille olid tinginud peamiselt teised asjaolud.

Et eesti kirjanduse tunni teemat «L. Koidula isamaalüürrika» mõjukalt sisse juhatada, lasksin ühel poisil klassile ette lugeda katkendi Aleksander Matrossovi kangelasteost ja hukkumisest. Korruga purskas lugeja nutma ja hüüatas: «Õpetaja, ma ei saa edasi lugeda!» Ei taibanud korraga, milles asi. Kui aga ka paljude teiste tüdrukute-poiste silmisi niisket läiget nägin, sain aru.

Lugesin ise lõpuni. Asi ei olnud niivõrd õpilaste tundusteskaalas, kuivõrd asjaolus, et nii Johannesel, kes luges, kui ka mitmel teisel oli kas vend või keegi teine lähedane inimene sõjast tagasi tulemata jäänud või oli piinava ärevusega oodatud isa sõjast koju.

Sel perioodil oli tunduvalt kergem õppe- ja kasvatustöös tundustele toetuda kui praegu, 30 aastat hiljem. Üks asi on sõjakoledusi raamatuist lugeda ja filmides näha, teine aga neid ise taluda, puudust kannatada või leinata.

Fašistid põletasid ja reostasid meie koolimaja. Nad raiusid maha meie istutatud puud koolipargis. Nad tapsid meie kodukülast neli inimest. Nad hävitasid meie lemmikkirjaniku mälestussamba. Nad tegid meie rahvamajast hobusetalli. Nad jälitasid mööda metsi meie isasid ja vendi, kes ei tahtnud nende mundreid selga tõmmata ja lasta end suurtükilihana rindele saata. Nad irvitasid meie keele ja kommete üle... Kõik see oli tajutud reaalsus. Selle pinnal ei olnud raske panna lapsi kaasa elama noorkaardiväelaste võitlusele ja kannatustele, Zoja surmakartmatusele, Joosep Laari kangelasteole, kodukandi leskede ja emade leinale, kelle mehed või pojad jäid kas Velikije-Luki alla, Muhu väinade märga hauda või Kuramaa küngastele. Polnud vaja ka mingit sundi taastamistöödeks, kütuse varumiseks, pargi rajamiseks. Kõike tehti õhinaga, püüti teha paremini, rohkem!

Mida kaugemale aeg sõjakoledused viis, seda keerulisemaks kujunes laste kaasatõmbamine, nendes emotsioonide äratamine, eriti kodumaa-armastuse teemadel. Raamat on ikkagi raamat — selle võib kirjanik olla loonud ju puht fantaasia põhjal. Sõda oli ammu ja kaugel meist, meil on sellega vähe pistmist. Meie elame siin väikeses kolkas ja pole meie asi maailma suurte asjadega tegeleda. Ja õpetaja hakkas hirmuga märkama, et lapsed on muutunud tuimemaks, vähem vastuvõtlikuks, emotsioonid oleksid nagu kuhugi kadunud või mingi kestaga kaetud.

Kuidas teha selgeks mõiste «kodumaa»? Millega tõestada, et ka Siber on meie kodumaa, et Juri Smirnov langes ka meie, eestlaste kodumaa eest? Millega kasvatada uhkustunnet oma kodumaa üle. Millest alata? Kas Uraalidest ja Kuzbassi hiiglastest, Bratskist, Ukraina viljaväljadest või maailmalinnast Moskvast? Mis aitab ehitada silda lapse mõttemaailmas mõistete *kodu* — *kodumaa* — *patriotism* vahel, et sealt edasi kasvatada internatsionalismitunnet, ülemaailmse rahu ja sõpruse tunnet.

Õigesti tegid need pedagoogid, kes rakensid juba ammu tuntud ja kontrollitud pedagoogikaprintsiipi: lähemalt kaugemale. Alustada tuli kodukasest, koduküla meestest, kes võitlesid, hukkusid, võitsid, oma kodukolhoosist, koduümbruse ajaloost ja tänapäevast, lastele tuntud ja tuttavatest inimestest.

Siit tekkis möödapaäsmatu vajadus korraldada koduloolisi ekskursionoone, alustades kooli lähimast piirkonnast.

Ekskursionoone oli varemgi korraldatud. Kord oli vaatamis-arutamisobjektiks loodus, kord ajalugu, kord tööstus, põllumajandus, ehitus või inimesed. Kasulikud, sageli huvitavad, kuid ikkagi ebapiisavad. Geograafia-õpetaja juhtis õpilasi oru, künka, paljandi, jõesängi või muu huvitava nähtuse juurde. Kui aga sama marsruuti kavandas hiljem ajaloo-, bioloogia- või kirjandusõpetaja, olid lapsed üksmeelselt vastu: «Aga, õpetaja, alles hiljuti käisime seal!» Ja nii tuligi õpetajal järele anda ning mingi uus marsruut välja nuputada. Koduümbrus jäi aga õpilastele võõraks või ainult ühekülgseks tuntuks.

On veel teinegi probleem. Õpilaste ja lastevanemate, mõnikord isegi ka õpetajate silmis väärivad ekskursionoone korraldamist ainult tuntud ja kuulsad paigad: Leningrad, Riia, Sigulda, Saaremaa, Munamägi jt., rääkimata Karjalast, Krimmist ja Kaukaasiast.

Ühe- või kahepäevase ekskursionoone korraldamisest oma kodurajooni või oma kooli lähemasse ümbrusse ei taheta sageli kuulda.

Mis seal ikka vaadata?! Raske on selgeks teha, et on ikka, kui senini pole õieti midagi ega kusagil kooliümbruse vaatamisväärsustest esile tõstetud.

Kümmekond aastat tagasi püüdsime ühe kooli piirkonnas katseliselt korraldada ühepäevase ekskursionoone nii, et see oleks kompleksne — haaraks võimalikult kõiki aineid ja aspekte. Otsustasime hüljata ka traditsioonilise ekskursionoonevormi: sõit-objekt-sõit. Koostasime kava nii, et ka sõiduaega oleks võimalik maksimaalselt ära kasutada.

Et meie arvates seesugused ekskursionoone end õigustasid, peatagem põgusalt nende meetodikal.

Ekskursionoone ettevalmistamine. Seda võib koolis soovitada teha korruga mitmel õpetajal ühe juhtimisel. Kõigepealt määratakse kindlaks esialgne marsruut, olenevalt sellest,

mitme päevane ekskursionoone kavatakse korraldada. Arvestada tuleb olemasolevat teedevõrku ja aastaaega. Ei ole tingimata vaja rangelt kinni pidada administratiivse territooriumi piiridest, sest kodu- või kooliümbrus on kujunenud sageli teistel asjaoludel, pealegi etendavad oma osa kaugused ja huvitavate objektide olemasolu. Nii näiteks ei ole kuidagi mõeldav Piiroja 8-kl. kooli ekskursionoone marsruudist välja jätta Petseri klooster-kindlust, kuigi see asub hoopis naaber-vabariigi territooriumil. Iga vastava aine õpetaja kogub õpilaste abil andmeid selle piirkonna kohta. Lisaks kirjalikele allikatele tuleb küsitleda kohalikke põliselanikke, astuda kirjavahetuse inimestega, kes on kunagi varem andmete kogumisega selles piirkonnas tegelnud, intervjuuerida isikuid, kes on olnud teatud sündmuste pealtnägijad või neist osavõtjad või mäletavad fakte mingi autoriteetse allika põhjal. Andmeid tuleb omavahel võrrelda ja vähimagi kahtluse korral kontrollida. Sageli on just suulised mälestused vastuolulised ja mitmeti mõistetud, sõltuvalt andmete andja isikust.

Uuritavad lõigud peaksid olema:

— ajalugu (kaugem ja lähem), revolutsioonilised sündmused, Suure Isamaasõja lahingupaigad, fašistliku okupatsiooniga seotud sündmuste paigad, isikud, kes on osa võtnud revolutsioonilisest võitlusest või nende lähemad omaksed, Suurest Isamaasõjast ja partisaaniliikumisest osavõtnud isikud või nende lähemad omaksed;

— kultuurilooa seotud paigad, inimesed, sündmused (kirjanikud, kultuuritegelased, rahvalaulikud, käsitöömeistrid, rahvapillimängijad, jutuveestjad jt.);

— piirkonna geograafilised tingimused ja omapära; muistendid; kingud, orud, veevõrgud, allikad, üksikud tähelepanuväärsed puud, loodusrikkused jpm.;

— taimkate ja loomastik, haruldased taimed või harvaesinevad loomad, looduskaitse objektid;

— asulate ajalugu ja arhitektuur;

— kalmistud, tuntumad kalnud;

— tänapäev; tööstusettevõtted, majandid; põllumajandussaaduste tootmise tase ja perspektiivid; silmapaistvad tööinimesed; teised asutused ja ettevõtted, nende iseloomustus; koolid ja rahvahariduse arengutee;

— kõik muu märkimisväärne antud piirkonnas.

Hangitud andmed on soovitatav kanda ühe-
sugustele kaartidele, näiteks poolformaadis
perfokaardile ja varustada vastavalt reiteri
või märksõnaga. Loomulikult saab andmete
hankimisel kasutada üsna edukalt õpilaste
abi. Igal juhul tuleb aga õpilaste kogutud
informatsiooni kontrollida.

Kuna ekskursiooni juhivad tavaliselt üks või
kaks õpetajat, tuleb tal (neil) kogu materja-
liga põhjalikult tutvuda, vajaduse korral
konspekt koostada. Plaan koos vajalike lisa-
materjalidega peab aga igal juhul olema.
Kahe ekskursioonijuhil korral jaotatakse töö
üksikasjadeni.

Kogu materjal tuleb ajaliselt täpselt pla-
neerida ja vastavalt jaotada: mida seletada
objekti juures, mida rääkida enne või pärast
objekti vaatamist. Kui peatuses on võimalik
objekti kohta anda ammendav informatsioon,
tuleb mõelda, millise materjaliga sisustatakse
aeg, mis kuulub sõiduks järgmise objektini.
Ekskursioonist osavõtjad peavad olema va-
rustatud kirjutusvahendi, märkmiku ja lah-
tiste paberilehekkestega.

Ekskursiooni eesmärgist lähtudes antakse
õpilastele eelnevalt ülesanded: mida eriti
jälgida ja üles märkida, mida täpselt kirjel-
dada või protokollida, millised joonised,
skeemid või plaanid valmistada, mida foto-
grafeerida, mida koguda (taimed, putukad,
kivimid jms.).

Samuti jaotatakse õpilaste vahel organi-
satsiooniline töö: ekskursiooni vanem, mars-
ruudimeister (vajaduse korral), päevikupidaja
(soovitatav objektide või etappide kaupa); sa-
nitaarpost, meelelahutajad, varanduse eest
vastutajad (kontrollivad peatustes, kas midagi
ei unustata), varustajad ja vastavalt vajadu-
sele ka majutajad, lõkkemeistrid, kokad jt.
Ekskursiooni käigus tekib vajadus anda ka
ühekordseid ülesandeid, nagu lillede noppi-
mine mälestussamba jalamile asetamiseks,
bussi koristamine või pesemine jms.

Ekskursioonist osavõtjatele tuleb selgitada,
et organiseeritud tegevus toimub kogu eks-
kursiooni jooksul, mitte ainult objekte külas-
tades.

Ekskursioonijuhile on vaja muretseda mik-
rofon (näiteks «Balsas»).

Meie arvates ei ole soovitatav ettevalmistus-
töös hakata andma marsruudi üksikasjalikku

kirjeldust või rõhutada objektide tähtsust.
Kogemused näitavad, et ootamatusemomendil
on suur positiivne väärtus. Muidugi, kui
ekskursioonil on veel mingi konkreetne ees-
märk — kellegi intervjuerimine, kellegagi
kohtumine, taimede või putukate kogumine,
kalmu või mingi muu paiga korrastamine
vms., on teatud ulatuses ettevalmistus para-
matamatult vajalik.

On soovitatav, et ekskursioonist osavõtjad
oleksid võimalikult üheeaalised. Väikestes
koolides tuleb kahjuks ekskursioonigrupiks
liita mitme klassi õpilased, mis raskendab
tunduvalt ekskursiooni korraldamist ja ka-
handab selle kasvatuslikku väärtust.

Ekskursioonijuht peab mõtlema ka osavõt-
jate meelelahutusele, sest ei saa ju meele-
lahutuseks lugeda bussisõitu või pingsat kuu-
lamist-jälgimist nii sõidu ajal kui ka objek-
tidel. Tuleb mõelda, kus on parim koht vaba
aja andmiseks, supluseks, eineks, pisut oma-
pead olemiseks. Loomulikult tuleb vältida
kauplustes käimist. Seda võib lubada ainult
siis, kui selleks on tekkinud oluline vajadus.
Pikemaid peatusi tuleks teha looduslikult
kaunites paikades, kindlustades looduse puu-
tumatuse.

Ekskursioon ei ole õige koht kasvatuslikeks
vestlusteks õpilaste käitumisest, sanitaar-
hügieeninõuetest, looduskaitseobjektide hoid-
misest vms. Need jutud peavad olema rää-
gitud enne ekskursiooni. Kui aga tekib ikkagi
tungiv vajadus neist uuesti juttu teha, tuleb
seda teha lühidalt, ainult meenutamise kor-
ras.

Ka õpilastega pragamiseks pole ekskur-
sioon õige koht. Hea meeleolu hoidmise
nimel võib õpilasele teha märkusi võimalikult
nelja silma all.

Kas ekskursiooni lõpul koostada album,
mapp, päevik, fotokogu või midagi muud,
jäägu ekskursiooni organiseerija otsustada.
Ei ole mõtet koormata õpilasi materjalide
kogumise ja korrastamisega, mis juba kas
trükistena või albumitena koolis olemas on.
Milleks on vaja kirjeldada ühte ja sama
kinku või ajaloolist sündmust mitu korda?

Kui aga ekskursioonil hangiti midagi senini
tundmata või vähetuntud, väga huvitavat ja
kasulikku materjali, on loomulik, et see tuleb
korrastada ja säilitada. On ju iga ekskur-
siooni üks eesmärke saada ka tuntud objek-
tide kohta juurde midagi uut ja huvitavat.

Küll aga tuleb korrastada ja säilitada ekskursiooni päevik, mis peamiselt sisaldab osavõtjate muljeid ja elamusi, juhtumusi ja seiklusi just sellel ekskursioonil.

Ekskursiooni kokkuvõtte tehakse vahetult pärast ekskursiooni lõppu.

Vorme selleks on mitmeid: rühmakoondus, komsomoligrupi lahtine koosolek, klassiõhtu, klassikirjand (eriti soovitav!), fotoalbumi koostamine, muljeteraamatu koostamine, poolt ja vastu arvamuste avaldamine, soovitude koostamine järgmistele ekskursioonidele, kes kasutavad sama marsruuti jne.

Toome näite ühest kompleksekskursioonist Värskas ümbrusesse. On teada, et erilisi, vabariikliku tähtsusega objekte siin peaaegu ei ole. Ometi on just seda marsruuti tulnud juba rohkem kui kümnel suvel kasutada näidismarsruudina, kui on tekkinud vajadus Värskas suvekursustel viibivatele õpetajatele propageerida kompleksekskursioonide metoodikat. Osavõtjad on avaldanud iga kord arvamust, et marsruut end igati õigustab, ehkki selle läbimiseks on kulunud 10–12 tundi või isegi rohkem.

Nimetatud ekskursioon on ühepäevane. Marsruut: Värskas suvekursuste baas — Verhuulitsa-Goroditše — Ulitina — Uus-Irboska — Vana-Irboska — Petseri — Piiraja — Piusa — Kövera — Tonja — Värskas suvekursuste baas. Ekskursiooni algus kell 9, lõpp kell 20.30. Sissejuhatav vestlus toimub enne bussi liikuma hakkamist. Jaotatakse paberit. Tutvustatakse ekskursiooni korda. Vestluse teema: «Setumaa minevikust» (algus) kestab 10 minutit.

Esimene peatus tehakse kohe Värskas sovhoosi mineraalveetsehhi juures. Siin on kolm objekti: Lautsõpettäi — suur haraline määnd, mis on võetud looduskaitse alla. Lautsõpedäjäks kutsutakse puud sellepärast, et veel möödunud sajandil tõi külarahvas selle alla õled, millel pesti surnut, samuti suure savi-kausi; millest pesti. Kauss visati vastu männitüve kildudeks, õled põletati. Tõenäoliselt säilinud tava muistsete eestlaste ohverdamistseremooniast. See on üks väheseid säilinud lautsõpedäjäid kogu Setumaa.

Sama iidse männi all oli kunagi maja, mille elanikele tõi fašism palju valu ja leina. Pereisa Paul Aug oli olnud töörahva huvide eest võitleja juba kodanlikus Eestis. Ta oli korra

isegi maalt välja saadetud. Esimesel nõukogude aastal valiti ta maatöölise ametiühingu aktivistik. Sellest piisas, et esimesel okupatsioonisuvel Petseri vanglasse sattuda. Kuid mitte kauaks. «Eksekuteeritud 15. oktoobril 1941 nõukogude võimule kaasaitamise pärast,» kinnitab okupatsiooniaegne arhiividokument. Maha jäid naine, neli tüdart ja veel napilt aastane poeg. Siin on kohane meenutada, et taolisi paiku, kuhu fašism ja sõda surma, valu, piinu ja leina on toonud, on meie maal tuhandeid ja igaüks neist on kellegi jaoks seotud mälestustega kõige kallimatest inimestest.

Värskas sovhoosi mineraalvee villimistsehhis saab vajalikke seletusi tsehhi töötajatelt, kes lahkelt ka oma toodangut maitsta pakuvad.

Teine peatus on paarsada meetrit edasi Mustoja oru kaldal, kust avaneb avar vaade kauni oru teise veereni ja kaldakünkaile. Siin on sünnis lugeda setumurdelist luuletust.

Kuna kaldal asuv küla kannab venepärast nime Verhuulitsa, jätkub selgitus Setumaa nimede saamisloost. Venepärased külanimed Örsava, Kostkova, Lobotka, Kremesova, Podmotse jt. on seotud kogu Setumaa ajaloo. Perekonnanimed on aga eranditult kaunid-lüürilised (Murutoom, Aiatamm, Roosiorg, Varjulill, Toomemets, Orgoja, Leppoja, Mändoja jne.). Keerulisem lugu on vanemate inimeste eesnimedega, mis on ristitud küll ehtsate vene nimedena, kuid rahvasuus moonutatud või muudetud nii, et nad on saanud muistsete läänemeresoome nimede kõla. Näiteks: Ode (Jevdokia), Tepo (Stepan), Mate (Matvei) jne. Kahekümnendate aastate lõpuks hakkas kohalike pappide ainuõigus vastsündinu nime otsustamisel nõrgenema ja kümmekonna aasta pärast kadus täielikult, nimed pandi lastele tollaegsed.

Vahepeal on möödunud Lutepää liivikule viivast teetsast. Kuigi liivik on vaid mõnisada meetrit, ei võimalda aeg seda seekord külastada. Samuti piirdub vaid lühikese kommentaariga tutvumine Mustoja kõrgendikuga, mis parempoolsest bussiaknast paistab.

Kolmas peatus. Goroditše küla. Viie kilomeetri kaugusel Värskast, kuid juba ollakse vennasvabariigi territooriumil. Väljutakse bussist, et Piusa jõe ürgoru kõrgel kaldal seistes nautida suurepäraselt vaadet avarale

orule, kauguses sinetavale Pihkva järvele, kuhu suubub Piusa, ja kuulata seletust Piusast, jääajast, Gorodištše linnusest, mis õige lähedal kõrgubki, ja värvilistest saviliivakihidest linnuse jalami lähedal. Sinna ja linnusele minnakse jalgsi. Kes järsust linnuseseinast esimesena üles ronib, saab preemiaks peotäie suuri punaseid maasikaid, mida linnuseharjal ohtralt leidub. Siin leidub rohkesti ka harva esinevat ja looduskaitses alla võetud käokulda. Linnuselt nopitakse mõned kimbud põllulilli ja minnakse kõrvalasuva põllukingu servale kaskede alla, kus on kääbas. Selle all puhkavad öde ja vend Ukušovid, kellest ekskursionijuht pikemalt jutustab. Anna Ukušova oli 1941. a. Satserinna kooli esimene vanempioneerijuht. Okupandid mõrvasid ta Mustoja luiteil, kuid ema tõi kalli tütre surnukeha salaja koju ja mattis oma põllukingu servale kase alla.

Ekskursionist osavõtjad korrastavad vajaduse korral kalmu ja pärast leinaseisakut asetavad siia lillekimbud.

Teel bussi jutustab ekskursionijuht külast ja osutab eemal asuvale kiviristile, mis tähistavat kalmu Vene-Liivi sõja päevilt.

Järgmise peatuseni on vaid paar kilomeetrit.

Neljas peatus. Siin oli kunagi väike mõis, mille rentis möödunud sajandi teisel poolel Kanepi kandist neile maile kolinud eesti talupoeg. Tema tütar sai linnulaulust ja suurte pärnade kohinast niivõrd innustust, et hakkas kirjutama kauneid luuletusi, nii kauneid, et pärast Koidula surma pakuti talle eesti esilauliku kannelt. Elise-Rosalie Aun — «Eesti neiu Setumaalt» — veetis siin oma lapsepõlve. Ekskursionijuhil on kaasas kimbuke selle nn. järelromantiku luuletusi, millega jutustust ilmestatakse. Mõnikord jätkub nende esitamine veel isegi liikuvvas busses.

Järgneb pisut üle paarikümne kilomeetri sõitu. Selle aja sisse peab mahtuma palju: jutustus Satserinna 8-kl. koolist, selle lähedal asunud manufaktuursest kausitööstusest (mille sisseseade on Rocca al Mare koduloomuuseumile üle antud). Siia mahub veel ka jutujätk Setumaa ja Värska ümbruse minevikust, Järvesuu poistest ja nende sõjajärgsete aastate tegudest. Vahepeal tehakse kaunis kohas vieminutiline peatus, et liikmeid

sirutada ja metsaäärselt põlluservalt lillekimbukesi kokku seada.

Viies peatus on Uus-Irboskas. Buss pargitakse kaupluse siseõuele ja vaikselt minnakse keskväljakul kõrguva mälestusmärgi juurde. Skulptor E. Taniloo loodud monument püstitati siia 1958. a. mälestuseks Eesti ametiühingute kongressi delegaatidele, kes siit mitte kaugel sooserval kodanluse poolt reeturlikult maha lasti. Lisaks jutustusele esitatakse selles paigas G. Suitsu luuletus «Hauakiri», mis on pühendatud Villem Maasikule, ühele veretöö ohvritest. Pannakse parajal momendil lillekimbud mälestussamba jalamile ja liigutakse edasi pargi sügavusse, kus on Irboska vabastamisel langenud nõukogude sõdurite vennashaud. Samas jutustab ekskursionijuht, et Uus-Irboskas on veel üks vennashaud — sinna on maetud kohalikud aktivistid, kes langesid partisanivõitluses või mõrvati okupantide poolt. Uus-Irboskast välja sõitnud, peatub buss koolimaja ees ja selle vastas asuvale vennaskalmule viiakse lillekimbud.

Edasi sõidetakse mõni minut vaikides. Senno külas osutab ekskursionijuht iidsele kirikule, mille kõrvale on ehitatud vanas stiilis kellatorn. Edasi järgneb vestlus Petseri rajooni rajamisest ja mainitakse Eesti NSV tuntud kultuuri- ja ühiskonnategelasi, kes on pärit siitkandist või kelle elutee on seotud Petserimaa või Petseriga (A. ja L. Promet, R. Hammer, B. Tolbast, M. Taras, E. Kelder, E. Keerberg ja palju teisi).*

Uus-Irboska moodsat kipsivabrikut silmitsetakse vaid bussiknast. Ekskursionivabrikusse vajaks rohkem aega ja ka eelnevat loa hankimist. Sinna tasub tulla eraldi ekskursioniga, sihtpunktideks Uus- ja Vana-Irboska.

Kuues peatus. Buss on sõitnud mööda Vana-Irboska iidsest kindlusest ja peatunud asulast

* Märkus: On soovitatav kasutada informatsiooni andmisel ka viktoriini. Ekskursionist osavõtjatele antakse aeg-ajalt küsimusi, millele nad lehekesele vastuse märgivad. Etappide kaupa kontrollitakse vastuseid. Nendest selgub, missugune teema on ekskursionistidele tuttav ja millisel määral, millisel teemal tasub pikemalt peatuda. See välistab võimaluse hakata jutustama sellest, mida juba teatakse, pealegi tekitab viktoriin teatud elevust ja pinget.

väljaspool surnuaia ääres. Vastupidi ametlikule ekskursiooniplaanile on soovitatav alustada tutvumist iidse Truuvori linnusega just siit, vanast linnusest, et selle ajalugu jutustades jõuda lähemale tänapäevale. Jutuainet jätkub nii geograafia, ajaloo kui ka arheoloogia valdkonnast, sest viimastel aastatel tehti siin ulatuslikke väljakaevamisi. Üllatavad kaunis panoraam, kõheduseni sügavad maalõhed ja kosutava veega allikad. Ligi paar tundi kulub kahe linnusega tutvumiseks. Muidugi peatutakse ka Truuvori haul. Suurepäraselt kinnistub kuuldu-nähtu kohalikus koduloomuuseumis. Olgu märgitud, et muuseumis on ka setu etnograafiline nurgake: rahvarõivad, käsitöö, andmed. Viimaste juures on vajalikud oma ekskursioonijuhil kommentaarid. Sisukad on materjalid Suure Isamaasõja ja partisanivõitluse kangelastest — kohalikest meestest ja naistest.

Vahemaa Vana-Irboskast Petserini täidetakse jutustusega setu rahvaluulest ja rahvamuusikast. Ekskursioonijuhil on kaasas kassetmagnetofon, lintidele on salvestatud mitmesugused setu rahvalaulud. Kui jääb mahti, antakse mõningad arvud ja ajalooandmed Petseri kohta.

Seitsmes peatus tehakse Petseri linnas. Külastatakse kohalikku koduloomuuseumi, kus on huvipakkuvaid eksponaate ka Eesti NSV territooriumilt. Klooster-kindluse külastamiseks võib kasutada kohalikku giidi. Aja napuse pärast on tulnud sellest enamasti loobuda. Ekskursioonijuhil on endal varuks Petseri ja kloostriga seotud setu muistendid ja muud vajalikud ajaloolised andmed. Sellekohast kirjandust on üpris piisavalt. Petseris on ette nähtud ka lõunasöök.

Sõit läheb edasi Värska suunas. Laskutakse uuesti Piusa orgu. Selle kallastel avastas botaanik ja näitleja Albert Uksip mõningaid haruldasi taimi, nagu Petseri hunditubakas jt. Mägisibil laiutab end suurte lahmakatena liivasel nõmmel ja nõmmeliivatee lõhnab uimastavalt. Tartu raudtee ja maantee vahelisel kingul on metsas vana sõjameeste kalm. Kohalikud elanikud peavad seda Põhjasõja-aegseks.

Kaheksas peatus on aga paarsada meetrit eemal mälestusmärgi juures, mis Piiraja kooli punaste jäljeküttide ja kodu-uurijate ühistööna püstitati 1964. aastal okupatsiooniaegse vangilaagri kohale. Ekskursioonijuhit

jutustab, mida on teada vangilaagrist ja vangide saatusest, sellest, kuidas eemal ajakäirus põletati vangide surnukehi. Mälestusmärk on mõeldud ka nende kohalike elanike ja nõukogude aktivistide mälestuseks, keda Petseri vanglast siia lähedasse metsa veeti ja maha lasti. Kõiki ühishaudu pole veel leitud, sest mõrvarid püüdsid oma veriseid tegusid varjata.

Ekskursioonijuhit jutustab ka selle paiga ajaloo: nimelt kulges siit Liivi ja Pihkva kubermangu piir — ühel pool tsaarivald, teisel pool balti parunite mõisad. Samuti tutvustatakse kohalike kohanimedekkelugusid.

Paar kilomeetrit edasi sõitnud, jutustab ekskursioonijuhit partisanilahingutest Orava—Kliima piirkonnas. Helbi küla lähedal sooserval on kahe partisani haud, millel kasvab kaheharuline saar. 1943. a. talvel hukkusid nad ebavõrdses lahingus omakaitseüksustega. **Üheksas peatus** on maalilise Kõvera järve kaldal. Kõverat peetakse sellekandi kaunimaks järveks. Vastaskaldal on koprad langenud suuri puid. Kui ilm lubab, on siin ette nähtud karastav suplus. Mõnisada meetrit eemal metsas toimus 1944. a. 6. mail verine lahing nõukogude partisanide ja omakaitsekompanii vahel. Ootamatult rünnatud partisansalk, keda juhtis L. Mätting, kaotas ebavõrdses lahingus kolm meest, neist kaks Värska kandi kohalikku noormeest. Ekskursioonijuhit pajatab ka selle maanurga metsaderrikkusest ja metsaandidest.

Kui aeg võimaldab, tehakse väike kõrvalepõige ja sel puhul on **kümnnes peatus** Järva kandi tehaste Piusa lahtises liivakarjääris, kus võib imetleda liiva puhtust ja värvitoone ning kuulata brigadiri vestlust kaevanduse minevikust, tänapäevast ja tulevikuplaanidest.

Tagasiteel on kavas jätkata juttu setu rahvalaulikutest. Treski külas näidatakse maja, kus elab tänapäeval tuntud lauluema Akuliina Pihla. Aeg ei võimalda talle külla minna, kuigi iga ekskursiooni seal lahkesti vastu võetakse. Sõidetakse mööda Järvesuu poistebrigaadi ühe tuntuma poisi Paul Külvi praegusest elukohast ja jõutakse peagi tema sünnikohta Lobotkasse. Tehakse väike peatus, loetakse ette katkend poemist «Järvesuu poiste brigaad». Samas külas asus selle kandi esimene vene õppekeelega kolmeklassiline semstvokool, asutatud 1894. a. Näidatakse

maja, kus elas Vene-Jaapani sõjast osavõtnu Ivan Ristioja, kelle kolm poega langesid võitluses nõukogude võimu eest.

Üheteistkümnes peatus viib Tonja külla, rahvalaulik Anne Vabarna kodukohta. Siin on pikem jutt. Võimaluse korral kuulatakse kuulsat lauluema vanema tütre ja kohalike noorikute esituses setu rahvalaule, vaadatakse pilte andekast setu rahvalaulikust.

Kaheteistkümnes peatus on Paul Haavaoksa sünnikodu õuel. Vahepeal aga tehti pisike haak ja käidi maitsmas Värskas mineraalvett nr. 3, mis tungib maapinnale rajatava sanatooriumi territooriumil järve kaldal. Saadakse teada, et samast järvekaelast hakatakse välja tõmbama ka väga väärtuslikku ja suurepärast ravitoimega järvemuda.

Paul Haavaoksa räägitakse pikemalt. Vesteldakse tema kõrgesse ikka jõudnud, kuid väga vaimuerksa emaga, imetletakse kirjaniku koduaita koondatud muuseumieksponaate ja kuulatakse tema luuletusi. Hästi mõjub lihtne, kuid sügava mõttega luuletus «Liivane rada», kui seda loetakse otse sellesama raja alguses.

Kolmeteistkümnes peatus tehakse Värskas kalmistul, kus asetatakse lilli partisanide ja nõukogude aktivistide vennaskalmule ja saadakse teada teistest nimekatest inimestest, kes on sängitatud nende põlispuude alla.

Neljateistkümnedal korral peatutakse Värskas sovhoosi kontorihoone ees. Siin on fašismiohvrite ühishaud ja mälestustahvel nõukogude võimu ja sotsialistliku kodumaa eest langenud kohalikele meestele. Ekskursiooni juht jutustab neist võimalikult igapäevast ja hardas vaikusel asetatakse mälestusmärgi jalajäljele lilled.

Lühikesel teosal Värskas laagrisse saadakse teada Värskas sovhoosi arenguteist, toodangust, perspektiividest.

Viieteistkümnes peatus on viimane. Juba on jõutud kursuste baasi tagasi. Minnakse kunagise sõjaväelaagri leivatööstuse varemete juurde ja loetakse katkendeid L. Kibuvitsa raamatust «Soomustidruk». Siinsamas leivatööstuse ärklikorrusel Loona ju elaski, siit kaldalt läks sillake otse ärklikorruks, all aga oli kitsas rööbastee. Jõe teisel kaldal asub Örsava küla. Ekskursiooni juht kommenteerib lõike, kus on juttu kohalikest elanikest või oludest. Lõpuks jutustatakse Värskas

laagri saamisloost ja siinsetest sündmustest ning tehakse kokkuvõtte ekskursioonist.

Palju sõltub sellest, kellega ekskursioon korraldatakse. Ei ole ju mõeldav täpselt sama materjali kasutamine õpilastele, õpetajatele või heterogeenselt komplekteeritud grupile.

Kogemused on näidanud, et kompleksekskursioon kujuneb väsitavaks peamiselt ekskursioonijuhile. Neid peaks olema kaks. Kodulooliste ekskursioonidega rajatakse alusõilsatele ja vajalikele inimlikele omadustele, nagu kodumaa-armastus, nõukogude patriotism ja internatsionalism, samal ajal aga rikastatakse teadmisi, avardatakse silmaringi. Laps, keda on õpetatud armastama kodukaske, hakkab kord armastama Siberi kohavaid laasi. Nooruk, kes peab pühaks oma kodukandi vabastamise eest langenud võitlejate mälestust, on valmis vajaduse korral ka ise oma kodumaa kaitsele asuma. Siis, kui kodukandi lihtsad rahvaviisid on tundemaailma tunginud, avaneb sinna avar tee Beethoveni, Tšaikovski ja tänapäeva muusika parimatele teostele. Kõik stuur ja tark, kõik hell ja inimlik, kõik kaunis ja kaasakutsuv, kõik õilis ja hea saab alguse lapsepõlve mänguradadelt, kodupaiga künkalt ja kasest kodutare akna all.

Kirjandus

1. A. Martin, Minu kogemusi töös kodulooringiga Mäetaguse 7-kl. koolis. «Õpetajate kogemusi koduloo- ja matkaalases töös». Tallinn, 1959.
2. A. Reinberg, I. Toomberg, Ekskursiooniorganisatori meelepea. Tallinn, «Eesti Raamat», 1971.
3. N. Vanaselja, Matkaja, meenu! Tallinn, «Eesti Raamat», 1965.
4. K. Laigna, Mõõda Pihkvamaad. Tallinn, «Eesti Raamat», 1967.
5. E. Priidel, Piki Peipsi piiri. Tallinn, «Eesti Raamat», 1968.
6. A. Ivask, E. Hillep, Piusa kaitsealal. Tallinn, «Eesti Raamat», 1973.
7. Kas tunned maad... Tallinn, «Eesti Raamat», 1965.
8. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, VI. Tallinn, 1974.
9. G. Gerodnik, Tõde Petseri kloostrist. Tallinn, «Eesti Raamat», 1965.

ÕPILASEKSKURSIONID LOODUSKAITSE- ALADEL

HEINRICH VEROMAN

Meie koolielus on õpilasekskursioonid looduskaitsealadele niisama kindla koha leidnud nagu lindude päev, looduskaitse päev ja mitmed teised sellelaadsed üritused. Enamasti on need ekskursioonid tõelised õppekäigud looduses, mida juhib entusiastlik pedagoog ja mille tähtsust õppeja kasvatustöös on raske ülehinnata. Nii-suguse ekskursiooni planeerimisel astuvad kogenud pedagoogid varakult ühendusse looduskaitseala töötajatega ning lepivad kas telefoni või kirja teel kokku eeloleva külastuse aja suhtes. Ilma sellise kokkuleppeta on ekskursiooni korraldamine looduskaitsealale küsitav. Võidakse kohale jõuda ebasobival ajal, millal looduskaitseala töötajad on hõivatud muude tööde ning ülesannetega, juhendavad teisi ekskursioone vmt. On juhtunud, et mõnikord ilmub päeva jooksul looduskaitsealale nii palju ekskursioonigruppe, et kõigi juhendamine käib üle jõu. Ei ole aga õige hulga õpilastega kaugelt

kohale sõita ja kuulda, et ei sellel ega paaril järgmiselgi päeval pole võimalik kedagi ekskursioonijuhiks saada.

Looduskaitsealad on üldhariduskoolidele, kõrgematele koolidele, keskerihariduskoolidele ning laiemale üldsusele ideaalseiks ekskursiooniobjektideks. Kohal käies saab hoopis selgemaks, miks on tarvis seda või teist looduskaitseala, mida on kaitse seni andnud ja mida oodatakse sellelt tulevikus. Ei ole kahtlust, et õpilasekskursioonid looduskaitsealadele õigustavad end igati. Kõige olulisem on panna õpilasi loodust hindama ja hoidma, viia nad loodusesse. Meie tingimustes asendavad õpilasekskursioonid looduskaitsealadel edukalt neid õpperadasid, mis on levinud Saksa DV-s (seletavate tekstidega tähistatud õpperajad juhivad ekskursioone mööda huvitavamaid looduslikke paikkondi). Võimalusi, mida pakuvad looduskaitsealad õpilaste ning kogu üldsuse haridustaseme tõstmiseks ning looduskaitse eesmärkide ja vajalikkuse tunnetamiseks, nimetatakse erialases kirjanduses tihti looduskaitsealade pedagoogiliseks potentsiaaliks. Meie looduskaitsealade pedagoogiline potentsiaal on suur, selle kasutamisel tuleb aga taotleda senisest tihedamat koostööd koolidega. Sealjuures püüame lähtuda sellest, et looduskaitsealade pedagoogilist potentsiaali maksimaalselt rakendades ei kalduks me vähimalgi määral kõrvale looduskaitseala režiimist. Ekskursioon looduskaitsealale olgu sellest osavõtjale ka kultuurse käitumise kooliks looduses. Erilisi kaebusi õpilasekskursioonide käitumise üle looduskaitsealadel ei ole olnud ja see teeb meie koolidele au. On ette tulnud haruldaste taimede vähenemist looduskaitseala intensiivse külastamise perioodil ja märgatud mõnede külastajate kirge neid kollektioneerida, kuid seda väga harva õpilasekskursioonidega ühenduses. Siiski ei ole ülearune puudutada võimalikult paljusid tahke looduskaitsealale siirduva õpilasekskursiooni kohustustest ja õigustest (olgu neid viimaseid kui tahes vähe), et kõik oleks koolirahva ning looduskaitsetöötajate vahel selge.

On aja raiskamine, kui me ootame, et ekskursioonijuht tutvustab õpilastele loo-

duskaitsealal kehtestatud eeskirju ja kor-
da, millest iga inimene peab seal viibides
kinni pidama. See kõik peab olema õpi-
lastele varem selgeks tehtud. Neile
peab olema teada, et looduskaitseala on
tabu, et sellelt ilma loata taimi herbari-
seerida ei või, et võileivapaberid ja limo-
naadipudelid (koos nende korkidega) tu-
leb lähima prügistastini kaasa viia jne.

On kasulik teada, et meie looduskaitse-
aladele on spetsiifiline nende teaduslik
kasutamise. Kindlad teemad, millega te-
gelevad looduskaitsealade teaduslikud
töötajad, nõuavad aega ning energiat.
Uurimistöö on väga tihti seotud tähtaega-
dega, suhteliselt lühiajaliste intensiivsuse-
perioodidega, mida ei või lasta mööduda.
See asjaolu teeb olulisi korrektiive muu-
de ettevõtmiste kavadesse, limiteerib tihti
ka ekskursioonide vastuvõtmist ja nende
juhendamisele kulutatavat aega. Ka ma-
janduslik-administratiivsed ülesanded on
sageli tähtajalised. Lisaks ei ole meie
looduskaitsealade põhimäärustes eraldi
sätteid, mis reguleeriksid tööd õpilaseks-
kursioonidega või paigutaksid selle töö-
lõigu mingile kindlamale alusele või ko-
hale, mida see väärleks. Neis tingimustes
on looduskaitsealade pedagoogilise po-
tentsiaali senine üsna tulemusriikas kasu-
tamine peamiselt looduskaitsetöötajate
endi entusiastliku tegevuse tulemus, mis
arusaadavalt on leidnud toetust ka kõr-
gematelt instantsidelt.

Meie neljast looduskaitsealast sobivad
õpilasekursioonide vastuvõtmiseks kolm.
Need on Matsalu Riiklik Looduskaitseala,
Nigula Riiklik Looduskaitseala ja Viidu-
mäe Riiklik Looduskaitseala. Viidu-
mäe Riiklikul Looduskaitsealal käimine
on tülikam, sest Saaremaale sõit nõuab
teatavate formaaluste täitmist. Hoopis
võimatu on aga õpilasekursiooni vii-
mine Vilsandi Riiklikule Looduskaitseala-
le. Sinna jõudmiseks tuleks õpetajal üle
elada ärev merereis, mõnikord täiskiilu-
tud paadis ja tugeva lainetusega, mis on
õpilaste lubamatu ohtuasetamine. Pikk
meresõit kulutaks liigselt ka looduskaitse-
töötajate aega. Ja nii langebki Vilsandi
välja õpilasekursioonide poolt külasta-
tavate looduskaitsealade hulgast, vaata-

mata oma erakordsele tähtsusele meie
looduskaitse ajaloos ning oma veetlusele
kauge avamere piiril asuva merelindude
pesituspaigana. Paratamatult tuleb meil
leppida sellega, et Vilsandi Riikliku Loo-
duskaitseala kohta saab õpilaskond infor-
matsiooni ainult õpetajalt ja kirjandu-
sest. Järelikult ei ole mõtet ka Vilsandiga
ühendust võtta ekskursiooni suhtes kok-
kuleppimise eesmärgil, saadav vastus kin-
nitaks vaid siintoodud.

Otstarbekas on siinkohal veidi kõr-
vale kalduda ja viidata sellele, et ka
Puhtu ornitoloogiajaamal (Virtsu—Lae-
latu—Puhtu botaanilis-zooloogiline kait-
seala) puudub juba pikemat aega võima-
lus ekskursioonide vastuvõtmiseks ja ju-
hendamiseks. Aastaid tagasi külastas
Puhtu poolsaart väga palju ekskursioone,
kuid need hakkasid segama teaduslikku
tööd, milleks ornitoloogiajaam on ette
nähtud.

Õpilasekursioonide käsituses on nüüd
ja edaspidi Nigula, Matsalu ja Viidumäe
looduskaitseala. Kui ekskursiooni orga-
niseeriv pedagoog on looduskaitsetöötajate-
ga aja suhtes kokku leppinud, siis on
sellega õpilasekursioonile antud teata-
vad õigused, nimelt õigus kokkulepitud
ajal looduskaitsealal asjatundlikku sele-
tust saada ja õigus tutvuda looduskaitse-
alaga mingis looduskaitseala administrat-
sioonile vastuvõetavas ulatuses (õppe-
rada või üksikobjektid jne.). Kui eks-
kursiooni juhib õpetaja, kes looduskaitse-
ala hästi tunneb, võib kokkuleppel loo-
duskaitsetöötajatega kõne alla tulla ka, et
õpetaja ise oma õpilasi juhendab. Kuid
tavaliselt kuulatakse kohaliku inimese
seletusi suurema huviga. Igal juhul on
aga õpetajal tähtis osa täita. Kui õpila-
sed näevad, et nende õpetaja ei ole loo-
duskaitsealast huvitatud (ta on kas kor-
duvalt seal käinud või tunneb mittebio-
loogina üldse vähe huvi looduskaitse
vastu jne.), võib kohe näha ka õpilaste
huvi langust, isegi üleolevat suhtumist
seletuste andjasse ning ükskõiksust. Tule-
museks on, et osa ekskursioonist (eesotsas
õpetajaga!) jääb bussi juurde ja ootab
kärsitult teiste tagasi jõudmist. Eemaldu-
vale ekskursioonigrupile hüütakse juba
alguses järele, et nad kiirustaksid. Sellist

ekskursiooni looduskaitsealal vastu võtta ei tee rõõmu. Tekib küsimus, milleks siis üldse tuldi. Ilmselt tehti seda vaid «linnukese» pärast, et vajalik üritus kirja saaks pandud.

Selleks et ürituse kasutegur oleks võimalikult suur, tuleb küll õpetajal ennast kokku võtta ja minna (kes teab mitmendat korda juba) looduskaitsealale koos kogu ekskursioniga ja näidata õpilastele, et ka õpetaja on asjast huvitatud.

Juba ekskursionii planeerimisel tuleb silmas pidada, et kohale tuleb jõuda võimalikult täpselt, nii nagu on kokku lepitud. Halb on, kui teatatakse ebamääraselt, et tullakse hommikul või õhtu poole. Kas täpselt aega on raske määrata? Ei tohiks olla. Tuleb sõitmiseks ning vahepeatusteks kulutatav aeg kogemuste põhjal välja arvutada ja siis graafikust kinni pidada. Sealjuures tuleb arvestada, et sõidetaks ruttamata, piisavalt suure ajavaruga. See väga kasulik ajareserv kulutatakse ära 10–20 km enne looduskaitseala, kus tehakse vajalik «metsapeatus» (mitte jätta see looduskaitseala jaoks), pühitakse autopõrand prahist puhtaks ja maetakse prügi selleks kaevatud auku (pole ju enamasti läheduses prügikasti). Seni on paljud ekskursionid oma bussi põrandat pühkinud looduskaitseala parkimisplatsil, mis annab looduskaitsetöötajatele asjatut lisatööd.

Looduskaitsealal peab ekskursion liikuma ühtedoiduva grupina. Ei tohiks olla etteruttamist ega mahajäämist. Arusaadavalt tuleb selle eest hoolitseda õpetajal. Juba enne kohalejõudmist peavad õpilased teadma, et looduskaitsealal liigutakse ühise grupina ning ainult mööda teid ja radu, mitte aga seal, kus süda lustib. Looduskaitseala keskuse juures on tavaliselt looduslik muru, mis ei kannata tallamist. Aga paljud astuvad sealt otse üle, tormatakse isegi läbi sõnajalapuhmaste. Ja nii toimivad kümned ja isegi sajad ekskursionid, sest mida tallatum on muru, seda rohkem temast üle trambitakse. Ekskursionide surve looduskaitsealadele hakkab meil suurenema, seepärast tuleb olla nõudlikum.

Ootuspärane on, et vähemalt üks õpilane teeb looduskaitsetöötaja seletustest

märkmeid. Siis on pärast üht-teist märkimust leida ja meelde tuletada. Kaasas peaksid olema fotoaparaadid ja binoklid.

Mida suurem on ekskursionide surve looduskaitsealadele ja loodusele üldse, seda distsiplineeritum peab inimene looduses viibides olema. Ainult distsiplineeritud olles saame meie oma looduskaitsealade pedagoogilist potentsiaali senisest rohkem ja paremini ära kasutada. Õpilaste ettevalmistamine tulevikuks kohustab meid kasvatama neis vastutustundlikku suhtumist loodusesse. Tänaastest kooliõpilastest saavad meie abiga võimekad inimesed, kes suudavad mis tahes ametikohal töötades igas olukorras õigesti orienteeruda ning vältida looduse liigset kahjustamist.

Niipalju otseselt õpilasekursionidest looduskaitsealadel. Järgnevalt peatuksin lühidalt mõnedel looduskaitse üldistel küsimustel, selleks et õpilasekursionii planeeriv õpetaja neid enne väljasõitu veel põgusalt meelde tuletaks ja õpilastele edasi annaks.

Miks me kaitseme loodust? Me teeme seda selleks, et tagada loodusvarade ostarbekas kasutamine, taastamine, suurendamine, tervisliku elukeskkonna säilitamine, maastiku hooldus ning teadusliku, esteetilise ja pedagoogilise väärtusega loodusobjektide säilimine. Looduskaitse vajalikkust on suurendanud hoogne looduse kasutuselevõtmine, inimeste surve loodusele, keskkonna saastamine ja reostamine ühiskonna arengu produktidega. Praegusaegse ühiskonna olemasolu on täiesti sõltuv tehnika arengust, seepärast ei ole enam võimalik mingisugune «tagasimine» looduse juurde, mis ei ole ka looduskaitse eesmärgiks. «Põhiliselt on tehnika hea, sest mitte tema, vaid inimene ise ohustab ennast sellega, et kasutab tehnikat elu ja eluprotsesside kahjustamiseks» (Weinzierl, 1966, tsiteeritud E. Kumari (1) järgi). Looduse säilimise ja tehnika arenemise vahel peab ühiskond looma õiged ja harmoonilised vahekorrad. Õige arusaamine looduskaitsest peab aitama säilitada tasakaalu inimese ja looduse vahel. Paraku just bioloogiliste teadmiste puudulikkus ei võimalda loodust ekspluateerivate paljude erialade

esindajatel süveneda nende küsimuste sisusse. Sellepärast on bioloogia ja looduskaitse (elukaitse) põhialuste õpetamise süvendamine keskkoolides ja samuti tehnilistes kesk- ja kõrgemates õppeasutustes praegu oluliseks ülesandeks (E. Kumari, 1973).

Kuidas kaitstakse loodust? Looduskaitse kujutab endast kaasajal ühiskondlike ja riiklike abinõude süsteemi. Eesti NSV-s pandi looduskaitsele riiklik alus vastava seaduse vastuvõtmisega 1957. aastal, mille järel moodustati Eesti NSV Ministrite Nõukogu juurde Looduskaitse Valitsus 1962. aastast on see praeguse Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeeriumi allasutus). Asutati looduskaitsealad ja keelualad (hiljem nimetati need ümber kaitsealadeks), võeti kaitse alla üksikobjekte. Looduskaitsealaseid küsimusi lahendab ENSV Metsamajanduse ja Looduskaitse Ministeerium (veevarude kasutamise ja kaitse osas ENSV Ministrite Nõukogu Riiklik Maaparanduse ja Vee-majanduse Komitee). Koordineeriv organ on Eesti NSV Ministrite Nõukogu Looduskaitsekomisjon. Ühiskondlike organisatsioonidena tegutsevad Eesti NSV Teaduste Akadeemia Looduskaitsekomisjon, Eesti NSV Looduskaitse Selts, looduskaitsekomisjonid rajoonide ja linnade täitevkomiteede juures ning looduskaitsekselsioonid külade täitevkomiteede juures, aga samuti koolide ja kultuurharidusasutuste looduskaitseringid.

Koolide looduskaitseringide töö on vastutusrikkamaid löike uue mõttelaadi juurutamisel. Ka siin kehtib suurel määral vanasõna «Mida Juku ei õpi, seda Juhan ei tea» (ega tahagi teada). Ühelgi juhul aga ei tohi koolis tehtav looduskaitsetöö piirduda ainult vastava ringi tegevusega ning looduskaitsepäeva korraldamisega kevadel. Olulise koha on leidnud ka klassiekskursioon looduskaitsealale, õppekäik loodusesse.

Kirjandus

E. Kumari, Inimene ja loodus. Kogumikus «Looduskaitse». Tallinn, «Valgus», 1973.

RABALOODUSE KAITSEALA

HENN VILBASTE

Üldhariduskoolide õppeprogrammi lahutamatuks osaks on kevadised ekskursioonid, kus kinnistuvad talvel õpitud geograafia-, bioloogia- ja ajalooteadmised. Ka on ekskursioonidel suur kasvatuslik väärtus: need aitavad kujundada kodumaa-armastust, kollektiivsust, distsipliinitaju, vaatlusoskust jne.

Kahjuks on viimasel ajal ekskursioonide populaarsus õpilaste hulgas järsult langenud. Ei saa eitada, et sellel ebanormaalsel ilmingul on objektiivsed tekkepõhjused, mis paratamatult kaasnevad teaduse ja tehnika revolutsiooniga, kuid sageli kustub õpilaste huvi ekskursioonide ja õppekäikude vastu ekskursioonide korraldamise nõrga taseme tõttu. Kui õpilasekursioon tundmata linnas viib õpilasi ainult muuseumi (vastavalt õpetaja huvidele kas ajaloo-, koduloo- või kunstimuuseumi), loomaaeda ja kaubamajja ning sellele lisandub vaid jäätise ja limonaadi maitmine, pole imestada, et vanemate klasside õpilastel kaob huvi sellest osavõtmise vastu. Tavaliselt on siis peaaegu võimatu tervet klassi kokku saada

kas või kahepäevaseks ekskursiooniks vennasvabariigi pealinna. Ometi on kõik õpetajad korduvalt tajunud noorte ääretut huvi ka kõige igapäevasemate elunähtuste vastu ja nende romantikajanu. Elunähtuste lahtimõtestamine teatud romantilises valguses aga ongi ekskursioonide üks eesmärk ning ekskursiooni õnnestumine sõltub sellest, kuidas oskab seda teha kaasasolev õpetaja.

Õpetaja ei ole niisuguses keerulises töös üksi. Teda aitab terve hulk asutusi, kaasa arvatud turismibüroo, ainult tuleb osata seda abi kasutada. Ekskursiooni aitavad õpetajal sisukamaks muuta ka vabariigi looduskaitsealade töötajad, kes on oma pingsa teadusliku ja valvetegevuse kõrval alati hea meelega nõus tutvustama oma looduskaitseala (muidugi teatud piirides). Sõbralik vastuvõtt saab aga osaks ainult neile küllastajatele, kes tunnevad tõelist huvi looduskaitseala vastu.

Siit tuleneb tähtsaim nõue, mida tuleb ekskursiooni planeerimisel kindlasti arvestada. Kui tekib kahtlus, et ekskursioonist osavõtavad õpilased looduskaitseala vastu tõelist huvi ei tunne, ei ole otstarbekas looduskaitsealale sõita. See oleks raisatud aeg nii õpilastele kui ka looduskaitseala töötajale, kellel on peale ekskursioonide juhendamise palju muidki ülesandeid.

Täiesti lubamatu on mõnede kooliekskursioonide käitumine, kui pool õpilasgrupist tuleb looduskaitsealale, ülejäänutel lubab aga õpetaja autobusside juurde jääda. Eriti tähtis osa on selle nõude täitmisel õpetajaskonnal. Kui ekskursiooniga on kaasas mitu õpetajat, nende seas ka mõned mitte-bioloogid, kellele looduskaitseala ei paku mingit huvi, siis kasvatuslikust seisukohast lähtudes peavad kõik õpetajad, juhul kui nende tervis seda lubab, läbi tegema looduskaitseala tutvumisega seotud raskused. See elementaarne nõue on kehtiv igas kohas, kuid kahjuks eksivad õpetajad väga sageli selle vastu. Isegi liiga sageli! Ja kas siit ei tulenegi ebanormaalne nähtus, et õpilased selekteerivad õpetajate eeskujul ekskursiooniobjekte oma maitsele vastavalt ega vaata neid, mida läheb õpitu mõistmiseks vaja.

Ekskursioon looduskaitsealale ei ole lõbus väljasõit loodusesse. Looduskaitsealad on paljude kitsendustega looduslikud välilaboratooriumid, kus inimeste liikumine on praktiliselt keelatud ning looduskaitsealal käimine eeldab, et ekskursioonilikked austaksid neid kitsendusi. Kõik, mis on lubatud metsas, ei ole lubatud kaitsealustel territooriumidel. Neil aladel tuleb rangelt kinni pidada kõigist korraldustest, mida annavad looduskaitsealade töötajad.

Nigula Riikliku Looduskaitseala külastamine kerkib päevakorrale neil ekskursioonidel, mis läbivad Kilingi-Nõmme linna. Seega ekskursioonid, kes on tutvunud Tihemetsa pargi ja dendraariumiga ning Allikukivi koobastega, pöörduvad Kilingi-Nõmmelt Tali suunas. Umbes 4 km linnast tee ääres näeme looduskaitse all olevat Leissaare tamme, mis legendi järgi olevat kasvanud Rootsi kuninga tööla tiislist. Talilt pöörab tee Tuuliku peale ja 9 km sõidu järel jõutakse looduskaitseala paviljoni juurde, kust saab alguse looduskaitse õpperada rabas. Pärast looduskaitseala külastamist on otstarbekas sõita Häädemeeste kaudu Pärnu. Laiksaare metskonna juures tuleks teha peatus ning vaadata metskonna õues oja kaldal kasvavaid Eesti pikimaid jalakalisi. Edasi võib veel tutvuda Laiksaare metsamassiiviga, käsitsi süvendatud Timmkanaliga ning kindlasti Eesti kõrgemate luidetega Rannametsas. Siit avaneb hea vaade ka kaitsealusele Tolkuse rabale. Selle kõrvalepõike keskseks uurimisobjektiks jääb Nigula Riiklik Looduskaitseala.

Eesti NSV-d tuntakse liigniiskuse all kannatava vabariigina, mille territooriumist 908,2 tuhat ha ehk 20,1% on soode ja rabade all. Tänapäevane sooderohkus aga ei anna alust üksikõikseks suhtumiseks neisse loodusmaastikesse, sest inimene on juba praegu suuteline sõna otseses mõttes ära vedama rabad turbana, kuivendama ja kultiveerima madal- ja siirdesood. Ja nii kaovad üksteise järel sood, andes ruumi põldudele ja metsadele.

Et looduskaitse üheks ülesandeks on siiski säilitada inimtegevusest puutumata loodusmaastikke, kerkis Eesti NSV looduskaitse seaduse detailiseerimisel 1957.

aastal päevakorralt vajadus soo ja metsade looduskaitsealade loomiseks. Teadusele kõige huvipakkuvamate rabade seast valiti välja Muraka ja Nigula raba ning Nehatu ja Nätsi soo kogupindalaga 13,1 tuhat ha ja kehtestati nendes looduskaitse režiim. Nendest Edela-Eestis Pärnu rajoonis paikneva Nigula raba baasil loodi Nigula Riiklik Looduskaitseala üldpindalaga 2766 ha.

Looduskaitseala põhilise osa — 2050 ha ehk 74,1% — moodustab raba ja siirdesoo, mis kuulub 2342 ha suuruse Nigula raba koosseisu ja ainult 716 ha on kaetud metsaga.

Nigula raba on tüüpiline Lääne-Eesti tüüpi lageraba, kus ainult kohati kasvab üksikuid 1—3 m kõrgusi jässakaid kääbusmände. Hästi on välja kujunenud rabarind, milles rabapind tõuseb mõnekümne meetri ulatuses 3—4 m võrra.

Keskplatool on rohkesti vabaveelisi ja järsukaldalisi laukaid. Need väikesed, tavaliselt 30—50 m pikkused pikliku kujuga järvekesed on 2—3 m sügavused ja mudase põhjaga. Teineteisest on nad eraldatud kuni 0,5 m kõrguste turbasamblast peenardega, millel võib kasvada üksikuid kääbusmände. Seevastu älved on madalad liiakujulised vesised lohud, kus kasvav turbasammal ei paku jalale tuge ning neile astunud inimene võib vajuda rinnuni rabasse. Älved ja mudase pinnaga mülkad levivad Nigula rabas sadadel hektaritel ning koos laugastega muudavad nad raba läbipääsmatuks, kus ainult kindlaid teeradu pidi on võimalik liikuda, kartmata vajuda älvesse või ära eksida laugaste labürinti.

Turbakihi paksus on keskmiselt 4 m, kuid kohati ulatub turvas 8 m sügavuseni. Alumistes turbakihtides on rohkesti kände ning ka söetükikesi, mis näitavad, et varem kasvas neil aladel mets. Metsapõlemiste tagajärjel on mets hukkunud ning turbasammal matnud endasse kõik säilinud. Ainult seal, kus turvas on kõige sügavam, on palju järvesetteid.

Seega raba hakkas arenema järvede kinnikasvamise tagajärjel ning laienes hiljem metsadele peale kasvades.

Nigula raba idaserval paikneb Nigula järv. See ligi 20 ha suurune rabajärv on

tumedaveeline veekogu, mille keskmine sügavus on üle 3 m. Taimestik puudub järves peaaegu täielikult. Raba keskosas voolab turbakihtide vahel väike salajõgi.

Raba taimestik on omapärane. Siin kasvab domineerivas turbasambla kattes rohkesti kanarbikku, ümarlehist ja pikalehist huulheina, alpi ja raba-jänesevilla, rabamurakat, rabakat ja tarnu, kohati harilikku ja väikest jõhvikat, kukemarja jne. Juunis aga valendab raba tupp-villipea valgetest tuttidest, samas õitseb roosaõieline küüvits. Ida-Eesti rabade karakteristik hanevits puudub täielikult.

Linnustikus esineb rida relikteid liike: rabakana, väikekoovitaja, põldrüüt jne. Üksikute paaridena pesitseb veel hõbekajakat, sookurget, hall-õgijat, tuttvarti ja teisi partlasi. Harilikud on veel mudatilder, kiivitaja ja suurkoovitaja.

Omapärasteks pinnamoodustisteks on rabas rabasaared, nn. peaksid keset lagendat raba. Need kunagised madalad piklikud mäed on järk-järgult äärealadelt mattunud turbasambla alla ning nüüd paistavad rabapinnast välja ainult nende kõrgemad tipud kuni 100 m laiuselt ja 1,5 km pikkuselt. Inimtegevusest ärälõigatuna on siin säilinud ürgne laialeheliste lehtmetsadele iseloomulik taimestik. Metsade koosseisu kuuluvad kased, vahtrad, jalakad, künnapuud, haavad, pärnad jt., alusmetsas võib leida sarapuud, pärna, näsiniint, kuslapuud. Alustaimestikus aga kuutõverohtu, seljarohtu, hammasjuurt, kuldkinga, käopäkkä, lõhnavat varjulille, siumarja ja paljusid teisi liike. Seega on looduskaitsealal raba piirides esindatud nii subarktiline tundrataimestik (rabas) kui ka atlantiline laialeheline metsataimestik (peaksitel).

Looduskaitseala metsadki on omapärased. Kuigi enamik ürgseid metsi on siin maha raiutud umbes 70 aastat tagasi, leidub veel siiski kohati ürgmetsailmelisi salukuusikuid. Valitsevad on keskealised salukaasikud ja -haavikud, raba servaosades aga männikud. Üldiselt aga puudub mänd looduskaitseala metsades peaaegu täielikult. Rohkesti leidub Eestis looduskaitse alla võetud näsiniint. Alusmetsas kasvab veel rohkesti pärna, kusla-

puud, kuuske, pihlakat. Kohati aga kasvab hektarite viisi laanesõnajalga, jättes metsast eriti suurepärase mulje. Huvitavamateks taimeliikideks on metsades sini-latv, metsputk, pesajuur, muskuslill, metspipar, kuu-võtmehein, käopäkk, lõhnav varjulil jm. Rabaäärsetes metsades kasvavad soovõhk, võhumõök, ubaleht jne.

Loomariigi suurimetajate peret esindavad põder, metskits, metssiga, nugis, rebane, kährikkoer, jänes, orav jt. Lindudest on nähtud pesitsemas 97 liiki, nende seas on kõige tavalisemad metsvint, väikelehelind, metslehelind, punarind, hall-kärbsenäpp, käblik ja siisike. Haruldaste lindudena pesitseb metsades sinitihane, väiketikk, võsaraat, rohelehelind, karmiinleevike, käosulane, piirpääsuke, mänsak, turteltuvi jne.

Looduskaitseala ülesanne on ürgse rabamaastiku säilitamine tulevastele põlvetele. Kõrvuti rabalooduse kaitsmisega toimub looduskaitsealal intensiivne teaduslik uurimistöö. Ja kuigi paljud uurimisteemad ei ole piiritletud ainult Nigula rabaga, on viimane siiski kõigi uurimiste baasiks.

Eriline rõhk on teaduslikus töös pandud raba arengu uurimisele. Selles valdkonnas uuritakse raba tekkepõhjust, turbakihtide ladestumist, raba ja metsa vahelisi suhteid ning raba geneesi teisi seaduspärasusi. Detailse analüüsi osaliseks on saanud raba ja metsade haudelinnustiku dünaamika.

Looduskaitseala töötajad lahendavad ka niisugust rahvamajandusele tähtsat probleemi, nagu metsamarjade kasvukohade kaitse ning marjakultuuride rajamine. Häid tulemusi on senini saavutatud jõhvikavarude kaitse ja jõhvikakasvanduste rajamisel. On välja töötatud mitu printsiipiaalselt uut jõhvikakultuuri rajamise meetodit, mille tootmisse rakendades on osutunud võimalikuks vabariigi mitmes eri osas rajada üle poolesaja hektari jõhvikakultuure. Jõhvikakultuuride kasv on rahuldav ning on saadud ka esimesed saagid.

Looduskaitseala töötajad uurivad viimastel aastatel ka lindude rändeprobleeme. Nii alustati 1969. a. Kabli lähedasel

mererannal esmakordselt Eestis rändel viibivate puistulindude massilist püüki rõngastamise eesmärgil rahvusvahelise lindude rände uurimise operatsiooni «Baltic» põhimõtetel. Kuue aasta jooksul on niimoodi rõngastatud ligi 60 000 lindu. Selle rahvusvahelise üritusega seoti ka üle-eestiline operatsioon «Parus», mille käigus toimub tihaslaste populatsiooni ökoloogia uurimine. Eriline tähelepanu on selles töös pööratud rasvatihase demograafia uurimisele.

Teadusliku töö kõrval tutvustavad looduskaitseala töötajad looduskaitseala asjastuhvitatud inimestele. On selgunud, et kuigi meie vabariik on rabarikas, on rabade loodus inimestele täiesti tundmata. Ainult mõned entusiastid on rabades käinud, enamikul aga on rabadest täiesti vale ettekujutus.

Nigula Riiklik Looduskaitseala on sobiv ka kooliekskursioonide tutvumisobjektina. Tutvumine aga on mõeldav ainult looduskaitseala töötaja juhendamisel. Juhendajate töö planeerimiseks tuleb koolidel vähemalt nädal aega enne looduskaitsealale jõudmist kokku leppida külastamise täpselt ajas. Soovitav on seda teha telefoni teel (Kilingi-Nõmme 92-336 või 92-353) või siis aadressil Kilingi-Nõmme Pärnu tn. 2.

Ekskursioon rabas kestab olenevalt külastajate huvidest 2—3 tundi. Kuigi on ehitamisel õpperajale laudtee, tuleb esialgu veel läbida vesiseid kohti, mis eeldab, et külastajatel oleks jalas vettpidavad, kindlalt jalas püsivad jalatsid. Paljajalu on seal käia ebamugav, sest kuivanud kanarbikubarred torgivad. Kui ekskursioon toimub juba maikuu, on soovitav jalga panna kummisääriku, sest rabas säilib turba all jääkelts mai lõpuni. Hiljem on kõige parem jalga panna ket-sid. Kaasa tuleb kindlasti võtta fotoaparaadid ja binoklid.

Kõige sobivam ekskursiooniaeg on juunikuu, eriti selle algus. Mida varasemal tunnil looduskaitsealale saab tulla, seda huvitavamaks õppekäik kujuneb. Kuid huvitavat pakub raba ka suvel ja sügisel ning keskpäeval.

ÕPILAS- EKSKURSIONIDEST VIIDUMÄEL

MARI REITALU

Saaremaast on viimasel aastakümnel saanud ekskursioonide meelismaaturk meile koduvabariigis. Alates 1968. aastast tegutseb Tallinna Reisi- ja Ekskursioonibüroo Kingissepa filiaal. Tema asjatundlike giidide juhendada on kõik ametlikus korras saarele jõudnud ekskursioonid. Põhilisi vaatamisväärsusi haarav marsruut toob saarega tutvuse sobitajad enamasti ka Viidumäele. Eelkõige just sellepärast oli Viidumäe läinud ekskursioonihooajal Eesti kõige külastatavam looduskaitseala (ligi 12 000 külastajat, kellest umbes veerand olid õpilased).

Enamasti korraldatakse Saaremaa-sõit 8. klassi lõpetajatele, harvemini 6. ja 7. klassi õpilastele. Keskkooli lõpuklassid satuvad siia õige harva: nende suvine huvireis ulatub tihti peale koduvabariigist välja. Alklassidele peetakse meretagust reisi varajaseks ja liiga tülikaks ning Viidumäelgi käivad noorimad õpilased vaid oma rajooni koolidest.

Viidumäe on puhtbotaaniline looduskaitseala ja sellepärast tundub soodsaim aeg tema külastamiseks olevat pärast 5. või 6. klassi lõpetamist. Siis on botanikakursuses omandatud teadmised veel värskest meeles, ootamas kinnitust ja kinnistamist.

Kõigepealt saavad õpilased siin abstraktsele mõistele «looduskaitseala» konkreetse sisu ja veenduvad tegelikkuses tema kui asutuse ja kui kaitstava maaala olemasolus. Oluline osa on seejuures muidugi looduskaitseala keskuses esitatud eksponaatidel. Siin on herbariseeritult välja pandud esiteks kõik Viidumäel kasvavad kaitse all olevad taimealiigid: saaremaa robirohi, tõmbiõieline luga, tuhkpihlakas, alpi võipätakas, karvane lippernes, püstine hiirehernes, luuderohi, jugapuu, lõhnav käöraamat, valge tolmpäe, püramiidjas koerakäpp, metsõunapuu, mägi-naistepuna, karedahambaline osi; esindatud on siinsed osalised looduskaitse all olevad dekoratiivsed aliigid: siberi võhumõök, kaunis kuldking, näsiniin. On võimalik tutvuda ka enamikuga Eesti ülejäänud kaitstavatest taimealiikidest, nendega, mis Viidumäel ei kasva. Herbaarlehtede kõrval on näha kaardipildid, mille järgi saab teha tähelepanekuid vastavate taimeleviku kohta Eesti NSV-s, Viidumäe liikide puhul aga laiemaltki. Peale kuivatatud taime on väljas elavatena näha luuderohi, jugapuu, tuhkpihlakas, metsõunapuu, kuldking ja siberi võhumõök. Veel on välja pandud kirjandust, kus Viidumäest juttu, on võimalik heita pilk Suure Tõllu tegutsemismaile lähemas ümbruses ja kuulda keskuse hoonete (Audaku) minevikust.

Paljud muuseumis esitatud taimesed eksponaadid sobivad täiendavalt näitlikustama talvel omandatud botanikakursuse üht või teist teemat. Kõigepealt on siin mitmeid tüüpilisi näiteid erinevate sugukondade esindajatest taimesüsteemaatilise osa illustreerimiseks: kápaliste sugukonnast kaunis kuldking, lõhnav käöraamat, valge tolmpäe, püramiidjas koerakäpp; roosõielistest metsõunapuu ja tuhkpihlakas; karvane lippernes ja püstine hiirehernes liblikõieliste sugukonnast. Juure käsitlemisel on luuderohi

muundunud juurte (ronijuured) heaks näidiseks; risoom kui muundunud maaalune võsu on ilmekalt välja arenenud tõmbiõielisel loal; muundunud lehed — organid lisatoidu, putukate, hankimiseks on olemas alpi võipätkal. Jugapuu kuivatatud oksakese ja levikukaartide kõrval on välja pandud tema tüve ristlõige, millel on jälgitavad tihedalt asetunud aastarõngad — tema suhteliselt aeglase kasvu näitajad. Taimede vegetatiivse paljunemise demonstreerijateks on tõmbiõieline luga ja luuderohi — liigid, mis meie kliimas kunagi seemnete vahendusel ei paljune; pookimisest kui taimede kultuursortide paljundamisviisist on kohane rääkida metsõunapuu, meil üldtuntud ja tunnustatud pookealuse juures. Luuderohu ja jugapuu külmakartlikkus meie kliimatingimustes räägib eri taime liikide erinevatest nõudlustest temperatuuri suhtes. Ja lõpuks on Viidumäe looduskaitseala keskuses vahest kohane rääkida ühest bakteristki. Nimelt on Audakus, praeguse looduskaitseala keskuse lähemas ümbruses aastatel 1904—1946 olnud pidalitõbiste varjupaik ehk leprosoorium. Pidalitõve tekitajaks on aga bakter *Mycobacterium leprae*.

Mõni sõna looduskaitseala külastamise korrast. Kui õpilasekursioon tutvub Saaremaaga ekskursioonibüroo vahendusel ja sealse giidi juhendamisel, saab ta käia Viidumäe keskuses asuvas muuseumis ning Viidu Suurmäelt Lääne-Saaremaa avarustele pilku heitmas. Sel puhul tuleb mees pidada, et 1. juunist 1. septembrini on muuseum avatud iga päev kella 9.00—18.00. Kui Viidumäele tahetakse tulla enne 1. juunit või pärast 1. septembrit, tuleb selles suhtes looduskaitseala töötajatega eelnevalt kokku leppida, sest kohapealne ekskursioonijuht on olemas ainult suvekuudel. Keskuses panevad kõik grupid end külastajatena kirja, siit on võimalik osta suveniirmärke ja brošüüri «Viidumäe haruldased taimed». Registreeruda palutakse seejuures kõigil Viidumäel käijatel, ka nendel, kellel keskuse külastamiseks muid eesmärke pole ja kes tahavad minna ainult Suurmäele. Looduskaitsealal viibides on oluline mees

pidada, et keelatud on loata liikumine väljaspool teid.

Viidumäel on käinud tavaliste klassi-ekskursioonide kõrval ka paljud loodusega lähemalt suhtlevad õpilasgrupid koolide loodusesõprade või botaanikaringidest, noorte loodusesõprade majadest, koolide õppemetskondadest, loodusteadust fakultatiivselt õppivad klassid. Kõiki neid on soovi korral looduskaitsealaga lähemasse kontakti viidud, seda muidugi võimaluste piirides. Selliseid erisoove püütakse arvestada ka edaspidi, ainult sellelgi puhul tuleks soovijatel juba aegsasti looduskaitsealaga kontakti võtta. Rahuldamata on jäetud haruldaste taimede herbariseerimise soovid, sest igasugust taimematerjali tohib looduskaitsealalt koguda ainult teaduslikel eesmärkidel ja sedagi vaid Looduskaitse Valitsuse eriloal.

Aastaid tagasi majutati Viidumäe keskuses öömajasoovijaid. Vahepeal on muutunud niihästi kohapealsed tingimused ja võimalused kui ka nõudmised, mida ööbimiskohale esitatakse. Sellepärast ei maksa õpetajatel, kellel on kavatsus oma klassiga Saaremaale ekskursioonile tulla, loota Viidumäelt öömaja saada. Ööbimiskoht planeeritagu mõnda koolimajja või Karujärve kámpingusse.

Kõigis küsimustes, mis Viidumäe looduskaitseala või tema külastamise kohta on tekkinud või tekivad, võib selguse saamiseks pöörduda kirja teel aadressil 203 335, Kingissepa rajoon, Lümända s.-ag., Viidumäe Riiklik Looduskaitseala või helistada numbril Kingissepa 96-321.

MATSALU RIIKLIKU LOODUSKAITSEALA KÜLASTAJALE

TOIVO KASTEPÖLD

Kui jõuate Lihula alevisse, näitab teeviit Matsalu Riikliku Looduskaitseala keskuseni veel 3 km. Mööda kruusateed tuleb sõita Penijõeni ja parkida sõidukid parkimisplatsile. Kohe hakkab silma valge kajakas ja reklaamsilt «Matsalu», mille alussambaid kaunistavad rookahlud, Matsalu looduskaitseala ca 3000 ha roovälja esindajad. Siit leiame ka looduskaitseala tutvustava skeemi. Keskusehooneni tuleb minna jalgsi. Eemal, vana mõisapargi põlispuude vahel paistabki hallist silikaatkivist kahekorruseline keskusehoone, mille alumisel korrusel asub muuseum.

Muuseumis on kõigepealt võimalik osta kolme erinevat suveniirmärki ja 5 sorti käiseembleeme (suveniirmärgi hind on 20 kop., käiseembleemidel 20 ja 25 kopeikat). Edasi järgneb tutvus muuseumiga kas iseseisvalt või ekskursioonijuhil saatel. Millele tähelepanu pöörata? Kõigepealt Matsalu ajaloo tähtsamatele arvudele: 1870. a. avastas V. Russow Matsalu linnuparadiisi. 1932.—36. aastal uuris siinset linnustikku tollane üliõpilane, praegune

professor Eerik Kumari (Sits), 1957. aastal loodi Matsalu Riiklik Looduskaitseala, 1962. a. arvati Matsalu looduskaitseala projekti MAR A-kategooriasse. Sellesse kategooriasse kuuluvad Euroopa tähtsaimad looduskaitsealad. Baltimaadel pole ju teist nii suurt ja nii rikkaliku rände- ja pesitsusaegse linnustikuga looduskaitseala. Ühtlasi asub Matsalu lähel Balti mere suurim hallhanede koloonia (umbes 200 paari).

Stendidel on Matsalu looduskaitseala põhibiotoopide fotod ja selgitavad tekstid. Matsalu lindudest, nende rändest, pesitsemisest ja tavadest on palju kirjutatud, nii et siinkohal ei ole mõtet sellest enam kõnelda.

Muuseumi väljapanekud tutvustavad põhiliselt Matsalu, aga ka üldse Eesti linde, vähemal määral on zooloogilist materjali. Mõned eksponaadid on pärit aga väga kaugelt: jaanalinnu muna — maailma suurim linnumuna, ja kolibri — maailma väikseim lind.

Pärast muuseumiga tutvumist saab sooritada umbes kahetunnilise paadimatka mööda Penijõe ja Kasarit ekskursiooni-tornini ning tagasi (paadisõidu piletihind täiskasvanuile 20 kop., õpilastele 10 kop.). Mida vaadata sel retkel? Kõige rohkem on näha kevadel (juuniku esimese pooleni) ja siis sügisel augustis-septembris. Suvel linnud pesitsevad ning tegutsevad rohkem varjatult, välja arvatud kajakad, kes pidevalt saadavad jõgedel sõitvaid paate, hankides paadi järel lainetest toitu.

Alustades sõitu Penijõe sadamast, näeme kahel pool kaldavalli taga laiuvat rannakarjamaad. Kevadise üleujutuse ajal on rannakarjamaadel rändavaid parte, toituvaid hallhanesid ja eriti mai lõpu poole massiliselt tutkaid: värvikirevaid riukukkesid, kes esimesel võimalusel alustavad kaklust, et siis järsku tüli lõpetada ja sõbralikult koos toituda ning ümburust jälgida. Rannakarjamaadele on iseloomulikud ka majesteetlikud kiivitajad, keda kõik kindlasti tunnevad, ning mustsaba-vigled, pikkade jalgade ja pika nokaga linnud, kellel on must saba ning kes armastavad karjuda kogu aeg «häda-häda-oh-häda-oh-häda», kuigi häda pole neil midagi.

Roostikus laguunidel on massiliselt rändel peatuvaid ja puhkavaid uju- ja sukelparte, laukusid (vesikanu), hallhane- sid.

Ekskursioonitornist avardub vaade laia- dele rooväljadele ja Matsalu lahele, kus maikuus on veel näha peatuvaid laulu- ja väikeluikesid. Roostikus võib binokliga näha pesal hauduvaid kümnokk-luikesid ja hallhane- sid.

Tuleb aga jälle meelde tuletada, et vaatlustorni ronimisel tuleb olla vaikselt, et hoida pesitsevate lindude rahu. **Lär- makaid ekskursante me ei teeninda.**

Alates juulikuu lõpust rõõmustavad jõgedel silma julged pardipesakonnad.

Kui ekskursioon on lõppenud, tuleb rahulikult minna jälle parkimisplatsile, et vabastada koht järgmisele ekskursioo- nile. Ning sama marsruut kordub päevas 4 korda. Külalistele on looduskaitseala avatud 1. maist kuni 1. septembrini iga päev, välja arvatud teispäeval ja kolma- päeval. 1. septembrist kuni 1. oktoobrini on looduskaitseala avatud esmaspäevast reedeni.

Kõigist ekskursioonidest on vaja ette teatada telefonil Lihula 78-114 või kirja- likult aadressil 203 190 Lihula, Matsalu Riiklik Looduskaitseala. Eelregistreerima- ta ekskursioone me ei teeninda paadi- sõiduga, küll aga näitame muuseumi.

NOOREMATE ÕPILASTE TÖÖVÕIME PSÜHHOFÜSIoloogilisi ISEÄRASUSI*

RAIOT SILLA, TAIMI TULVA

2. klassi õpilaste päevase töövõime düna- mika muutused on esitatud tabelis 1 ja 4. klassi õpilaste samad andmed tabelis 2.

Nagu tabelitest 1 ja 2 ilmneb, suureneb 2. klassi õpilastel päeva lõpuks minutis soori- tatud tehete arv, 4. klassi õpilased olid te- hete lahendamisel stabiilsemad ja ülekaalus olid need, kellel päeva lõpuks see näitaja ei muutunud. Paralleelselt tehete arvu suurene- misega ei suurenenud 2. klassi õpilastel vi- gade arv, välja arvatud nädala lõpus tütarlas- tel ($p > 95\%$), poistel seevastu vigade arv päeva lõpuks oluliselt vähenes ($p > 95\%$). 4. klassi tütarlastel ilmnis nädala algul vigade arvu vähenemise tendents, nädala lõpus aga tütarlaste vigade arv suurenes oluliselt ($p > 99\%$). Silmalihaste väsimust täheldati 2. klassi õpilastel just nädala lõpus ($p > 95\%$). 4. klassi õpilaste silmad ei väsinud päeva vältel märkimisväärselt, kuigi nende õppä- koormus on suurem. Nihkeid silmade väsi- mises võis täheldada vaid 4. klassi poistel nädala algul ($p > 95\%$). Arvude loendamisel esines 2. klassi õpilastel kõne motoorse võime suurenemine õppepäeva lõpuks ($T p > 99\%$, $P p > 95\%$) nädala algul, ent 4. kl. õpilastel kogu nädala vältel. Teksti mahakir- jutamisel suurenes tähtede arv oluliselt mõle- mate klasside õpilastel, vigade arv samuti. See tendents ilmnis nõrgemini 2. klassi tütar- lastel reedel ja 4. kl. tütarlastel teisipäeval.

* Algus «Nõukogude Koolis» 1975, nr. 3.

4. KLASSI ÕPILASTE TÖÖVÕIME MUUTUSED PÄEVA DÜNAAMIKAS

Näitaja	Muutuse iseloom	Nädala algus			Nädala lõpp		
		T	P	P%	T	P	P%
		Juhtude arv	Juhtude arv		Juhtude arv	Juhtude arv	
1. Aritmeetikatestide lahendamisel sooritatud tehete hulk minutis	Suurenemine	35	30	<90*	16	19	<90
	Muutusefa	44	26		57	38	
	Vähennemine	5	10		11	9	
2. Vigade arv 100 tehte kohta	Suurenemine	19	27	>90	33	23	<90
	Muutusefa	39	18		32	22	
	Vähennemine	26	21		19	21	
3. Silmade akommodatsioonivõime	Paranemine	29	33	>90	23	20	<90
	Muutusefa	28	19		29	31	
	Halvenemine	27	14		32	15	
4. Arvude loendamine 30 sek. vältel	Kiirenemine	41	29	<90	29	27	<90
	Muutusefa	23	26		41	29	
	Aeglustumine	20	11		14	10	
5. Kirjutatud tähtede arv minutis	Suurenemine	24	23	<90	9	16	<90
	Muutusefa	56	36		74	44	
	Vähennemine	4	7		1	6	
6. Vigade arv 100 tähe kohta	Suurenemine	18	28	>95	25	26	<90
	Muutusefa	53	33		45	25	
	Vähennemine	13	5		14	15	
7. Tähtede suurus	Suurenemine	41	38	>90	33	27	<90
	Muutusefa	32	20		33	13	
	Vähennemine	11	8		18	26	

Tähtede suurenemist päeva lõpuks märgati mõlemas klassigrupis, oluliselt pole see ainult väljendunud 2. ja 4. kl. poistel nädala lõpus.

Koolipäeva dünaamikas suuri soolisi erinevusi ei olnud: 2. klassi tütarlaste silmalihased väsisid rohkem kui poistel ($p > 95\%$), 4. klassi poiste silmad aga väsisid mõningal määral rohkem kui tütarlastel ($p < 90\%$). Minutis jõudsid 2. kl. tütarlapsed poistest rohkem tähti kirjutada, samuti olid tütarlapsed kiiremad arvude loendamisel. 4. kl. õpilaste nendes näitajates soolisi erinevusi ei ilmnenud. 2. klassi poiste tähed muutusid päeva lõpuks suuremaks kui tütarlastel ($p > 95\%$),

4. kl. poistel ilmes see tasemel ($p > 90\%$).

Seega polnud 2. ja 4. kl. õpilaste töövõimes märkimisväärsed erinevusi, soolised erinevused väljendusid ilmekamalt 2. klassis. Koolipäeva jooksul paranes kõigi näitajate summa 28 juhul, endine tase säilis 18 ja halvenes 10 juhul. Rohkem kui pooltel 2. ja 4. kl. õpilastel näitajad paranesid, need halvenesid vaid 17 protsendil 2. klassi ja 13 protsendil 4. kl. õpilastel. Oluline on mainida, et halvenesid just peamiselt kvaliteedi näitajad, paranesid kvantiteedi näitajad. Seega kõnelevad andmed osal õpilastel kerge väsimuse tekkimisest koolipäeva jooksul, nädala algul ilmneb see vähe, nädala lõpul aga on erinevused märgatavad.

Tabel 3.

2. KLASSI ÕPILASTE TÖÖVÕIME MUUTUSED NÄDALA DÜNAAMIKAS

Näitaja	Sugu	Näitaja iseloom				
		Para- nemine	Muutu- seta	Halve- nemine	p%	p%*
1. Aritmeetikatestide lahendamisel sooritatud tehete hulk minutis	T	66	3	3	>99	>90
	P	54	4	5	>99	
2. Vigade arv 100 tehte kohta	T	26	17	29	<90	<90
	P	28	12	23	<90	
3. Silmade akommodatsioonivõime	T	36	15	21	>95	<90
	P	24	16	23	<90	
4. Arvude loendamine 30 sek. vältel	T	43	10	10	>99	<90
	P	33	20	10	>99	
5. Kirjutatud tähtede arv minutis	T	50	13	9	>99	<90
	P	44	7	12	>99	
6. Vigade arv 100 tähe kohta	T	19	15	38	>99	<90
	P	16	5	42	>99	
7. Tähtede suurus	T	38	22	12	>99	<90
	P	44	10	9	>99	

* poiste ja tütarlaste näitajate erinevuse tase.

Tabel 4.

4. KLASSI ÕPILASTE TÖÖVÕIME MUUTUSED NÄDALA DÜNAAMIKAS

Näitaja	Sugu	Näitaja iseloom				
		Para- nemine	Muutu- seta	Halve- nemine	p%	p%
1. Aritmeetikatestide lahendamisel sooritatud tehete hulk minutis	T	46	29	9	>99	<90
	P	38	19	9	>99	
2. Vigade arv 100 tehte kohta	T	26	26	32	<90	<90
	P	19	19	28	>95	
3. Silmade akommodatsioonivõime	T	43	21	20	>99	<90
	P	39	8	19	>99	
4. Arvude loendamine 30 sek. vältel	T	44	14	26	>99	<90
	P	38	16	12	>99	
5. Kirjutatud tähtede hulk minutis	T	20	56	8	>95	>90
	P	27	30	9	>99	
6. Vigade arv 100 tähe kohta	T	22	37	25	<90	<90
	P	15	20	31	>95	
7. Tähtede suurus	T	51	20	13	>99	>90
	P	35	13	18	>95	

Töövõime nädala dünaamika analüüsi (tabelid 3 ja 4) selgub, et aritmeetiliste tehete hulk suurenes ($p > 99\%$) mõlemates vanusegruppides, kusjuures nädala lõpuks viigade arv suurenes ainult 42 protsendil 4. klassi poistest. Silmade akomodatsiooni võime paranes mõlemates vanusegruppides. Arvude loendamine kiirenes enam kui pooltel uuritutest. Kirjutatud tähtede hulk suurenes nädala lõpuks enam kui pooltel 2. klassi õpilastel, kuid 4. kl. õpilastel jäi see üsna stabiilseks. Vigade arv teksti ära kirjas suurenes pooltel 2. kl. õpilastel ja 4. kl. poistel. Tähtede suurenemise tendents oli oluline ($p > 99\%$) mõlema klassi õpilastel. Soolistest erinevustest nädala töövõime dünaamikas selgus, et 2. kl. tütarlapsed suutsid minuti vältel poistest rohkem tehteid lahendada; 4. klassi poisid kirjutasid minutis rohkem tähti kui tütarlapsed; tähtede suurus muutus oluliselt 4. kl. tütarlastel (61%). Üksikandmete alusel võiks konstateerida, et nädala jooksul näitajad kas paranevad või ei muutu. Kuid kõigi koolinädala muutuste summaarne analüüs annab teistsugused tulemused: näitajad halvenesid peaaegu pooltel õpilastel, 40 protsendil püsis muutumatu tase mõlemas klassis, töövõime tõusis 2. ja 4. klassis vastavalt 12% ja 18%.

Meie uurimistöös üks eesmärke on veel jälgida töövõime seost teiste organismi psühhofüsioloogiliste näitajatega ja õppeedukusega. Näitajaid on võimalik grupeerida alljärgnevalt.

■ **Õppeedukuse näitajad.** Aluseks on võetud aastahinded, kusjuures võimalike seoste leidmise eesmärgil on õppeained jaotatud kahte gruppi ja arvesse on võetud iga õpilase keskmine hinne. Esimesse gruppi (nn. sensoorsed õppeained) lülitatakse need, mis nõuavad rohkem faktilise materjali tundmist (keeled, matemaatika, loodusõpetus, ajalugu), teise gruppi (nn. motoorsed õppeained) need, mis nõuavad motoorseid ja kehalisi võimeid, käelist osavust ja vilumusi (tööõpetus, laulmine, joonistamine, kehaline kasvatus, kirjatehnika). Arvutati ka kõikide õppeainete keskmine aastahinne.

■ **Õpilaste füüsilise arengu näitajad.** Lihaskiiruse näitajatest on meil võetud käte- ja kerekiirused. Kiirusliku vastupidavuse ja kiiruse testi kasutatakse koputamise tempot sõrmedega, kämbelaga, jalgadega ja artikulatsiooni

tempo määramist. Samuti määrati sissehingamise maksimaalne võimsus (pneumotahhometrialselt, l/sek.).

Hingamisfunktsiooni uurimise eesmärgil kasutasime nn. hingamispeetuse ehk apnoe kestvuse kindlaksmääramist suutlikkuse piirini. Teatud määral iseloomustab apnoe kestvus südameveresoonekonna adaptatsioonivõimet.

Antropomeetristest näitajatest kasutasime kõige enam levinuid: kaalu ja kasvu (määras TEMHI koolihügieeni laboratooriumi juhataja M. Teoste).

■ **Liigutuste koordineerimise** määramiseks kasutasime figuuri joonistamist mõlema käega üheaegselt aparaadil «Supprot» ja termomeetrist meetodit. Samal eesmärgil uuriti õpilastel sõrmedega koputamise ajal töötavate lihaste biovoole, s. o. uuriti elektromüograafiliselt (kasutati Ungaris toodetud 8 kanaliga elektronsefalograafi M5 5202/A).

■ **Kõrgema närvitajaluse (KNT) seisundi** hindamiseks kasutasime reaktsioonaja määramise meetodit (A. Ivanov-Smolenski meetodika). Signaalina kasutasime valgust ja heli, signaali ilmumisel oli vaja vajutada lülile.

■ **Vaimse tegevuse hinnang.** Kasutasime mitmeid meetodeid: P. Keesi koostatud eristavaid võimeteteste, mis võimaldavad mõõta sõnavoolavust, hinnata vahetu mälu ja mehaanilise mälu iseärasusi ning taiplikkust ja loogilist mõtlemist.

Õpilaste tähelepanu püsivuse hindamiseks kasutasime labürinttesti (määrasime testi sooritamiseks kulunud aja ja õigete lahenduste arvu neljast võimalikust).

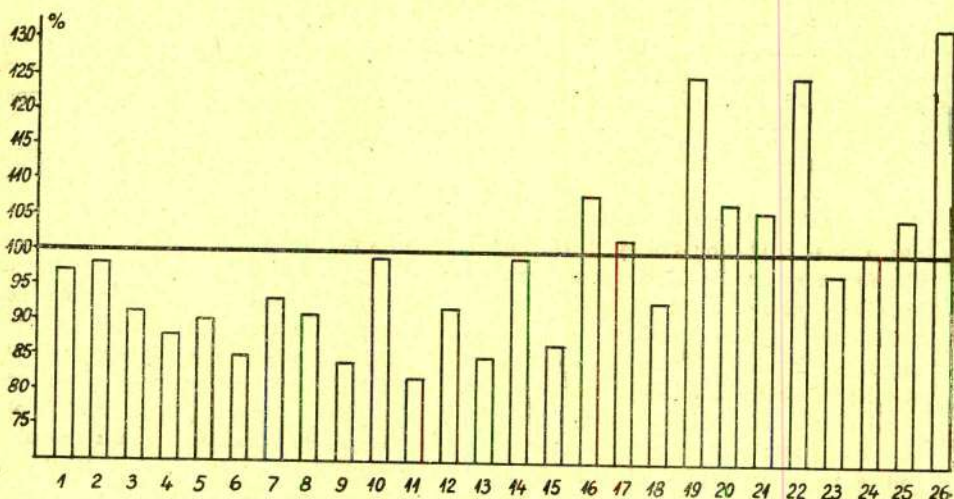
Tähelepanu mahtu ja jaotamise võimet kontrollisime asendamise testi abil, mille sooritamiseks oli vaja asendada numbrid eri kujunditega üheksal võimalikul viisil (määrasime testi sooritamiseks kulunud aja ja vigade arvu).

Assotsiatsioonide produktiivsuse uurimiseks kasutasime kaheosalist testi, mille üks osa koosnes 10 kujundist (I signaalsüsteemile) ja teine osa 18 sõnast (II signaalsüsteemile). Igale kujundile ja sõnale tuli vastata kirjalikult 30 sek. jooksul.

■ **Andmed päevarežiimi fäitmise kohta** (saadud lastevanemate ankeeterimisega). Hindasime aega, mis kulus õppetundide ettevalmistamisele kodus, värskes õhus viibimisele, klassi- ja koolivälisele tegevusele, enesete-

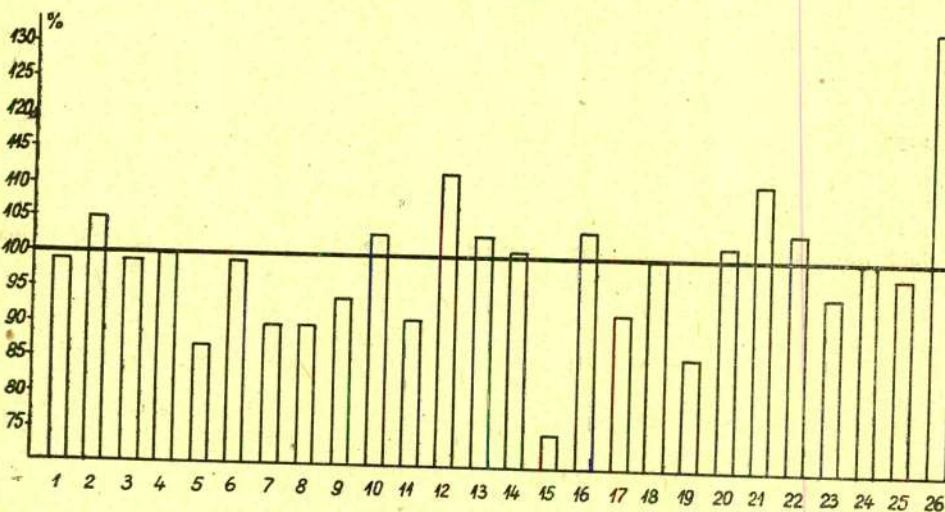
MÖNEDE PSÜHHOFÜSIOLOOGILISTE NÄITAJATE ERINEVUSED 2. KLASSI POISTEL JA TÛTARLASTEL.

Joonis 1.

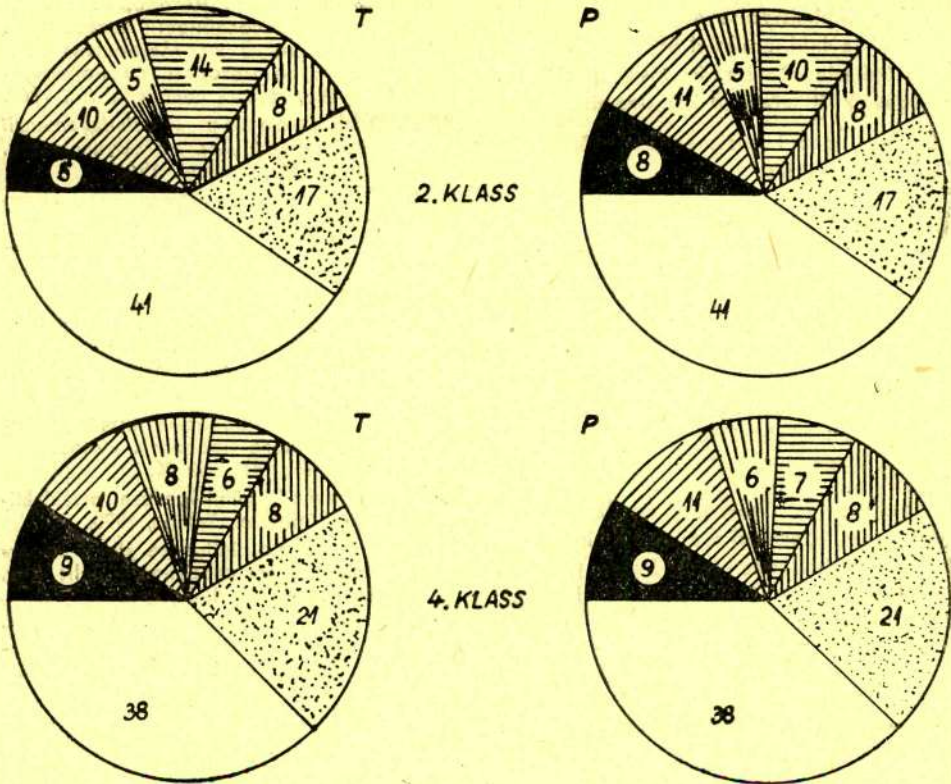

MÖNEDE PSÜHHOFÜSIOLOOGILISTE NÄITAJATE ERINEVUSED 4. KLASSI POISTEL JA TÛTARLASTEL.

Joonis 2.

(TÛtarlaste naitajad on vœetud 100%-ks; mida suurem %, seda parem naitaja fase). 1 — koolipœva dÛnaamika; 2 — koolinœdala dÛnaamika; 3 — aritmeetikatetest; 4 — assotsiatsioonitest; 5 — asendustest; 6 — mœlu produktiivsus; 7 — õppedukuse fase (sensoorsed ained); 8 — õppedukuse fase (motoorsed ained); 9 — kœekiri; 10 — arvude loendamine; 11 — tremor; 12 — reaktsiooni kiirus; 13 — reaktsioonide tœpsus; 14 — liigutuste koordinatsioon elektromÛograafiliselt; 15 — sõnavoolavuse test; 16 — vahetu mœlu test; 17 — omandamiskiiruse test; 18 — taibukuse test; 19 — loogilise mœtlemise test; 20 — labÛrinttest; 21 — akommodatsioonivœime; 22 — liigutuste koordinatsioon; 23 — liigutuste koputamise tempo (sœrmed, kœsi); 24 — kasv; 25 — kaal; 26 — lihaste jœud.

- õppetundideks ettevalmistamine
- värskes õhus viibimine
- klassi- ja kooliväline tegevus
- eneseteenindamine
- televisioonisaadete jälgimine
- õppetöö koolis
- uni

nindamisele, televisioonisaadete jälgimisele ja öisele unele (vt. joonis 3, andmed protsentides).

Töövõime näitajate analüüs sedastab, et enamik 2. ja 4. klassi õpilaste näitajaid erineb (statistiliselt oluliselt), mis on ka täiesti seaduspärane ealise arengu tunnus. Tütarlaste ja poiste näitajatest, mis mõlemas klas-

sis oluliselt või tendentsi tasemel erinesid, olid enamasti paremad tütarlaste omad, välja arvatud mõningad kehaliste võimete näitajad, nagu lihasjõud ja reaktsiooni aeg. Eriti märgatav ülekaal oli tütarlastel õppeedukuses, assotsiatsioonitesti- ja asendustesti täitmisel jmt. (joon. 1 ja 2).

Päevarežiimi täitmisel kalduti hügieeninormidest (joon. 3) kõrvale, kõige enam väljendus see 2. kl. õpilastel. Õppetundide ettevalmistamiseks kodus kulutasid 2. kl. poisid rohkem aega kui tüdrukud, ka värskes õhus viibisid nad tüdrukutest kauem (ent ometi soovitatust vähem). Televisioonisaadete jälgimisele on kulutanud mõlemate klasside õpilased aega ühepalju (1,9 t.), ületades normi poole võrra. Silmatorkavad nihked esinevad uneajal 2. kl. õpilastel, kelle unedefitsiit on suurem kui 4. kl. õpilastel. Esitame mõned päevarežiimi tervishoiualased normid. Öine uni peaks kestma 2. kl. õpilastel 50% (12 t.) ja 4. kl. õpilastel 46% (11 t.) ööpäevast; värskes

õhus peaksid viibima 2. ja 4. kl. õpilased ühepalju, s. o. 14% ööpäevast (3,5 t.), õppetundideks ettevalmistamise aeg 2. kl. õpilastel 4% (1 t.) ja 4. kl. õpilastel 6% (1,5 t.). Seega vajab õpilaste päevarežiim tõsist tähelepanu ja sügavalt läbimõeldud korraldamist.

Eespool toodut resümeerides võib teha mõningaid järeldusi.

■ Töö uute programmide järgi soodustab kainikute vaimsete ja füüsiliste võimete edukat arengut, arvestades näitajate dünaamikat 2.—4. klassini.

■ Päeva jooksul paranesid töövõime näitajad 58 protsendil 2. klassi õpilastel ja 66 protsendil 4. klassi õpilastel, näitajad halvenesid 17 protsendil 2. klassi õpilastest ja 13 protsendil 4. klassi õpilastest.

■ Koolinädala töövõime dünaamikat iseloomustavad summeeritud resultaadid kinnitavad, et töövõime halvenes nädala lõpuks peaaegu pooltel uuritutel (2. kl. 48%, 4. kl. 45%), töövõime tõusis vastavalt 12 ja 15 protsendil.

■ Töö ja puhkuse ratsionaalse organiseerimise nõudeid ei täideta vajaliku rangusega: koduste ülesannete täitmine võtab rohkem aega, kui seda näevad ette hügieeninormid ja üldhariduskooli põhikiri; vähene on värskes õhus veedetav aeg, pikenenud televiisorile kulutatav aeg, märkimisväärselt on lühenenud uneaeg.

■ Psühhofüsioloogiliste iseärasuste näitajates esineb küllaltki suuri soolisi erinevusi, enamasti on paremad näitajad tütarlastel, poisid sooritavad paremini mõningaid kehalist võimekust iseloomustavaid teste.

■ Tunduvate individuaalsete, sooliste ja ealiste psühhofüsioloogiliste ning töövõime erinevuste olemasolu tingib individualiseeritud õpetamise vajadust.

Kirjandus

1. М. М. Анцибор. Индивидуализация обучения учащихся младших классов советской школы. Автореф. канд. пед. наук. М., 1971.
2. А. А. Бударный. Индивидуальный подход в обучении. «Советская педагогика», 1965, № 7.

3. З. М. Золина. Принципы применения и подбора комплексов основных физиологических методов исследования работоспособности человека на производстве. В кн. Материалы конференции по методам физиологических исследований человека. М., 1962.
4. А. А. Кирсанов. Индивидуальный подход к учащимся в обучаемости. Таткнигоиздат, Казань, 1966.
5. А. А. Конев. Индивидуально-типологические особенности младших школьников как основа дифференцированного обучения. М., «Просвещение», 1968.
6. А. А. Люблинская. Детская психология. М., 1971.
7. К. К. Платонов. Проблема способностей. М., 1972.
8. И. Э. Унт. К проблеме индивидуализации учебного процесса. «Советская педагогика», 1971, № 11.
9. Ö. Mandel, Lühinägevuse profülaktikast kooliõpilastel. Tallinn, 1970.
10. M. Porecco, Influence de l'hyperbarisme sur l'accomodation visuelle. Rev. roumaine physiol., 1964, 1, 2.
11. M. Turner, Observations on the normal subjective amplitude of accommodation. Brit. J. Physiol. Optics., 1958, 2.

VALIK HUVITAVA KEEMIA KATSEID

**HERGI KARIK
AARNE TÖLDSEPP**

Keemiliste reaktsioonide käsitlemine läbib kogu üldhariduskooli keemiakursuse. Erinevad keemilised reaktsioonid moodustavad nii demonstratsioonikatsete kui ka õpilaseksperimendi peamise sisu. Keemiliste reaktsioonide valik, illustreerimaks mitmesuguseid keemilisi nähtusi ja protsesse, on praktiliselt ammendamatu, kuid keemia õpetamise ning keemia vastu huvi äratamise seisukohalt tuleb eelistada selliseid reaktsioone, mille tunnused on kergesti jälgitavad või jälgitavaks muudetavad.

Käesolevas kirjutises on toodud hulk originaalkatseteid, mida ei ole meie metoodilises kirjanduses seni käsitletud. Need katsed illustreerivad mitmesuguseid erinevaid keemilisi nähtusi, nagu katalüüs, ionide hüdratatsioon, esterduksreaktsioon, redoksreaktsioonid jt. Valitud katsed on eredate tunnustega, mis võimaldavad neid kasutada demonstratsioonikatsetena nii tunnis kui ka klassivälises

töös, sealhulgas huvitava keemia õhtute sisustamisel.

TULEKINDEL PABER

Tavaliselt kasutatakse raskesti süttiva ehk nn. tulekindla paberi valmistamiseks naatriumsilikaadi lahust, kuid selleks võib edukalt kasutada ka naatriumtiosulfaadi (tuntud fotokinnitina) lahust.

Paber asetatakse umbes 10—20 minutiks küllastunud naatriumtiosulfaadi lahusesse ja lastakse siis kuivada toatemperatuuril. Kuiva paberit püüda süüdata; võrdluseks süüdata immutamata paber.

Kui tiosulfaadi lahuses immutada 1—2 tundi tuletikke (tikupea olgu lahusest väljas), süttivad tikud (pärast kuivatamist) küll hetkeks, kuid kustuvad kohe, tiku puitosa ei põle.

NÄPUJÄLGEDE ILMUMINE PABERILE

Vajutada pöidlaga puhtale ja valgele paberilehele. Pöidlajälje ilmutamiseks asetatakse paberileht portselankausi kohale, milles aurustatakse jooditinktuuri. Mõne aja möödumisel eemaldame paberi joodiaurude kohalt ning näeme paberilehel selget pöidlajälge.

Vajutanud pöidlaga paberile, jäi sinna nahapinnalt naharasu. Joodi lahustamisel rasvaines tekibki paberile näpujäljend.

KIRI RAUAL (RAUA SÖÖVITAMINE JOODIGA)

Raua söövitamiseks tuleb raudeset (näiteks žileti- või noatera) esmalt puhastada liivapaberiga, siis võtta žiletitera tiigitangide vahele ja hoida mõni sekund põletileegis. Seejärel eemaldada žiletitera leegist ja asetada selle kuumale pinnale vaha- või parafiinitükike, mis sulab ja katab pinna ühtlaselt õhukese kelmega. Järgnevalt kraabitakse vahasse kas naela- või nõelaotsaga mingi märk või sümbol, nii et kraape kohalt oleks metallipind väljas. Söövitamiseks asetatakse raudese jooditinktuuri või joodi lahusesse kaaliumjodiidis. Umbes 30 minuti pärast võtta ese lahusest ja puhastada vahast. Raua pinnale on tekkinud kraabitud tähe kujutis, sest kraapekohalt puutus raud kokku joodilahusega. Joodi reageerimisel rauaga moodustub raud(II)jodiid.

KEEMILINE BAROMEETER

Lääne-Euroopa koolides on õpilaste hulgas populaarne nn. ilmakaas [2] ehk keemiline baromeeter, mida kasutatakse ilma ennustamiseks.

Ilmaennustusvedeliku koostis on järgmine:

7,8 g kamprit

1,9 g kaaliumnitraati

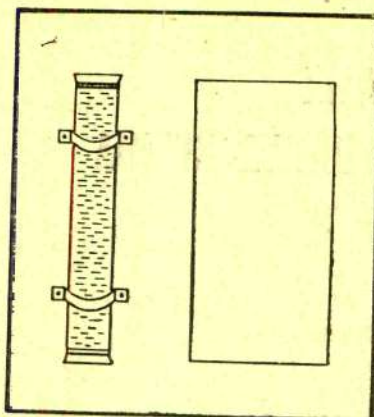
1,9 g ammooniumkloriidi

63 g etanooli

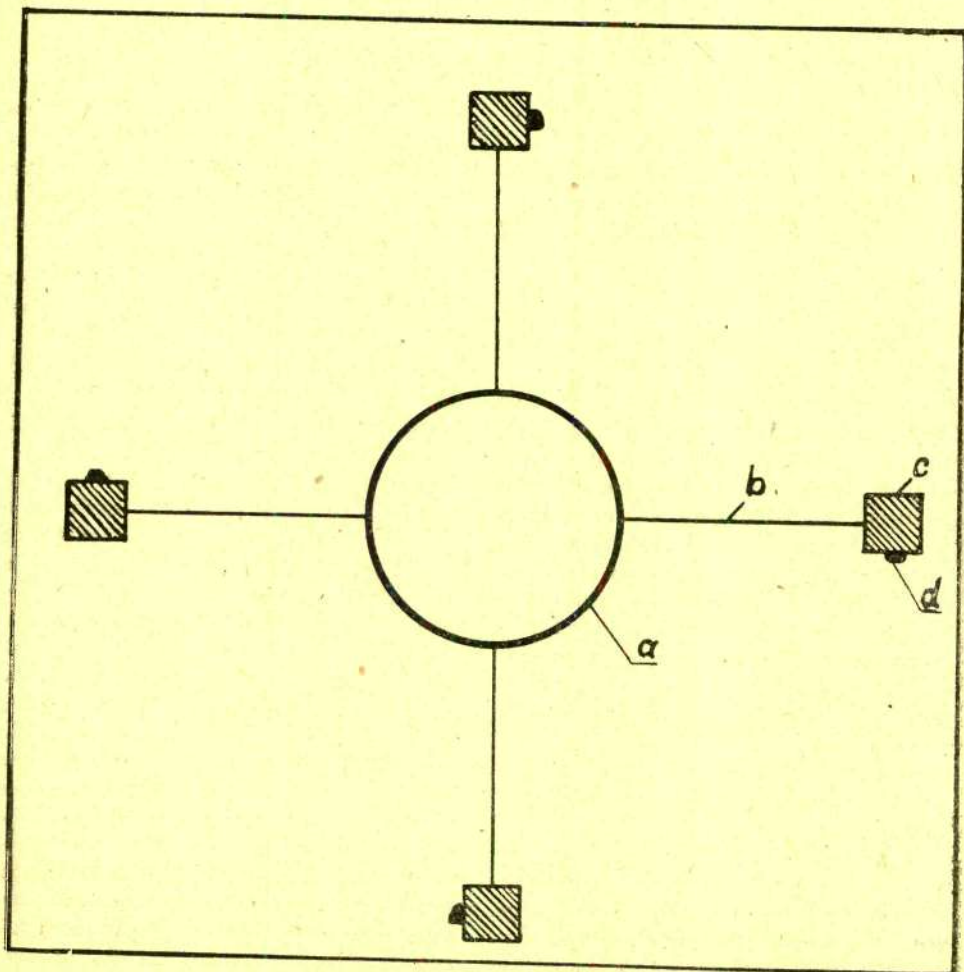
60 g destilleeritud vett

Lahustada kaaliumnitraat ja ammooniumkloriid destilleeritud vees ja kamper etanoolis. Lahused segada ja segu soojendada kuuma veega keeduklaasis (või vesivannil). Tekki-

Joonis 1.

Joonis 2.

nud läbipaisteve vedelik valada kuumalt kuni 25 cm pikkusesse ja umbes 2 cm läbimõõduga klaastorusse, mis on alt korgiga tihedalt suletud. Täita klaastoru vedelikuga, sulgeda korgiga, pöörata ümber ja kasta kork sulatatud parafiinisse, et muuta seade hermeetiliseks.

Ilmaennustusvedelikuga klaastoru kinnitatakse alusele (joonis 1) klambritega või traadiga ning kõrvale asetatud paberilehele kirjutatakse selgitav tekst ilma ennustamiseks.

Kristallide teke vedeliku ülemises kihis — külm ja tormine ilm.

Kristallide teke lahuse alumises osas — ilm muutub külmaks (mida madalam on temperatuur, seda rohkem on kristalle).

Kristallide lahustumine — ilm muutub soojemaks.

Selge vedelik — ilus kuiv ilm.

Kristallid tekivad lahuses kõikjale ja tõusevad ülespoole — torm on tulemas.

«PERPETUUM MOBILE»

Kampri ja vee erineval pindpinevusel põhineb huvitav katse, mis nagu näitaks igiliikuri võimalikkust. Katseseade (joonis 2) koosneb 40—60 mm läbimõõduga ja 5—10 mm paksusest korkkettast (a), neljast kettasse kinnitatud 50—60 mm pikkusest ja umbes 0,5 mm läbimõõduga vasktraadist (b). Traadid peavad olema võrdse pikkuse ja massiga ning asuma üksteisest 90° nurga all. Iga vasktraadi otsa on kinnitatud korgitükk (c). Need neli korgitükki peavad olema samuti võrdsete mõõtude ja massiga (korgist kuu-biku serva pikkus võiks olla umbes 10 mm). Iga korgitüki külge kinnitatakse nõõpnõelaga väike tükike (0,15—0,3 g) kamprit (d). Enne katseseadme töölerakendamist tuleb kontrollida, kas seade on tasakaalus.

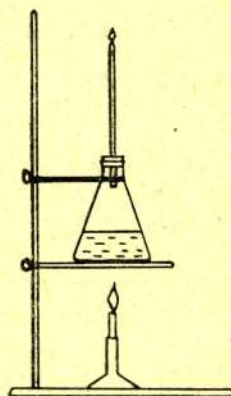
Katseseadme töölepanemiseks asetada see külma veega täidetud suuremasse nõusse. Vees hakkab seade pöörlema. Sõltuvalt võetud kamprit massist võib seade töötada järjest kümneid tunde. Kui seade seiskub, paneme uued kampritükid ja vees algab taas pöörlemine.

Kui korgitükk (ilma kamprita) vette asetada, kompenseerivad kõikides suundades mõjuvad pindpinevusjõud üksteist ja korgitükike jääb paigale. Kui aga korgitüki ühel küljel paikneb pindaktiivne aine (kamper), on

selles suunas pindpinevusjõud erinev (väiksem) ning korgitükk hakkab liikuma.

ROHELINE TULI

Joonis 3.

Koostada katseseade vastavalt joonisele 3. Koonilisse kolbi (100—150 ml) võtta 5—10 g booraksit, 10 ml vett, 30—50 ml metanooli või etanooli ja 10 ml kontsentreeritud soolhapet. Segada ained hoolikalt läbi, sulgeda kolb korgiga, millesse on kinnitatud 10—15 cm pikkune peeneks tõmmatud otsaga klaastoru. Segu soojendamisel tekib boorhappeme-tüülester või -etüülester, mis eraldub klaastoru ülaosast ja süütamisel põleb ilusa rohelise leegiga. Eriti efektn on katse pimendatud ruumis. Reaktsioonisegu küllaldaselt soojendamisel eraldub estrit rikkalikumalt ja roheline leek on hästi märgatav.

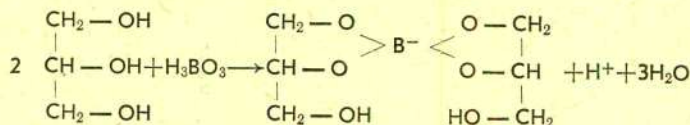
VÄRVUSE MUUTUMINE

Värvuse muutumine soojendamisel ja jahtumisel (I)

Võtka katseklaasi umbes pool selle mahust destilleeritud vett, lahustada selles umbes poole hernetera suurune kogus naatrium-tetraboraati (booraksit) ja lisada paar tilka fenoolftaleiini lahust. Hüdroloüüsi tõttu on lahuse keskkond aluselise ja indikaator värvub vaarikapunaseks. Teises katseklaasis lahustada 2 ml destilleeritud vees üks tilk glütseriini ja lisada seda lahust tilkhaaval esimesse katseklaasi, kuni vaarikapunane värvus kaob. Siis soojendame katseklaasi (soovitat asetada katseklaas kuuma veega täidetud keeduklaasi), kuni punane värvus ilmub taas,

jahtumisel äga värvus jällegi kaob. Katset on soovitatav korrata, seejuures soojendamisel muutub lahus vaarikapunaseks, jahtumisel värvituks.

Naatriumtetraboraadi hüdrolüüsil tekib boorhape. Glütseriin reageerib boorhappega külmalt ja esterdu. Esterdumisreaktsioon

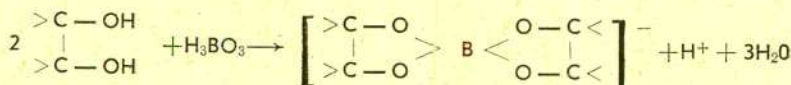

Soojendamisel ester laguneb.

Värvuse muutumine soojendamisel ja jahtumisel (II)

Analoogiliselt eelmises katses glütseriini toimemele võib rakendada ka sahharoosi. Seejuures on reageerivate ainete vahekord erinev.

Valmistada pool katseklaasi naatriumtetraboraadi lahust (poole hernetera suurune kogus booraksit lahustada pooles katseklaasis vees), lisada 1—2 tilka fenoolftaleiini lahust ja lisada vähehaaval sahharoosi, samal ajal

Soojendamisel ester laguneb.

Koobaltkloriidi lahuse erinev värvus

Lahustada 1 g koobaltkloriidi paaris milliliitris vees ja lisada 1 ml glütseriini. Jaotada katseklaasi sisu kaheks. Ühte katseklaasi soojendada. Soojendamisel muutub roosaka värvusega lahus violetseks. Võrrelda katseklaaside sisu värvusi. Jahtumisel esialgne värvus taastub.

Glütseriin kui hügrokoopne aine seob koobaltioonide hüdraatkattest vee molekule, mistõttu lahuse värvus muutub. Glütseriini võime siduda endaga vee molekule sõltub temperatuurist.

Naatriumtiosulfaadi reageerimine vasksulfaadiga

Valmistada 4—5 ml kontsentreeritud naatriumtiosulfaadi lahust ja lisada sellesse 1—2 g kristalset vasksulfaat-5-veet. Sinise värvusega vasksulfaat-5-vee kristallid muutuvad

toimub nii, et kahe glütseriini molekuli kohta esterdu kolm hüdroksüülrühma, neljas hüdroksüülrühm liitub alkoksiidanioonina [4]. Seejuures omandab boori aatom negatiivse laengu ning viimase hüdroksüülrühma vesinik protoniseerub. Tulemusena toimib ester vesilahuses tugeva happena:

lahust segades, kuni lahuse vaarikapunane värvus kaob (selleks kulub umbes 1 g sahharoosi).

Lahuse soojendamisel muutub lahus vaarikapunaseks, jahtumisel värvus kaob.

Süüivesikud kujutavad endast mitmealuselisi alkohole. Kui nende hüdroksüülrühmad on molekulis suunatud ühele poole, võivad need reageerida boorhappega, moodustades estri, mis toimib lahuses tugeva happena. [4].

esialgu roheliseks ja siis kollaseks. Soojendamisel värvub kogu lahus kollaseks. Edasisel kuumutamisel muutub lahus pruuniks ja siis mustaks. Kui lisatud vasksulfaadi hulk on oluliselt suurem, moodustub väga rikkalik kollane sade, mis väga aeglaselt tumeneb. Tiosulfaatioon oksüdeerub vask(II)ioonide arvel tetratioonaatiooniks, vask(II)ioon redutseerub seejuures vask(I)iooniks. Reaktsioonide resultaadinna tekib lahusesse musta värvusega vask(I)-sulfiid.

Koobaltkloriidi hüdratatsioon

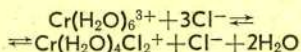
Valmistada 18—20 ml küllastunud koobaltkloriidi lahust. Jaotada see võrdselt nelja katseklaasi vahel. Kolme katseklaasi lisada kasvavas hulgas tahket veevaba kaltsiumkloriidi, neljas katseklaas jätta võrdluseks.

Kaltsiumkloriidi kui vett siduva aine toimel väheneb koobaltioonide hüdratatsioonaste,

seepärast näeme katseklaasides värvuse üleminekut roosast siniseks.

Kroom(III)kloriidi lahuste erinev värvus

Võtta kahte katseklaasi paar milliliitrit kroom(III)kloriidi lahjendatud lahust (violetse värvusega). Ühte katseklaasi soojendada — lahus muutub rohekaks. Võrrelda katseklaaside sisu värvusi. Jahtumisel muutub roheka värvusega lahus taas violetseks. Värvuse muutus on seotud kroom(III)ioonide erineva hüdratatsiooniga:

KATALÜÜSI VAHEÜHENDID

Võtta kahte katseklaasi 3—5 ml 10%-list kaaliumdikromaadi lahust ja mõni tilk lahjendatud väävelhapet. Siis lisada ühte katseklaasi paar milliliitrit 10%-list vesinikperoksiidi lahust. Jälgida värvuse muutumist ja võrrelda lahuste värvusi. Mõne aja möödudes kaaliumdikromaadi lahuse endine värv taastub.

Kaaliumdikromaadi reageerimisel vesinikperoksiidiga moodustuvad mitmesugused peroksokompleksühendid, milles kroomi oksüdatsiooniaste on +4, +5 või +6 [3].

Neid peroksokompleksühendeid võib käsitada kui katalüüsi vaheühendeid. Need on ebapüsivad: lagunevad aeglaselt, eraldades hapnikku. Tähtsamateks peroksokompleksideks on tumesinine värvusega kroomperoksiid CrO_5 ja violetsed või punased peroksokromaadid.

Kirjandus

1. L. Heys, Chemistry experiments. London, 1967.
2. One hundred harmless scientific and chemical experiments. London. W. Foulsham. Ltd. 1959.
3. Ф. Коттон, Дж. Уилкинсон. Современная неорганическая химия III, Москва, 1969.
4. А. Н. Несмеянов, Н. А. Несмеянов. Начало органической химии 1. Москва, 1969.

KIRJANDUSE JA KUNSTI OSA AJALOO ÕPETAMISEL

ILSE ŠEVTSUK

Emotsionaalse väljenduslikkuse suurt tähtsust on esteetilise mõtte ajaloos korduvalt konstateeritud. Sageli on seda seaduspärasust aga ühekiilgelselt tõlgendatud: kunsti sisu on tundmuste, emotsioonide ja elamuste väljendamisele taandatud, mõtetegevust aga täielikult teaduse pärisosaks peetud. Tegelikult ei saa kirjanduse ja kunsti vaimset sisu pidada ei puhtemotsionaalseks ega ka puhtideeliseks. Nende vaimne sisu on oma olemuselt **ideelis-emotsionaalne**.

Kunst, sealhulgas ka kirjandus, ei kehasta igasugust ideed, igasugust mõtet, igasugust suhtumist tegelikkusesse, vaid ainult poeetilist suhtumist, kus mõte on tundmuste, elamuste ja meeleoludega kokku sulanud. Seda on ääretult raske teha. See ongi kunst.

Muidugi ei erine meie poeetiline suhtumine tegelikkusesse absoluutselt, vaid ainult suhteliselt loogilisest ja teoreetilisest suhtumisest. Seepärast esineb kunstilise kujundlikkuse elemente tihti ka teaduslik-teoreetilistes ja publitsistlikes teostes. Seda siis, kui teadlase üks või teine mõte on muutunud puhtloogilisest poeetiliseks. Õpilane puutub sellega

kokku otsekõbe, alustades sellise klassikalise töö õppimist, nagu K. Marxi ja F. Engelsi «Kommunistliku partei manifest». Selle algus — «Üks tont käib ringi mööda Euroopat — kommunismitont» — ei väljenda ainuüksi Marxi ja Engelsi teoreetilist järelindust revolutsioonilise liikumise arengust Euroopas 1848. aastal, vaid ka nende elavat, emotsionaalset suhtumist sellesse liikumisesse.

Kirjanduse ja kunsti osa ajaloo paremas omandamises ei seisne selles, et nad serveerivad poliitilisi või kõbelisi sententse, mitte selles, et loevad inimestele moraali, selgitavad, mis on hea ja mis halb, mida nad peavad tegema ja mida mitte. Kunsti mõju ei seisne ainult selles, et ta õpetab loogilise veenmise või eeskuju varal, vaid eelkõige selles, et ta avardab noorte reaalsel elukogemust, võimaldab neil kogeda ja läbi elada ka seda, mida neil pole olnud juhust seni isiklikult kogeda ja läbi elada.

Kõik kunstiliigid võivad teatud määral kaasa aidata ajalookursuse paremale tundmaõppimisele, rääkimata sellest, et nad on asendamatud üldkultuurilise silmaringi laiendamisel. Eriti teretulnud on nende abi vastamisel tundides ja referaatide ilmestamisel. Ka üksameil jätavad kirjanduslikud paralleelid hea mulje.

Ilukirjandus kujutab kunstilises vormis nii inimsaatusi kui ka ajaloolisi sündmusi ja ühiskonna arenguprotsesse, aitab õpitavat emotsionaalselt tunnetada ja paremini meelde jätta. Ilukirjanduse kasutamisel ajaloo põhjalikumaks tundmaõppimiseks on tarvis:

1) silmas pidada ajaloo seisukohalt olulisemaid fakte;

2) näha üldist olukorda — rahva meeoleulusid, sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise vorme ja olemust, klasside ja parteide võitlust, progressiivsete ja reaktsiooniliste jõudude taotlusi.

Romaanid, novellid ja luuletused avardavad tavaliselt sündmuste tausta. Käsitledes feodaal-pärisorjusliku ekspuuteerimise asendumist kapitalistlikuga, võib emotsionaalse pildi saamiseks kasutada N. Nekrassovi poeemi «Kellel on Venemaal hea elada». M. Saltõkov-Štšedrini Juduška Golovljev ja terve hulk mõisnike ja kaupmeeste kujusid A. Ostrovski näidendites aitavad selgitada kapitalismi kiskjalikku palet, politsei omavoli ajal, millal Venemaal kinnitas kanda kapitalism.

M. Gorki «Artamonovite ettevõte» on ere pilt kapitalismi arengust Venemaa tööstuses, proletariaadi klassivõitluse algusest. Töölisliikumise ja marksismi leviku algust käsitleb N. Tšernõševski romaan «Mida teha?», N. Nekrassovi poeem «Raudtee», A. Kuprini jutustused. Rääkides 1905. a. revolutsiooni algusest, võib õpilane tuua katkendeid M. Gorki «9. jaanuarist», A. Serafimoviitši jutustustest («Presnjal» jt.) 1905. a. detsembriülestõusu kohta.

1917. a. oktoobri relvastatud ülestõusu käsitlemisel on otstarbekas taas meelde tuletda katkendeid V. Majakovski poemidest «Hästi» ja «Vladimir Iljitš Lenin». 1917. a. revolutsiooni sündmusi kajastab ka A. Bloki poeem «Kaksteist» jne.

Ainele annab palju lisa revolutsioonilis-ajalooline romaan — rahva revolutsiooniliste kogemuste üldistus. Parimaks teoseks revolutsioonilise liikumise tõusu perioodist 19. ja 20. sajandi vahetusel jääb M. Gorki «Ema», taustaks töölisliikumine ajal, millal toimus võitlus marksistliku partei loomise eest esimese revolutsiooni eelõhtul Venemaal.

Rääkides uuest etapist Venemaa sotsiaaldemokraatia ajaloo, millal hakati üle minema marksismi ideede propagandalt intelligenti ja eesrindlike tööliste väikestes ringides ulatuslikule massilisele poliitilisele agitatsioonile proletariaadi laiades hulkades, millal toimus sotsialismi ühendamine töölisliikumisega, võib meenutada, kuidas Pavel Vlassov ja tema seltsimehed lugesid töölisringis keelatud raamatuid, omandasid teadmisi, mis olid vajalikud revolutsioonilise liikumise tulevastele juhtidele, viisid seal talletatud töörahva-massidesse, levitasid proklamatsioone, esinesid üleskutsete ja kõnedega miitinguil. Sotsiaaldemokraatide poliitilise agitatsiooni ere näide on Pavel Vlassovi kõne kohtus, mõned fragmendid Nahhodka kõnest 1. mai demonstratsioonil.

Viidates romaanile «Ema», saab meeldejäävamalt selgitada Lenini raamatu «Mis teha?» põhiseisukohti klassivõitluse kolmest vormist (majanduslik, poliitiline, ideoloogiline), töölisliikumise eri vormide osast ja vastastikutest seostest. A. Hindi «Tuuline rand» ja A. Upitsi «Põhjatuu» kujutavad aga põhiliselt töölisliikumise kasvu Eestis ja Lätis 1905. aastal.

Mitmed kirjanikud on oma teosed pühendanud kollektiviseerimisele. M. Solohhovi üldtuntud romaani «Ülesküntud uudismaa» kõrval on partei võitlust kollektiviseerimise eest kujutatud paljudes kirjandusteostes, mis suurepäraselt illustreerivad selle keeruka ja raske protsessi peaaegu kõiki külgi. Siia kuuluvad F. Panfjorovi «Bruski», A. Tvardovski «Muraavia maa» jt. Eesti kirjanduses on kollektiviseerimist ja sellega kaasnevat klassi võitlust käsitlenud H. Leberecht romaanis «Valgus Koordis».

Revolutsioonilis-ajaloolise romaaniga on seni seotud eesti nõukogude romaanikirjanduse suurimad kunstilised võidud. A. Hindi epopöa «Tuuline rand», ka E. Krusteni «Noorte südamed», J. Semperi «Punased nelgid», I. Pau «Tormi eel», R. Sirge «Maa ja rahvas», A. Kaalu «Teelahkmel», E. Rängeli «Kullimaja Marta», P. Kuusbergi «Müürid», H. Leberechti «Vassarite paleed» jt. näitavad, et situatsioon, milles inimene astub vastu kehtivatele ühiskondlikele suhetele, püüab teadlikult muuta sotsiaalseid norme ja teeb seda tugevas võitlusühenduses, annab hea võimaluse kujutada inimese tõelist loojanatuuri. See võimaldab lugejal tunnetada oma igapäevast tegevust ja paremini mõista suurte sotsiaalsete mehhanismide tegevust.

Ajalookursuse sügavama omandamise üheks lahutamatuks komponendiks on saanud **filmikunst**. Uhendades endas kõigi teiste kunstide võimalusi, annab ta konkreetse reaalsuse, objektiivse tegelikkuse, elu kõige täielikuma kujutuse.

Nõukogude filmikunst on arenenud partei juhtimisel, kasvanud koos kogu meie kultuuriga, orgaanilises seoses nõukogude rahva eluga.

V. I. Lenin määras kindlaks filmitöö kolm põhisuunda. A. Lunatšarski iseloomustas seda leninlikku klassifikatsiooni järgmiselt.

Esiteks — laialt informeeriv kroonika; piltlik publitsistika selles vaimus, mida viivad ellu meie paremad ajalehed.

Peale selle peab film Vladimir Iljitši arvates omandama piltlike avalike loengute iseloomu teaduse ja tehnika mitmesugustes küsimustes.

Lõpuks pidas ta mitte vähem, aga vahest isegi veelgi tähtsamaks meie päevade kunstilist propagandat kaasakiskuvate filmide näol, mis annavad pilte elust ja on tulvil meie

ideid — niihästi sellest tähelepanu äratavalt heast, arenevast, ergutavast meie riigis kui ka sellest, mida on vaja piitsutada meil või võõraste klasside ja välismaa elus.¹

Meie käsutuses on kolm filmikunsti põhi-liiki: mängufilm, dokumentaalkroonika (publitsistlik) ja populaarteaduslik film. Neile lisandub spetsiaalne filmiliik — multiplikatsioon, mis leiab kasutamist ka populaarteaduslikus filmis ja osaliselt dokumentaalkroonikaski.

Nõukogude filmikunsti meister S. Eisenstein on öelnud: «Kui revolutsioon tõi mu kunsti juurde, siis kunst juhtis täielikult revolutsioonisse. Süvenemine partei ajalukku ja vene rahva revolutsioonilisse minevikku andis selle ideoloogilise kogumi, millela pole suur kunst võimalik.»²

Juba oma esimese filmiga («Streik») õnnestus S. Eisensteinil esmakordselt maailma kunsti ajaloos näidata tööliishulki mitte inertse masina, vaid hiiglasliku organiseeritud revolutsioonilise jõuna. S. Eisensteini film «Soomuslaev «Potjomkin»» kujutab 1905. aasta revolutsiooni episoodidest üht eradamat ja draamatilisemat — ülestõusu soomuslaeval «Knjaz Potjomkin Tavritšeski». Filmi, mis näeb nagu kroonika, kuid mõjub nagu draama, peetakse kõikide aegade ja rahvaste parimaks filmiks.³

Sellesama perioodi suuri ajaloo-protseesse ja sündmusi kujutab vapustavalt jõuliste ja monumentaalsete massistseenidega V. Pudovkini film «Ema».

Paljud varasemad ja tänapäeva filmid on pühendatud partei ja rahva juhile V. I. Lenini. Filmis «Ema süda» kujutab M. Donskoi veenvalt perekonnamiljööd, milles V. I. Lenin kasvas. S. Jutkevitsi «Lenin Poolas», samuti G. Fradkini ja F. Tjapkini «Viimased leheküljed» aitavad meil tungida Lenini mõttemaailma. Mitmepalgeliselt avaneb Lenini geenius mängufilmides «Lenin Oktoobris», «Lenin 1918. aastal», «Inimene relvaga», mis kätkevad sügavat armastust Vla-

¹ Vt. Самое важное из всех искусств. Ленин о кино. М., «Искусство», 1963, lk. 93.

² R. Jurenev, Nõukogude filmi lühiajalugu. Tallinn, 1971, lk. 39.

³ А. Караганов. Рожденное революцией. М., 1970.

dimir Iljitsi vastu, on laiahaardelised ja inimlikud. J. Karassiku film «Kuu es juuli» püüab edasi anda revolutsioonilise mõtlemise leninlikku stiimulit, leninlikku dialektikat, Lenini oskust kaitsta revolutsiooni revolutsioonis.

Kommunistidest juhitud revolutsiooniliste madruste üksmeelt, vastupidavust ja moraalselt jõudu demonstreerib J. Dzigani «Meie oleme Kroonlinnast». Sügavalt ja laiahaardeliselt kujutatakse oktoobriajastu inimeste iseloomu J. Heifitsi ja A. Zarhi filmis «Baltikumi saadik». Tuginedes suure vene õpetlase K. Timirjazevi eluloo mõnede faktidele, näidatakse oma keskkonna kontrrevolutsioonilise mõju ületanud ja revolutsioonideed jäägitult vastuvõtnud eesrindliku vene intelligentsi rasket teed. F. Ermleri film «Suur kodanik» annab edasi mõningaid fakte S. Kirovi elust ja tema iseloomujooni.

Kommunistide suurt vastutust sotsialismi ülesehitamise ja selle saavutuste kaitsmise eest vaenulike kallaletungide vastu on näidatud I. Põrjevi filmis «Parteipilet».

Rikkalikus valikus on filme Teisest maailmasõjast ja Suurest Isamaasõjast M. Rommi «Tavaline fašism» aitab fašismi analüüsi kaudu näha ja mõista neofašismi ja militarismi olemust tänapäeval ajaloolises kontekstis, tegelikus olemuses, mida meie päevil varjatakse demokraatia sildiga.

K. Simonovi ja R. Karmeni «Minu Grenada, Grenada, Grenada» meenutab esimesi lahinguid fašismiga Hispaanias, näitab anti-fašistide mehhist internatsionaalset vendlust.

Teoste hulgas, mis kujutavad ekraanil 1941. aasta raskeid lahinguid, on üks parimaid A. Stolperi «Elavad ja surnud».

Suurest Isamaasõjast räägivad haaravalt G. Tšuhrai «Ballaad sõdurist», M. Kalatozovi «Kured lendavad», S. Bondartšuki «Inimese saatuse», A. Tarkovski «Ivani lapsepõlv» jt.

Need olid vaid üksikud näited filmikunsti kasutamise võimalustest mõnede NSV Liidu ajaloo teemade käsitlemisel. Nendele lisanduvad «Tallinnfilmi» ajaloolisi probleeme käsitlevad filmid.

Head materjali ajalookursusele lähenemiseks poeetilisest aspektist annab kujutav kunst. Tänapäeval tunnevad kunsti vastu huvi laiad rahvahulgad. See huvi kui seaduspärane nähtus järjest süveneb ja laieneb. On hea,

et noorsugu käib rohkearvuliselt kunstinaimetustel, et üha suuremal arvul keskkoolinoori tunneb vajadust kunsti tarbida.

Nõukogude humanistlik kunst on alati taotlenud, et vaimustus üleva vastu muutuks usuks inimese enese suurtesse võimalustesse. Selles seisab V. Muhhina tuntud skulptuuri-grupi «Töeline ja kolhoositar» esteetiline funktsioon. Paljud V. Serovi maalid «Maa-dekreet», «V. I. Lenini esinemine Soome vaktsalis 3. aprillil 1917. aastal» jt. aitavad kaasa tervikliku mulje kujundamisele revolutsioonilise eepohhi tähtsamatest sündmustest ja inimestest.

G. Savitski maal «Lahing Presnjal», I. Ivanovi «1905. a. 18. oktoobri miiting» illustreerivad 1905. a. revolutsiooni sündmusi, kollektiviseerimise ajajärku A. Valteri maal «Külakorrespondendi tapmine» jt. Rahvaste lahingusõpruse ideest on kantud R. Sagritsa gravüür «Tallinna kaitsmisest 1941. a. suvel», «Kirov» kaitseb Tallinna». E. Einmannil on õnnestunud maaliga «Kingitusi Punaarmeele» hästi väljendada rinde ja tagala ühtsust. Sõjaraskustest rääkides on otstarbekas meenutada ka E. Okka sõjakeerisest haaratud lapsi rindeteedel tsükli «Rindelapsed». Rahvaste sõpruse teemat aitab elustada tema «Vabastatud külas». Mitte üksnes Suure Isamaasõja, vaid ka kaugema mineviku aines-tiku elavadamiseks võib edukalt kasutada rahvaste sõpruse teema puhul Evald Okka töid (revolutsioonilise mineviku sündmustest). Niimetagem graafilisi lehti M. I. Kalinini tegevusest Tallinnas, tema sõprusest eesti tööliste ja revolutsionääridega — «Kalinin Tallinnas töökaaslastega vestlemas», «Kalinin lugemas Tallinnas töökaaslastega «Iskrat»» jt.

Palju väärtuslikku materjali annab teater. Ka teatritele on iseloomulik emotsionaalsus, kuid samal ajal sisaldavad just teatrietendused sügavaid sotsiaalseid konflikte. Paljud näidendid käsitlevad ajaloo murrangulisi sündmusi või jäädvustavad revolutsioonitegelaste eredaid kujusid. Nii on V. I. Lenini noorusaastale, tema revolutsioonilise tegevuse algusele pühendatud I. Popovi näidend «Perekond». Kommunistliku Partei kui Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni organisaa-tori ja innustaja osa on kajastatud paljudes nõukogude lavateostes. Olgu siinkohal märgitud A. Korneitšuki «Pravda», N. Pogodini

«Inimene relvaga». N. Pogodini «Kremlis kel-
lad», «Inimene relvaga» ja «Kolmas, pateeti-
line» on seotud Lenini isikuga.

Teater annab tavaliselt rohkesti diskussioo-
nimaterjali. Aktiivselt ajalootunnilt aga dis-
kussiooni oodataksegi. Analüüsidest olukorda
üleminekul uuele majanduspoliitikale, saab
õpilane tuua näiteid N. Pogodini näidendist
«Kolmas, pateetiline», iseloomustada põhjusi,
mis tingisid järsu pöörde partei poliitikas ja
nende kommunistide kõhklusi, kes nägid nepi
tagasipöördumist kapitalismi. Nepi ole-
must kui poliitikat, mis pidas silmas lõppresul-
taadina kapitalistlike elementide likvideeri-
mist, aitab hästi avada näiteks kapitalist
Gvozdilini kuju.

Erinevatest rahvustest autorite looming
aitab sügavalt mõista, mida tehakse teatri
kaudu partei rahvusprogrammi elluviimisel
kultuuri valdkonnas, rahvuskultuuride lähen-
damisel ja vastastikusel rikastamisel.

Valmistudes kunstiteost kasutama, kaalub
õpilane tingimata, mis antud teoses vastab te-
gelikkusele ajaloos ja mis on autori välja-
mõeldis. Erinevalt teadlasest ja ajaloolasest,
täiendab kirjanik või kunstnik ajaloodoku-
mente omapoolse fantaasiaga. Seepärast ei
saa kunstiteosesse suhtuda kui ajaloodoku-
menti.

Kui usaldusväärsed faktid, õiged hinnangud
ja andmed teostes ka oleksid, on tarvis
rõhutada, et teose väärtus seisneb eelkõige
nähtuste, sündmuste ja isikute kunstipärasel
kujutamises, millel on oma kindel kunstikva-
liteet, mis sügavalt peegeldab elu ja kunstni-
ku ellusuhtumist, kus tegelikkuse kunstiline
peegeldus on valatud täiuslikku kunstivormi,
nagu see on S. Smirnovi, M. Bubennovi, A.
Korneitšuki, K. Simonovi, O. Gontšari, E. Ka-
zakevitši, B. Polevoi, A. Fadejevi, B. Gorba-
tovi, samuti A. Jakobsoni, J. Smuuli, E. Ran-
neti, P. Kuusbergi jt. teostes.

Partei orientatsioon poliitiliste ja esteetiliste
kriteeriumide ühtsuse saavutamisele on
etendanud nõukogude kultuuris otsustavat
osa, kõige andeka ühtekoondamisel marksis-
mi-leninismi alusel. Partei suur teene on, et
meie kirjanduse ja kunsti peateema on nõu-
kogude rahva elu ümberkujundamine vasta-
valt sotsialistlikele ideaalidele.

Kirjandus- ja kunstiteoste kasutamisel peab
eelkõige silmas pidama faktide tõepärasust.
Ei saa unustada, et hinnang, faktide mõist-

mine kannab alati autori klassipositsiooni pit-
serit. Minevikus on paljud suured kirjanikud
loonud suurepäraseid realistlikke kujusid ja
elupilte, kuid nendepoolne sündmuste inter-
pretatsioon ei püsi kaugeltki alati ajaloolise
tõe ja teadusliku analüüsi piires. Nii kõida-
vad meid L. Tolstoi teostes vene elu realistli-
kud pildid, «...kapitalistliku ekspluateeri-
mise halastamatu arvustamine, valitsuse vägi-
vallategude, kohtu ja riigivalitsemise komöö-
dia paljastamine», «...igasuguste maskide
maharebimine,» tugev ja siiras protest ühis-
kondliku vale ja valskuse vastu. Kuigi seda ei
saa kasutada, kui meie ei heida kõrvale «tols-
toilust» — «kurjale mittevastupanemist vägi-
vallaga».⁴

Kirjandus- ja kunstiteoste, eriti filmi kasu-
tamist ajalookursuses kergendab see, et ena-
mik kunstiteoseid, mis peegeldavad meie maa
ja partei ajalugu 20. sajandil, on loodud nõu-
kogude autorite poolt, kes ise on marksismi-
leninismi positsioonidel. See aga ei tähenda,
et nõukogude autorite töödessa peaks õpetaja
suhtuma omapoolse kriitikata. Need teosed
võivad mõnikord sisaldada ka vigu, faktide
moonutusi, ühtede või teiste ajalooliste isi-
kute osa ebaõiget hindamist, tegelikkuse la-
keerimist, varjukülgede rõhutatud toonita-
mist. Ent seegi on materjal arutlusteks, dis-
kussioonideks nii õppetundides kui ka ringi-
des.

⁴ V. I. Lenin, Lev Tolstoi kui vene revo-
lutsiooni peegel. Teosed, 15. kd., lk. 180.

В ПОМОЩЬ УЧИТЕЛЮ РУССКОГО ЯЗЫКА

КОММЕНТАРИИ К УЧЕБНИКУ ДЛЯ V КЛАССА (ВОСПРИЯТИЕ РЕЧИ НА СЛУХ)

ИЯ БАТАРИНА

* Начало в «Ныуксгуде кооль» 1975,
№ 3.

Умение выделить информацию из текста

З а д а н и е. Прослушайте текст и расскажите о том, что узнали.

Когда космонавты Андриян Николаев и Павел Попович были в Рио-де-Жанейро они жили в гостинице.

Однажды в эту гостиницу пришли мужчина и женщина. Мужчина держал на руках маленького мальчика.

Они хотели видеть Андрияна Николаева.

— А кто хочет его видеть? — спросил служащий.

— Андриян Николаев, — ответил мужчина. Служащий очень удивился и спросил еще раз. Мужчина сказал, что он работает на заводе. Пять месяцев назад у них родился сын, и они назвали его Андриян Николаев, потому что им очень нравятся советские космонавты.

Так советский космонавт Андриян Николаев увидел маленького бразильского мальчика Андрияна Николаева дос Сантоса.

Информация: 1. Андриян Николаев был в Бразилии, в городе Рио-де-Жанейро.

2. Он увидел там мальчика Андрияна Николаева.

Использовать предложенный текст целесообразно в связи с работой над § 55.

Умение прослушать текст, содержащий незнакомую лексику

Поскольку в предлагаемом тексте есть незнакомые слова, которые могут помешать пониманию, предварительно, до прослушивания, рекомендуется объяснить следующую лексику: *чучело, усы, верблюжонок, верблюжий горб, мышонок, хвостик, похож, похожа.*

З а д а н и е. 1. Прослушайте рассказ.

2. Откройте тетради. Слушайте рассказ второй раз и рисуйте то же, что рисовали звери.

При вторичном прослушивании информация может поступать с интервалами по смысловым кускам. Предлагаемый рассказ рекомендуем использовать в связи с работой над § 11.

ЧУЧЕЛО

Маленький был ежик. А в школу все равно ходил. В первый класс. Писать, читать, рисовать учился.

Однажды вышли звери на перемену. А ежик подошел к доске и взял мел. И быстро-быстро нарисовал портрет своей мамы. И внизу написал «мама» крупными буквами.

Прибегает в класс котенок. Видит: на доске портрет. А внизу «мама» написано. — Разве мама такая? — говорит котенок. — Мама должна быть такая. И нарисовал на портрете усы — в точности как у его мамы.

Прибегает зайчонок. Смотрит на портрет, удивляется: — Разве мама такая? Она вот такая. И нарисовал на портрете уши, как у мамы зайчихи.

Пришел в класс верблюжонок. Посмотрел на доску. — Нет, — говорит, — мама не такая. Мама вот такая. И нарисовал на портрете два верблюжьих горба.

Последним прибежал мышонок. Видит: портрет нарисован. «Мама» написано.

— И совсем не похоже, — говорит. — Мама не такая, мама вот какая. И нарисовал еще длинный мышинный хвостик.

И тут входит в класс учитель, Медведь — Михаил Иванович. Посмотрел, посмотрел на доску, покачал головой. Потом взял мел, зачеркнул слово «мама» и написал «чучело». Крупными буквами.

Умение понять незнакомый текст, содержащий незнакомую лексику, озаглавить его и составить план

Задание 1. Прослушайте рассказ и озаглавьте его.

2. Прослушайте текст еще раз и озаглавьте каждый абзац.

Предварительно объясняется следующая лексика: галка, коллекция значков, очки, исчезнуть (исчезли), крыша, палка.

Вторично рассказ заслушивается по абзацам, пункты плана записываются на доске и в тетрадях. Текст рекомендуется использовать при работе над § 15.

ГАЛКА—ГАЛЯ

1. У Димы и Даши была галка. Ее звали Галя. Все любили ее, и она никого не боялась, она была совсем ручная.

2. Однажды весной галка улетела. Все думали, что она улетела в лес и уже никогда не прилетит обратно.

3. Но галка прилетела через 5 дней, с нею были ее новые подруги — большие черные галки. Галки сели на самое высокое дерево, которое росло во дворе и начали кричать.

4. Дима сказал: — Даша, галки есть просят. Дай им что-нибудь. Галки съели все, что им дала Даша, и улетели. А Галка-Галя осталась, не улетела.

5. На другой день к Диме пришел Володя и принес показать коллекцию значков. Ребята смотрели значки, а потом положили их на стол и стали играть в шахматы.

6. А когда кончили играть, посмотрели, где значки. А значков нет: исчезли. Дима сказал: — Удивительно. Никого здесь не было, а значков нет... Значки исчезли. Кто их мог взять?

7. Ребята начали искать значки. Бабушка спросила:

— Что вы потеряли? Дайте мне очки, я помогу вам искать. Посмотрели — нет очков, очки тоже исчезли. — Я их на стол положила, — говорит бабушка.

8. Тут Миша посмотрел вверх и видит: над домом галка летит с очками. Села галка на крышу, посмотрела направо, налево, вниз (боялась, что увидят ее) и положила очки. Дима закричал: —

Бабушка, вон твои очки: галка унесла их.

9. Поднялись ребята на крышу — смотрят: а там и значки лежат. А бабушка сказала: — Все они галки такие, что удивят, все хватают.

Умение понять прослушанный текст и отметить то высказывание, которое соответствует тексту.

Задание 1. Прослушайте рассказ «Полкан».

2. Отметьте то высказывание, которое соответствует мысли, выраженной в тексте.

Текст прослушивается один раз, затем ученикам раздаются листочки, на которых написаны высказывания. Ученики должны отметить номер предложения, соответствующего содержанию. Поскольку размножение предложений связано с трудностями технического характера, ученики могут отмечать предложения на дополнительных листочках. Например: I/3; II/3 и т. д. В таком случае размноженные задания могут быть использованы и в последующие годы. Предлагаемый рассказ можно использовать в связи с работой над § 38 или 41.

ПОЛКАН

У Пети была собака. Звали ее Полкан. Петю и Полкана знала вся улица. Мальчик никогда не гулял без собаки.

Однажды Петя и Полкан отдыхали. Петя читал, а Полкан спал. Вдруг Полкан услышал голос. Он открыл глаза: на улице около дома стояла девочка и звала Петю. Петя вышел и побежал к девочке. Полкан тоже побежал. Когда девочка увидела большую собаку, она закричала:

— Ой, я боюсь.

Петя сказал:

— Назад, Полкан. А ты, Маша, не бойся, он добрый. Потом Петя пошел вместе с Машей. Полкан тоже хотел побежать с ними, но Петя сказал, чтобы он сидел дома. Полкан ждал,

ждал Петю, а потом побежал искать мальчика. Сначала он побежал на стадион, потом в парк, но Пети не нашел. «Может быть, они пошли к реке», — подумал Полкан и побежал туда.

Петя и Маша были на берегу реки. Полкан остановился и стал смотреть на них. Сначала ребята гуляли по берегу, а потом подошли к лодке и сели в нее.

Когда Петя и Маша сели в лодку, лодка вдруг поплыла.

— Прыгай в воду, Маша, — сказал Петя.

— Я не могу, — ответила Маша. — У меня новое платье, и потом я боюсь. Я плохо плаваю.

Петя хотел сказать, что он сам плавал только около берега, но не сказал.

Ребята посмотрели: берег был уже далеко, Маша заплакала.

Петя закричал:

— Помогите! По-мо-ги-те!

И тут он увидел на берегу Полкана.

— Полкан! Полкан! Ко мне! Быстрее! — закричал мальчик.

Полкан прыгнул в воду и быстро поплыл к Пете.

— Маша, прыгай в воду! Прыгай! Полкан тебе поможет, — сказал Петя.

— Я боюсь, — ответила девочка.

— Я тебе покажу, как надо!

Петя прыгнул в воду, и они вместе с Полканом поплыли к берегу.

Когда они вышли из воды, Полкан начал прыгать около своего друга и хотел уже побежать домой.

Но Петя сказал:

— Полкан, назад! Помоги Маше!

Полкан не хотел плыть... А лодка была уже далеко.

Маша сама закричала:

— Полкан! Полкан! Ко мне! — и заплакала. Тогда собака вошла в воду и поплыла к девочке.

Скоро они уже с Машей были на берегу.

— Видишь, — сказал Петя, — какой у меня Полкан. А ты боялась его!

Отметьте то предложение, которое соответствует тексту.

- I.** 1. Петя никогда не гулял.
2. Петя никогда не гулял с собакой.
3. Петя всегда гулял с собакой.
- II.** 1. Однажды Петя вышел из дому, чтобы пойти гулять с собакой.
2. Однажды Петя вышел из дому, чтобы пойти гулять.
3. Однажды Петя вышел из дому, чтобы пойти гулять с девочкой.
- III.** 1. Маша боялась собаки.
2. Маша ждала собаку.
3. Маша хотела, чтобы Полкан пошел с ними.
- IV.** 1. Петя позвал Полкана.
2. Полкан не хотел идти с ними гулять.
3. Петя сказал, чтобы Полкан сидел дома.
- V.** 1. Полкан нашел мальчика на берегу реки.
2. Полкан нашел мальчика в парке.
3. Полкан нашел мальчика на стадионе.
- VI.** 1. Петя и Маша играли в мяч.
2. Петя и Маша гуляли в парке.
3. Петя и Маша сидели в лодке.
- VII.** 1. Когда лодка поплыла, ребята засмеялись.
2. Когда лодка поплыла, ребята заплакали.
3. Когда лодка поплыла, Маша заплакала, а Петя закричал.
- VIII.** 1. Дети не умели плавать.
2. Дети плохо плавали.
3. Дети хорошо плавали.
- IX.** 1. Полкан прыгнул в воду.
2. Полкан бегал по берегу.
3. Полкан убежал домой.
- X.** 1. Полкан не спас ребят.
2. Полкан спас только Петю.
3. Полкан спас Петю и Машу.

Умение понять незнакомый текст и ответить на вопросы одним словом «да» или «нет».

- Задание 1.** Прослушайте текст.
2. Ответьте на вопросы одним словом «да» или «нет».

Предварительно необходимо объяснить следующие слова: вишенка (вишня), бедняк, крестьянин, подкова, ленивый.

Текст рекомендуется использовать при работе над § 43.

ВИШЕНКА

(венгерская сказка)

Жил на свете бедняк. Был у него сын Янош, но Янош был таким ленивым, что невозможно рассказать.

Целый день он лежал и ничего не делал.

Однажды отец сказал сыну:

— Пойдем, сынок, посмотрим, что люди на свете делают.

Шли они по дороге, и вдруг Янош увидел, что на дороге лежит подкова. «Хорошая подкова», — подумал Янош, но он был такой ленивый, что не захотел поднять ее.

А отец поднял подкову и положил ее в карман. Сроко они пришли в деревню. Отец продал подкову одному крестьянину.

Пошли они дальше. Янош очень хотел есть. Он был такой голодный, что готов был съесть все, что угодно. Вдруг он увидел крестьянина, который продавал вишни.

— Отец! — радостно закричал Янош. — Смотри, вишни! Купи их!

Отец подошел к крестьянину и получил полный платок вишен. Янош хотел съесть вишни, но отец завязал платок с вишнями и пошел дальше.

Янош медленно пошел за отцом. А отец молчал и шел впереди. Вдруг Янош увидел, что одна вишенка упала в траву. Янош схватил вишенку и съел ее.

Посмотрел Янош в траву и увидел там еще одну вишенку. Он опять нагнулся, схватил вишенку и съел ее.

А отец шел впереди и иногда бросал в траву вишенку. Янош все ягоды съел и больше не хотел есть. Тогда отец сказал ему:

— Видишь, сынок, ты не хотел один раз нагнуться, чтобы поднять подкову. А теперь тебе пришлось нагнуться девяносто девять раз, чтобы взять вишни.

Ответьте на вопросы
Янош был ленивый мальчик? (Да).
Янош поднял подкову? (Нет).
Отец поднял подкову? (Да).
Он купил вишни? (Да).
Он отдал вишни сыну? (Нет).
Он бросал вишни в траву? (Да).
Янош поднял все ягоды? (Да).

Умение понять текст и кратко изложить основное содержание

Задание. Прослушайте текст и изложите основное содержание. Текст рекомендуется использовать при работе над § 49.

ДЕРЕВНЯ БЕРЕЗКИ

В деревне, где летом у бабушки жили Костя и Андрей, не было берез. И в лесу около деревни берез было мало: росли елки, дубы и другие деревья, а берез было мало.

Но деревня называлась Березки. Деревня Березки стояла за лесом. От большой дороги до нее было два километра.

Когда шоферы ехали по дороге, они не видели деревню за высоким лесом и часто не знали, как туда проехать.

Андрей и Коля любили кататься на больших машинах, любили стоять около дороги и смотреть, как едут машины — и влево и вправо. Интересно!

Иногда машины останавливались.

— В Березки как проехать? — спрашивали шоферы у ребят.

— Направо! Направо! — говорили ребята.

Мальчики садились в машину и показывали шоферу дорогу. Хорошо сидеть около шофера, смотреть вперед и рассказывать о своей деревне, о новых

домиках, которые там построили, о своих друзьях, о колхозе.

Однажды Андрей спросил Колю.

— А у кого они будут спрашивать, где Березки, когда мы осенью в город уедем?

— Правда, у кого? — ответил Коля.

— Трудно им без нас дорогу туда найти будет.

— А что делать?

Думали ребята и решили посадить около дороги березки. Увидят шоферы березы и поймут, куда надо ехать.

Умение понять незнакомый текст и продолжить рассказ

Задание. Прослушайте начало рассказа и закончите его (можно и на эстонском языке).

Предварительно объяснить слово *горчица*.

Текст рекомендуется использовать при работе над § 51.

РАССКАЗ МОРЯКА

Плыли мы однажды мимо Новой Земли и увидели на берегу белого медвежонка. Он сидел и удивленно смотрел на наш корабль. Мы решили взять медвежонка. Медвежонок всем понравился, и он быстро привык к жизни на корабле. Он первым выбежал на палубу и вместе с моряками делал утреннюю зарядку.

Повар на корабле, Федор Иванов, стал большим другом медвежонка. Медвежонок приходил к камбузу (так называется кухня на корабле) и садился у дверей. Он смотрел на Иванова и как бы говорил: «Видишь, я какой хороший, дисциплинированный: не балуюсь, сижу и жду своей порции».

Но однажды, когда Иванова не было в камбузе, медвежонок вошел туда. На столике у двери стояла миска с горчицей, и медвежонок...

Умение понять незнакомый текст, озаглавить его и передать содержание

Задание 1. Прослушайте рассказ и озаглавьте его.

2. Прослушайте рассказ еще раз и передайте содержание.

Рассказ рекомендуется использовать при работе над § 51.

УМНАЯ ЛОШАДЬ

Однажды мы с Андреем ехали на велосипедах в деревню Озерки. По дороге мы увидели лошадь.

— Вот удивительно, — сказал я, — лошадь одна бежит, без человека.

Мы остановились, и лошадь остановилась. И тут мы увидели на лошади сумку почтальона. А в сумке газеты, журналы и письма.

— Удивительно! — сказал Андрей. А где же почтальон?

Лошадь побежала вперед, и мы поехали, чтобы узнать, что случилось с почтальоном.

До Озерков мы ехали 30 минут. Лошадь бежала не очень быстро и все время смотрела на нас. Но вот мы приехали в деревню. Лошадь остановилась около второго дома, и мы тоже остановились. Из дома вышел мужчина, подошел к лошади и взял сумку.

Потом посмотрел на нас и спросил: — Удивляетесь?

— Да, удивляемся. Может быть, случилось что-нибудь с почтальоном?

— Ничего не случилось, — засмеялся мужчина. — Лошадь — наш почтальон. Наша Красавица! Дорога у нас хорошая, лошадь ее знает. И в деревне все ее знают. Вот она и бежит от станции Береговой до Озерков, работает почтальоном.

В заключение отметим, что перечисленные типы упражнений могут быть использованы и в других классах, но на более сложном материале.

Литература

1. Н. А. Высотская, Л. З. Голованова, Г. В. Колесницына. Развитие навыков и умений аудирования на начальном этапе обучения иностранцев русскому языку. В сб.: «Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе». Изд-во МГУ, 1971.
2. М. И. Зыкина, М. М. Нахабина, Л. В. Шипицо. Сборник контрольных работ по проверке речевых навыков и умений. Изд-во МГУ, 1971.
3. Н. С. Ожегова. Об обучении восприятию и пониманию звучащей речи на начальном этапе обучения. В сб.: «Вопросы обучения русскому языку иностранцев на начальном этапе», Изд-во МГУ, 1971.
4. Н. С. Ожегова. Предвосхищение как проблема методики обучения иностранцев русской речи. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук. М., 1974.
5. Теория речевой деятельности (Проблемы психолингвистики). Под ред. Н. А. Леонтьева. М., изд-во «Наука», 1968.

KOOLIEELNE KASVATUS

MUDILASTE MUSIKAALSUSE ARENDAmise PÕHIALUSED

RIHO PÄTS

Meie kõik tunneme rõõmu laste laulmisest ja mängudest, milles erakordse siirusega avaldub nende eneseteostamine. Sama siirast rõõmu valmistab see ka mudilastele endile, kes sellises tegevuses ilmsesti paremini kui milleski muus tunnevad end võrdväärsetena kõigi teistega.

Meie laulu- ja mängutraditsioon ulatub ju kaugesse aegadesse ja sellest on aja jooksul arenenud meie ainulaadsed ja suurejoonelised laulu- ning rahvatantsupidustused.

Näib, nagu poleks meil selles suhtes millegi üle kurta. Ometi, esmakordselt kooliteele asunud lapsed hoolikalt jälgides selgub, et üllatavalt paljud neist paistavad algsel vaatlusel laulmisvõimetuina, sest nad ei suuda lihtsaimatki lasteriimikest õigesti järele laulda.

Arvestades teaduslikult tõestatud fakti, et muusikaliste **eeldusteta** inimesi peaaegu polegi, sunnib see järeldama, et ei kodune muusikaline kasvatus ega mõnikord ka **lasteaed** pole täielikult suutnud **kõigis** lastes peituvaid muusikalisi eeldusi äratada.

Kahtlemata on nii kodudes kui ka lasteaedades laulmist ja lastepäraseid muusikalisi mängu harrastatud. Miks on tulemused jäänud ebapiisavaks?

Koolieelikute muusikalise mahajäämuse põhjusi vaagides võiks üksikasjadel peatumata olulisemana neist märkida:

- mudilastega mitteküllaldast jõu- ja eakohast musitseerimist;
- kodudes on kujunenud muusikalise passiivsuse atmosfäär, mis seisneb selles, et intiimne lastepärane lauluharrastus on jäänud võrdlemisi haruldaseks nähtuseks, ka raadio- ja televisioonisaateid ei kuulata igakord valitult, sihipäraselt ja tõelise süvenemisega, vaid need on saanud sageli igapäevaste toimingute mürataustaks;
- lasteaia kasvatajad orienteeruvad laululises töös peamiselt heade muusikaliste eeldustega vähemikule; muusikaliselt mahajäänutele ei ole niisugune töö jõukohane ja nad jäävad passiivseks.

- muusikaliste võimete arenemise protsess pole kõigil lastel kaugeltki ühesugune, aga individualiseeritud ja diferentseeritud käsitlus ei leia kollektiivses töös küllalt kasutamist;
- liiga vähe kasutatakse algelisi rahvalaululisi lasteriime, mis lähtematerjalina võimaldaksid mudilasi juhtida muusika algelementide (eriti metro-rütmika' ja intuiitiivse tunnetamise juurde;
- laulmisel pööratakse vähe tähelepanu kõlakvaliteedile ja ettekande ilmekusele (s. o. emotsionaalsusele).

Pole siis ime, et viimasel ajal üha sagedamini küsitakse: «Kuidas panna koolieelik laulma?» Sellele on vaid üks vastus: tuleb mudilastega oskuslikult jõu- ja eakohaselt musitseerida. See tähendab, et tuleb väikelapsele luua soodne muusikaline õhkkond kodus ja lasteaias, mängida temaga eakohaseid hüpitus-, mängu- ja lasteriimikesi, teritada nende tähelepanu hea, tõeliselt lastepärase laulu- ja pillimuusika kuulamiseks. Lastega tuleks laulda väga lihtsaid, piiratud ulatusega ja nende tajumisvõimele vastavaid lastepärasele intonatsioonidele tuginevaid laulukesi, lubamata 3—4-aastastel laulda täiskasvanute moelaule.

Nagu näeme, peaks esiplaanil olema jõu- ja eakohane muusikaline tegevus. Sageli tahaksid lastevanemad meeleldi, et nende pisitütar või -poeg suudaks laulda laulu «Korraks vaid». Mõni eriti auahne ema kipub külaliste ees koguni uhkustama, kui tütreke selle kas ettelaulmise või raadio järgi on selgeks õpinud. Mõistagi annab see tunnistust väikelapse varajaselt arenenud muusikalistest eeldustest, selle kõrval aga ka lapsevanema küsitavast maitsest. Arusaadav, et niisuguse varakult arenenud muusikaliste eeldustega lapse puhul ei saagi üles kerkida algul tõstatatud küsimus, küll aga vajaks selline laps oskuslikku eakohast muusika-alast juhtimist, mille tulemusena ta oleks suuteline lapsepäraselt ilmekalt esitama lasteriimikesi ja laulu-

kesi. Nii mõnedki lastevanemad ootavad mudilastelt laia ulatusega «ilusaid» laule, kusjuures «ilusa» mõiste assotsieerub enamasti sentimentaalsuse ja ka estraadlikkusega. Aga lasteaias eelistatakse mõnikord liialt bravuurse rütmiga laulurepertuaari, pealegi ülepakutult valjuhäälselt, tähistamaks laste innukat osavõttu. Et rühma kuulub sagedasti rohkesti muusikaliste algkogemusteta lapsi, kes on suutelised laulma vaid «omal viisil», siis on tagajärjeks tihti vaid paljuhäälnel kakkofoonia. Tohiks arusaadav olla, et selliselt harrastatav laulmine ei ole kuidagi arendav. Laulmine, milles pole arvestatud individuaalseid (sageli minimaalseid) muusikaliste võimete iseärasusi, pidurdab ja kahjustab normaalset muusikalist arenemist. Kui tahame, et meie laste muusikaline arenemine kulgeks loomulikku rada, tuleks niisugusest laulmispraktikast otsustavalt loobuda. Poleks liigne, kui ka raadio ja televisioon propageeriksid sagedamini eeskujulikke saateid koolieelikult (näit. Tallinna Muusikakeskkooli ettevalmistusklassi või «Ellerheina» ettevalmistuskoori rühm jt. peaksid seda hästi võimaldama).

Ent mis on siis lastekohane ja mis aitaks lahendada probleemi, kuidas koolieelikuid tõeliselt kõlapuhtalt ja emotsionaalselt laulma panna?

Ilmeka ja kõigile hästi kättesaadava näidise koolieelikute laulmisest saame, kui kriitiliselt jälgime väga populaarset heliplaati «Entel-tentel». See laulusari valitud ja kõigiti heade muusikaliste eeldustega koolieelikutelt K. Tennosaare eeskujulikul juhtimisel ja meeldival vastastikuse usalduse tasemel oma loomulikkuse ja aktiivse toimega on kõigile ühe huvitavamana meelde jäänud. Ometi ei saa ütelda, et selles kõik olnuks korras.

Esinejate vanus oli peamiselt 4—7 a., mis tähendab seda, et puhtfüsioloogilisest seisukohast lähtudes sellealiste mudilaste lauluvara pidanuks jääma peamiselt d'—h' piiridesse. Esitatud repertuaaris on selliseid laule 6—7. Enamik ületab

neid piire nii tõusvas (c'', d'') kui laskuvas (h, c') suunas. Tähelepanav on küll, et mõned lapsed, hoolimata esitatava laulu ülepiirilisest ulatusest, saavutasid siiski küllaldaselt ladusa kõlapuhtuse ja isegi ilmekuse, näit. 6-aastane Anu oma «Kevademarsiga» (c' — c''), 7-aastase Jäni mõnusalt esitatud «Põdra maja» (c' — c''), 5-aastane Kirsti karakterse «Jorupill Jonniga» (c' — b), 6-aastane Aet mahedakõlalise «Kati karuga», 5-aastane Kadri — ilmekalt esitatud «Ema laulus» (es' — c'') jne. Ühest küljest leidub alati **mõningaid** lapsi, kes koduse improvisatsioonilise musitseerimisega intuitiivselt või eeskujude najal on õige tee leidnud häälemoodustamise saladustesse, teisalt aga on see seletatav ka loetletud laulude lastepärasusega. Kuid lasteaias ja kooli ühislaulmises, kus meil on tegemist rohkemti soovida jätva häälematerjaliga, ei saa seda orientiiriks võtta. See tohiks küllaltki ilmekalt selguda, kui tähelepanu pöörame ka sellele, et isegi kõige aktiivsemal ja musikaalsemalgi lapsel tekib siin-seal raskusi oma hääle küünitamiseks normaalse hääleulatuse piiride (d' — h') ületamisele (c'', d''), olgugi et laps ise ilmselt tajub õiget tooni. Näitena võiks tuua kas või 5-aastase Kirsti laulu «Tige tikker» (c' — c''), mis kõlas forsseeritult, samuti nagu 7-aastase Klarika üldiselt väga aktiivselt ja erksa rütmilisusega esitatud laul «Vaata kus poisid» (c' — c''). Üldse on laste laulus rohkem kui vaja kõlalist ülepakkumist (isegi avalaulus «Entel-tentel»). Paiguti ulatub see koguni kahtlase tasemeni (näit. laulus «Hiirejaht» — isegi sellise oma aktiivsuse ja sundimatusega kõikide sümpaatia võitnud osaleja Klarika esituses). Ülepakkumist põhjustab siin suuresti ka laulu raskepäraselt rabelev meloodiline struktuur, mida ei saa kuigivõrd lastepäraseks pidada.

Et siin on tegemist valitud lastega, kes kõik on kahtlemata musikaalsed, omandanud juba ka laululist osavust ja ületavad eakaaslast, siis kõlab nende laul küll

vapralt, kummatigi häirivate intonatsiooniliste ja kõlaliste puudustega. Mida ütelda aga laulmise kohta lasteaias tavallises kirevas laulurühmas? Seal saab olla vaid üks tee — märksa teadlikumalt ja rangemalt arvestada ulatuselt ja intonatsioonilt jõukohast laulu- ja mängumaterjali. Tohiks selge olla, et eelnimetatud laulud ei saa ühislauludena kõnessegi tulla koolieelikutele, kellel puuduvad veel kõige elementaarsemadki laululised kogemused.

Ometi võib lasteaias mõnigi kord tähele panna eelöeldu vähest arvestamist. Neil juhtudel näib olevat tegemist muusikakasvatajatega, keda kakofooniline laulmislaad ei häiri, veel vähem aga teeb neile muret, kuidas seda kõrvaldada. Lauldakse valjusti heas usus, et küllap jorutajadki lõpuks viisi pidama hakkavad. Sellist arvamust tuleb siiski ekslikuks pidada. Et seda vältida, vajaksid laulmises vähem arenenud erilist tähelepanu, abistamist ning neile jõukohast rakendamist. Niisiis standardse suitsukattena kasutatav valjusti laulmine tuleks esmajoones kõrvale heita. Ka ei saa heaks kiita sellega patustamist mitmesugustel tähtpäevadel ja pidustustel, kus kvaliteeti kipub sageli asendama vaid kvantiteet. Märkimata ei või jätta ka seda, et koolieelikute lauluvara sisaldab mõndagi mittejõukohast. See aga tähendab, et aeg oleks lasteaias kasvatajaidki varustada ajakohase laulikuga.

Lastekohane on niisugune laul, mis koolieelikule **individuaalselt** või **enamikule** lasterühmas on selgesti tajutav ja mõistetav, ühtlasi aga ka nende hääle iseärasustele vastav. Lauluviisi tajumise piirid on mudilastel küll mõningal määral erinevad, kuid nii teaduslikud uurimused kui ka praktilised kogemused näitavad, et enamikule mudilastele on kergemini tajutav muusikaline motiiv. Ilmselt on see seoses hüüdeintonatsiooniga («Lapsed, tulge siia!»), äiutus- ja hüpitusmotiividega ning ka loodushälitsustega («kukku»), mis last kõikjal ümbritsevad. See-

pärast oleks loomulik, et koolieelikute esimestes laulukestest see nn. üldintonatsioon saaks lähtemotiiviks, mille najal rütmiliselt varieerides ja leidlikult mänguelementidega seostades võiks lastega rohkesti neile kohaseid lasteriimikesi laulda, kaldumata kuulmist nüristavasse kakofooniasse. Alles pikkamööda võiks see avarduda tooni võrra tõusvas ja siis laskuvas suunas, kuid koolieelses eas tuleks piirduda hääleulatusega d'—h'.

Niisugust põhialust võiks kõrvutada kas või sellega, et ega laps rääkimagi õpi kohe. Ta avaldab algul oma mõttekest või tahet vaid silpides, mis pikkamisi seostuvad üksikuiks sõnadeks ja alles lõpuks kujunevad seotud väljendeiks. Ka laulmisel viivad need üksikud, lapsele kõige omasemad motiivikesed pikkamisi seostudes lõpuks avaramale meloodilisele väljendusele.

Et niisugused motiivid paljuski ühtivad rahvamuusika intonatsioonidega või pärinevad otseselt neist, siis soodustavad need ka muusikalise emakeele mõistmist ja on aluseks kodumaise muusika rahvusliku omapära tunnetamisele.

Meie esivanemad on toiminud selles mõttes targasti. Sirvides muuseumivaranatalletatud muistseid lasteriime ja -värsse, näeme seal selgesti, et mudilastele lauldi muistsel ajal äärmiselt lihtsaid, vaid paaritoonilisi motiivikesi, andes neile elava sisu ja mõtte omalaadse teksti ja ilmeka ettekande ning selle varieerimisega. Niisugused motiivid oma varieeruvate kordumistega, mis pikapeale avardusid 3—4—5-toonilise helireani, on saanudki rahvamuusika musitseerimisele kindlaks aluseks. Kas poleks siis õige seda igivana, läbiproovitud ja tulemuslikku meetodit kasutada ka nüüd, andes sellele vaid nüüdisaegse sisu?

See surub mudilaslaulu ulatuse piirid küll kaunis kitsaks, aga selle eest toetudes lastepärastele intonatsioonidele ja heliseostele, on hõlpsasti tajutav ja teritab muusikalist kuulmist. Kui seda veel sobivald leiutatud mänguelementidega (näit.

kajamängud, nimemängud, küsimusedvastused, mänguasjade rakendamine, rütmipillide sekkumine jne.) seostatakse, pakub see lastele jõukohast ja vajalikku, mis aga peaasi, ehtsat muusikalist aktiivsust arendavat tegevust, samuti ka elamust. Selline töömeetod ei seo lapsi ainult ühekülgsele oma häälepartiiga, vaid suunab neid esitatavat muusikat ka tervikuna (koos kaasmänguga), s.o. kujundlikuna tunnetama ja vastu võtma. Praktikast võibki sedastada, et selline musitseerimine eesrindlike kasvatajate juhitud, vaatamata meloodilisele piiratusel, oma arusaadavusega lapsi aina aktiveerib ja neile rõõmsat elamust pakub. Sellised laulud võimaldavad ka **individualiseeritud** ja **differentseeritud** käsitlust, s.t. üksikult ja võimetekohastes rühmades laulmist, millest kõik lapsed saavad vastavalt oma võimetele **täisväärtuslikult** osa võtta.

Neile, kes on harjunud teistsuguse laulurepertuaariga, võivad niisugused laulukesed oma monotoonsusega paista meloodiliselt küll väheütleavana, võib-olla isegi tüütavana (nagu mõned kasvatajad nende kohta on väljendanudki!). Ometi näitavad tähelepanekud, et mudilastele endile pole need põrmugi tüütavad (mõistagi vaid tingimusel, et ettekandele on osatud vajalik võlu anda ja seda rikastada nii ilmekuse kui karakterse kaasmänguga kas rütmipillidel laste endi poolt või kasvataja tagasihoidliku klaverimängu toetusel). Just vastuoksa — jõukohaste meloodiliste mudelite omandamine loob enesekindluse laulmises, muutes senised passiivsed eeldused aktiivseks. Vaja vaid osata leida sellises piiratud meloodilises materjalis **õige**, ilmeka, emotsionaalselt lastepärane ettekandeviis, mis on kantud siirast laululisest soojusest ja säilitab selle ka primitiivsemaiski hääliitsusis, kujunedes pikkamööda ilmekaks ja tõeliselt teeskluseta lastepäraseks laululiseks väljenduseks.

Kui õpetamisel on näit. kahetoonilisest motiivist koosnev rahvalaul «Maga, maga, Matsikene», siis mõistagi ei piisa vaid

Aurutavalt

Üld-
rühm *p*

1. Ma-ga, ma-ga, Matsikene, Matsil ma-gus u-ne-ke-ne.
2. Joo, joo, Ju-ku-ke-ne, Ju-kul kir-ju kannuke-ne.

Eri-
rühm *mf*

3. Pu-hu pil-li, Pee-du-ke-ne, Peedul peened sõrmekesed.

Üld-
rühm *pp*

4. Maga, maga, Matsike-ne, Matsil magus unekene.

nende kahe tooni mehaanilisest maha-laulmisest. Laulu tuleks käsitleda nii, nagu seda teeb ema oma uinutatavale maimukesele: üldiselt hellalt, kuid vasta-valt värsiridade sisule ka eri karaktere-susega (isegi seoses mänguelementidega). Neid värsiridu, kus skandeeritav motiiv kandub pisut kõrgemasse registrisse, la-seme laulda vaid selleks suutelisel **laste-rühmal** või **üksiklauljal**, kusjuures tei-sed jälgivad hoolikalt algmotiivi juurde naasmise võimalust, et taas ühiselt laulda. See annab soodsa võimaluse lapsi jõuko-haselt rakendada. Rühmade kaupa (dife-rentseeritult) ja üksikult (individualisee-ritult) laulmine teritab laste kuulmist ja tähelepanu ning toob ka teatud mitme-kesisust. Kui laulmisele lisada veel seina-kella tiksumist kajastav puutrummi või harjakese

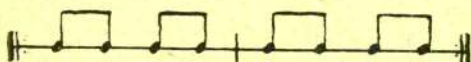
ja kellalööke meenutav kellamängu kor-duvmotiiviline kaasmäng

1, 2, 4 salm 3. salm

võimaldab see rakendada ka neid lapsi, kes veel viisi ei suuda pidada, kuid va-jaksid selle ettevalmistamiseks tähele-panu teritust, mida niisugune aktiivne tegevus just võimaldabki. Tekib **loomin-guline** suhtumine musitseerimisesse.

Mõistagi ei takista selline käsitus ka-sutamast ka nõudlikumat laulureper-tuaari. Kuid seda tuleks teha vaid dife-rentseeritult võimekamatega nii indivi-duaalselt kui ka alarühmiti, seejuures va-helduvalt jõukohaste ettekannetega täis-rühmalt.

Esitatava muusika kuulamises on kooli-eelike vastuvõtuvõime märksa avaram nende laulmisvõimest, ent vaid tingimu-sel, kui esitatav on küllalt kujundlik ja karakterne. Nii võiks selleks sobida hoo-

likas valik Tšaikovski ja Schumanni «Lastealbumist» või Kabalevski ja Tobiase lastepaladest. Isegi mõned Rybycki ja Tambergi lastepalad, mis on väljendatud rohkem kaasaegses helikeeles, kuid sisaldavad eredaid karakterseuse elemente, pakuksid lastele erksat huvi.

Peale eespool toodu on kooliastujate vähesed laulmisvõimed põhjustatud ka mitmetest asjaoludest, nagu muusikaliselt vaikne või passiivne kodu, lapse häbelikkus, saamatus jne. Niipea aga kui jõukohase materjali ja selle elamusliku ettekande kaudu lapse usaldus on võidetud, tekib tal ka huvi laulda. Heatahtlikult julgustatuna ja ergutatuna võib temast pikapeale saada kiindunud lauluharrastaja. Ühtlasi hakkavad jõukohases töös avalduma ka lapse muusikalised võimed.

Teatavasti igasuguste võimete, seega ka muusikaliste võimete arenemise aluseks on looduslikud alged. Kuid nende arenemine sõltub neile omastest väga keerukatest seostest (soodsaist, vähemsoodsaist, mõnikord isegi ebasoodsaist), kusjuures tähtsat osa mängivad ka ümbritseva keskkonna mõjutused. Nendeni küünime vaid iga last individuaalselt tundma õppides, et osata toimida vastavalt tema vajadustele.

Traditsioonilisel laulmisel domineerib peaaegu eranditult üldine rühmatöö, pealegi veel orienteeruvalt peamiselt **heade** muusikaliste eeldustega lastele.

Diferentseeritud ja individualiseeritud käsitluse kombinatsioon aga võimaldab arvestada kõigi vajadusi ja anda rakedusele sihipärase, eluliselt otstarbeka ilme. Selline töö nõuab kasvatajalt erksat tähelepanu, oskust ja operatiivsust.

Eriti tähtis oleks loobuda võrdlemisi laialt levinud laulmise mehaanilisele kordamisele rajatud õpetamisest ja orienteeruda individualiseeritud ja diferentseeritud käsitlusele, kasutada seejuures rohkem lastepärastele intonatsioonidele toetuvaid lühimotiive.

Tänapäevaks on aeg juba üsna kindlalt tõestanud, et siiksuse arenemisele on olulisema tähendusega koolieelne ja kooli algklasside kasvu- ja õppeperiood. Sellest tuleb oma pedagoogilise ja metoodilise enesetäiendamise kohta järeldusi teha ka koolieelikute muusikakasvataval. Meenu-tame prof. K. Ramulit, kes toonitas, et paljude tegevuste õppimiseks on olemas optimaalne iga, mistõttu liiga hilise õppimise puhul võib häireid tekkida, vääriti tehtut aga on hilisemas koolieas raske, mõnikord isegi võimatu parandada. See tähendab, et ka muusikakasvataja esmaseks ülesandeks peaks saama koolieeliku muusikapsühholoogilist arengut nii tundu-ma õppida, et ta oskaks ühendada õpetust arendamisega.

Ei tohi siiski unustada, et koolieelikute muusikaline kasvatus on oluline aluspõhi edaspidisele. Peale kõige muu tuleb pida-da muusikakasvataja üheks oluliseks omaduseks võimet näha õigesti sihiteadliku töö vajalikkust ja sellega seoses ole-vaid probleeme oskuslikult lahendada. Need probleemid vajaksid märksa roh-kem muusikakasvatajate omavahelisi tihedamaid kontakte ja töökogemuste va-hetamist.

Ei saa mööda minna ka häälekultuuri-lise töö puudustest. Nagu üldiselt teada, teeb meie taidluskoorijuhtidele sageli muret kooride häälekultuuri tase: ilmneb rohkesti liigselt lamedat ja toorest tooni-andmist, mis põhjustab nii intonatsiooni ebapuhtust kui ka ilmetust. See pannakse enamasti õigusega nende kooride diletan-tismi arvele. Nii see ongi. Kuid peab lisa-ma, et selle juured ulatuvad märksa sü-gavamale. Juba koduses ja lasteaia laulu-lises töös võime sagedasti märgata iseära-likku lamedavõitu, kitsatoonilist hääle produtseerimist. Seda on harjutud pidama lastepäraseks. Tegelikult on see aga last ümbritseva keskkonna mõjul kujunenud halb harjumus, mille kõrvaldamisele tu-leks tõsisemat tähelepanu pöörata juba nooremas koolieelses eas.

Millest sellised halvad harjumused tulenevad? Tuleb nentida, et need on enamasti perekondliku päritoluga, sest laps matkib eeskätt seda, mis ümbritsevas keskkonnas tema tähelepanu köidab. On selleks ta hooldajate loomulikud, kauni-kõlalised hääliitsused ja laulud, siis saavad need ka lapsele heaks harjumuseks. Ent sageli võib täheldada vastupidist: isegi heas, kooskõlalises perekonnas kalduvad kodused lapse ülihellitatud kohtlemisele, mis avaldub «lapsepärast» taotlevas pudikeelsuses ja samalaadseis kitsahäälses laulmisintonatsioonides. Eitada tuleb aga niisugust kodust miljööd, kus laps on sunnitud osa saama vaid rämedaist ja räuskavaist kõladest. Arusaadav, et äärmiselt kireva koosseisuga lasterühmaga sihipärane töötamine nõuab kasvatajalt palju oskust, heatahtlikkust, operatiivsust ja kannatlikkust seoses individuaalse lähenemisega lastele. Kauni kõlakvaliteedi taotlemisel oleks vaja, et kasvataja ise laulmisel saaks lastele eeskujuks olla ja rakendaks ka niisuguseid lapsi, kellel on loomupäraselt ilus hääli, puuduvad halvad laulmisharjumused ja kelle esitus pälvib tähelepanu oma ilmekusega. Kõik see vajab oskuslikku, taktitundelist juhtimist, rohkesti individuaalset lähenemist nii üksikule lastele kui ka võrdvõimelistele alarühmadele,

aga kindlustab pideva tähelepanu kaudu ka head tulemused, tõelise lapsepärasuse, kõlapuhtuse, ilmekuse ja meeldivuse.

Kõik see esitab kasvatajale vägagi keerukaid nõudeid — esmajoones laste lauluvõimete üksikasjalikult põhjalikku tundmaõppimist ja seejärel sügavalt läbimõeldud ja detailselt planeeritud käsitlust ja jaotatud tähelepanu mitte ainult rütmika, meloodika, intonatsiooni, kõlailu ja emotsionaalsuse, vaid ka diferentseeritud alarühmade ja individuaalse teostamise suhtes. Selle juurde kuulub ka võime tööprotsessis johtuvaid vigu operatiivselt parandada.

Suunates sihiteadlikult ja järjekindlalt laste lauluharrastusi, teeme väärtuslikku tööd meie laulukultuuri tõhustamiseks, rajame selle õigeaegselt loomulikule, kõikumatumale alusele, tasandame teed kõigile asjahuvilistele (ka muusikaliselt mahajäänule) täisväärtuslikuks osavõtuks lauluharrastusest.

Püüdkem sellega toime tulla nii, et võiksime rõõmu tunda juba koolieelikute laulmisvõimete tunduvalt tõusutendentsist. Küllap ka kool, vabanenud koolieelses arenemisprotsessis mahajäänute raskepärasest järeleaitamisest, saab muusikalist kasvatust normaalsetes tingimustes ja märksa tulemusrikkamalt organiseerida.

**TSAARIAEGSED
MINISTEERIUMI-
KOOLID
SAAREMAAL**

ALBERT SEPPEL

Eesti rahvakoolide luteri usu vaimulike ja sakslastest mõisnike mõju alt vabastamiseks allutati luteri usu valla- ja kihelkonnakoolid ning rüütelkondade poolt ülalpeetavad õpetajate seminarid 1887. aastal Rahvahariduse Ministeeriumile. Õppekava muutmise tõttu ei saadud seminarides valitsenud saksa orientatsiooni enam jätkata ning rüütelkonnad sulgesid need ise.

Valdadele soovitati 1869. aasta seaduse alusel töötavate ministeeriumikoolide avamist. Need olid maal asuvad 3- või 5-aastase õppeajaga koolid mõlemast soost õpilastele. 1875. aasta 4. juuni instruksiooni järgi¹ oli nende ülesandeks maaelanike lastele täielikuma ja lõpetatuma hariduse andmine. Läänemere kubermangudes oli nende tegelikuks eesmärgiks rahva hulgas tsaarivalitsuse ideoloogia juurutamine ning venestamispoliitika teostamine. Mandril hakati neid avama 1880-ndail aastail, Saaremaal avati esimene ministeeriumikool 1896. aastal Lümandas. 1911. aastal oli Eestis 80 ministeeriumikooli ja neis õppis 7936 õpilast.²

Ministeeriumikooli ülalpidajaks oli vald. Õpetajad määras rahvakoolide inspektor ja nende palgad maksis riik. Koolimajade ehitamiseks anti ühekordset toetust ning pikaajalist laenu. Majanduslikult olid ministeeriumikoolid teiste maakoolidega võrreldes kindlal järjel, sest nad said riigilt iga-aastast toetust kooliinventari, õppeabinõude, raamatute jne. muretsemiseks. See meelitas valdu neid koole avama.

Õppemaksu ministeeriumikoolides ei võetud ning viletsate valla- ja kihelkonnakoolidega võrreldes pakuti neis laiemaid teadmisi. Seepärast jätkus neile õpilasi.

Saaremaa ministeeriumikoolid alustasid tööd kitsastes üürimajades, kuid mõne aasta jooksul ehitati neile uued head hooned. Need olid avarad õhu- ja valgusküllased majad, kus peale klassiruumide olid veel internaadiruumid ja õpetajate korterid. Valjalikud majapidamisruumid — puukuurid,

¹ Циркуляры по Дерптскому учебному округу, 1886 г. № 3.

² Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 5. köide. Tallinn, 1973, lk. 186.

keldrid ja loomalaudad — olid nende juures eraldi ehitistena. Pärast mõningaid ümber- ja juurdeehitisi töötavad endistes ministeeriumikoolimajades Lümandas, Kärlal ja Muhus praegugi nüüdisaegsed 8-klassilised koolid.

Enamasti igal ministeeriumikoolil oli ühe tiinu suurune koolikrunt. Selle õuema ja mänguplatsist vabaks jäänud ala kasutati viljapuuaia rajamiseks, marjapõõsaste ja köögiviljade kasvatamiseks ning iluaia asutamiseks. Kooliõue piiramist hekiga ja kooli lähisümbrusesse ilupuude istutamist soovitati soojalt ning anti istikute ostmiseks koolidele toetust. Parimaid tulemusi selles saavutati Vana-Lövel ja Loonal.

Osavõtt kooliümbruse korrastamisest ning tööst kooliaias oli õpilastele kohustuslik. Ka suvevaheajal pidid nad vähemalt kaks korda selleks määratud päevadel kooli kokku tulema ja tegema, mis hädavajalik oli. Pärast seda mängiti ja lõbutseti.

Tabel 1.

MINISTEERIUMIKOOLI ÕPEPLAAN³

Õppeained	Nädalatundide arv jaoskondade järgi				
	1.	2.	3.	4.	5. Kokku
Usuõpetus	4	4	4	2	16
Vene keel	10	8	8	8	42
Eesti keel	5	4	4	2	17
Aritmeetika	5	6	6	4	25
Geomeetria	—	—	—	2	4
Geograafia	—	3	3	3	16
Ajalugu	—	—	2	4	10
Looduslugu	—	—	—	2	4
Joonistamine	1	2	2	2	9
Laulmine	2	2	2	2	10
Ilukiri	1	—	—	—	1
Võimlemine poistele Käsitöö tütarlastele	2	2	2	2	10
Kokku	30	31	33	33	160

Nädalatundide üldarv oli suur ning lisaks eeltoodudile tuli veel töötada kooliaias. Sellest pidid kõik õpilased osa võtma.

Esikohal oli vene keele õpetamine, mis oli kooli õppekeeleks juba 3. jaoskonnast alates.

³ A. Elango, Eesti kooli ja pedagoogilise mõtte ajaloo. Tartu, 1967, lk. 47.

Ministeeriumikooli lõpetanu pidi oskama oma mõtteid selles keeles väljendada. Kroonuteenistusse minnes andis ametliku riigikeele oskus poeglastele hinnatava soodustuse — teenistusaeg oli aasta võrra lühem. Seda oskust tuli enne vastuvõtukomisjonis tõestada. Vene keele oskuse tõttu määrati ministeeriumikoolide lõpetanud enamasti õppekomandodesse, kus nad said õlakutele allohvitseri paelad. Ka poeglaste võimlemine ministeeriumikooli vanemas klassis oli puhtakujuline rividriil ettevalmistuseks sõjaväeteenistusele.

Õpilaste emakeel oli ministeeriumikoolides vaeslapse osas. Tsaariajal pidi laps emakeele lugemise oskuse omandama koduõpetuse teel enne kooli tulekut. Seetõttu oleks 1. klassis emakeeletunde (5+4+4) piisanudki, kuid 2. klassis (2+2) oli neid tõepoolest vähe. Emakeele jaoks näpistasid õpetajad aega, kust aga vähegi said.

Ministeeriumikoolid olid interkonfessionaalsed koolid, kus luteri- ja veneusuliste vanemate lapsed muudes tundides kõrvuti õppisid, usuõpetuse tundides aga pandi nad hingeõnnistuse müstikat õppima, eraldi klassiruumidesse ning seda tehti õpilaste emakeeles. Siis tulid klassidesse hoopis teised õpetajad — pikkade juustega vene usu preester oma mustas mantlis ning luteri usu kõster, kes Saaremaa ministeeriumikoolides tavaliselt usuõpetajad-tunniandjad olidki.

Teiste õppeainete ulatus ei olnud kuigi mahukas. Peale esimeses klassis õpetatavate aritmeetika algteadmiste järgnesid teises klassis lihtmurrud, kolmlaused ja protsendid. Geomeetrias omandasid lõpetajad praktilise oskuse maatükkide pindala arvutamiseks. Maateadus hõlmas peamiselt Venemaa Euroopa-osa ning riivamisi ka teisi Euroopa riike. Ajaloo aine oli ainult Venemaa ja tema valitsejad. Loodusloos omandati ainult väga pealiskaudseid teadmisi eluta ning elusloodusest.

Poeglaste võimlemistundide ajal õppisid tütarlapsed selleks palgatud tunniandjate juhatusel neile vajalikku käsitööd. Mõnel ministeeriumikoolil oli isegi õmblusmasin.⁴

⁴ NSVL RAKA, f. 733, nim. 188, s.-ü. 117, l. 399.

Poeglaste käsitööd tunniplaanis ei olnud, kuid igas 2-klassilises ministeeriumikoolis õpetati neile raamatuköitmist, mida tegelik elu tollal nõudis. Vajalikud tööriistad selleks olid koolidel olemas ning aega leiti koolitundidest vabal ajal.

Ministeeriumikooli õppekursus oli jagatud viiele õppeaastale ja selle omandamine oluks viie õppeaasta jooksul normaalne. Ometi toimus see vaid haruharva, sest raskuseks oli vene keel. Viie õppeaastaga lõpetasid kooli ainult vähesed, eriti andekad õpilased, kes esimesest õppeaastast peale seal olid õppinud. Neil oli võimalik koolimajas toimuvatest ühistest õppimistundidest osa võtta. Koolimajast kaugemal asuvad lastevanemad ei tahtnud lapsi esimesest õppeaastast alates ministeeriumikooli internaatil elama panna, vaid lasid neil algul kolm aastat kohalikus külakoolis õppida. Alles pärast seda otsustati, kas ja kuhu laps edasi õppima saata. Ja läks ta otse külakoolist ministeeriumikooli või tegi ta seda kihelkonnakooli kaudu — üks või kaks kooliaastat läks tal nende üleminekutega seoses ikkagi kaduma. Selle tõttu polnud 16- kuni 17-aastased neid ja noormehed ministeeriumikooli lõpetajate hulgas sugugi haruldased.

Igal 2-klassilisel ministeeriumikoolil oli internaat, kuid üldiselt olid need siiski armetud. 1911. aasta kooliloenduse andmeil polnud neis üheski ühistoitlustamist korraldatud.⁵ Keedetud vett tee jaoks võis hommikul ja õhtul igas koolis saada, kuid ainult Lümända loenduslehel kirjutatakse mingisuguse ühiseine valmistamisest, mis maksnud 4—5 kopikat päevas. Et koolides ühistoidu valmistajaid ametis polnud, moodustasid õpilased omavahelisel kokkuleppel 3- kuni 5-liikmelisi «katlakollektiive» ning püüdsid ise oma söögi-majandust korraldada.⁶ Pajad, pannid ja kannud ning samuti ka toiduained toodi kodust kaasa.

Õpilased äratati hommikul kell 6. Hommikune õppimistund algas kell 7, hommikusöök kell 8, koolitunnid kell 9. Pooletunniline vahe-

⁵ NSVL RAKA, f. 733, nim. 188, s.-ü. 117, l. 396—401.

⁶ «Kommunistiehitaja» nr. 55, 11. mail 1967.

aeg peeti kolmanda klassitunni järel ning sellele järgnesid ülejäänud klassitunnid. Need lõppenud, söödi lõunasöök (mida 1912. aastast alates koolides hakati andma). Järgnes vaba aeg klassiväliseks tegevuseks. Kevadel ja sügisel tegutsesid õpetajate juhatusel ka kooliaias. Kella 18—20 toimusid õpetaja järelevalvel ning juhatusel õhtused õppimistunnid. Järgnesid õhtueine ja veidi soovikohast tegevust ning magama mindi kell 21.

1910/11. õppeaastal õppis Saaremaa ministeeriumikoolides ühtekokku 288 poeg- ja 108 tütarlast. Internaatides elas neist 62,5%.⁷ Kõige suurem oli õpilaste arv sõjaaegsel, 1915/16. õppeaastal: 437 poeg- ja 209 tütarlast, ühtekokku 646.⁸

Saaremaa ministeeriumikoolide esimesed õpetajad tulid vanadest Pihkva, Tartu ja Kuldiga (Goldingen) kroonuseminaridest. 20. sajandi algusest peale tuli neid tolleaegsete linnakoolide juures avatud pedagoogikakursustelt Rakverest, Haapsalust ning lõpuks ka Kuressaarest. Esimesi oli 9, teisi 19. Kaks naisõpetajat tulid Tartust Puškini tütarlastegümnaasiumi pedagoogikaklassist. Ühtekokku töötas Saaremaa ministeeriumikoolides 30 kutseõigusega pedagoogi, 23 mees- ja 7 naisõpetajat, neist saartelt 22 ja mandrilt 8. Rahvuselt olid nad kõik eestlased. Usu- ja käsitööõpetajaid-tunniandjaid pole siin arvesse võetud.

Ministeeriumikoolide õpetajate aastapalk peale tasuta korteri, kütuse ja valgustuse oli 1910/11. õppeaastal keskmiselt 400 kuld-rubla.⁹ See andis neile lahedad elamisvõimalused ning mureta suvepuhkuse. Enamasti olid nad perekonnainimesed ning koolimaja oli neile koduks aasta ringi. Vallalised olid muidugi liikuvad.

Lümända 2-klassiline ministeeriumikool avas Saaremaal esimesena oma ukseid. See sündis Viidu küla Kuusiku talust üüritud ruumides 1896. aasta sügisel. Uue koolimaja sai kool järgmisel, 1897. aastal. Selle suure maja ehitamisega seotud «Austla sõja» tõttu sai uus

⁷ NSVL RAKA, f. 733, nim. 188, s.-ü. 117, l. 396—401.

⁸ Sealsamas, nim. 186, s.-ü. 2269, l. 106.

⁹ NSVL RAKA, f. 733, nim. 188, s.-ü. 117, l. 396—401.

kool kurikuulsaks.¹⁰ Lähedast riigimetsast anti tasuta ehitusmaterjaliks 499 puud. Vallavolikogu otsusel pidid vabadikud need metsas tasuta üles töötama ning talumehed oma hobustega küüdi korras ehitusplatsile vedama. Austla, Atla, Kipi ja Koovi küla mehed keeldusid seda tegemast. Vallavanem las kis tõrkujate töö raha eest ära teha. Kui süüdlastelt hakati tööraha sisse nõudma ning ametivõimud nende varandust konfiskeerima tulid, kihutas rahvas ametimehed kivide ja kaigastega külast välja ning kandis juba vankritele laotud varanduse kodudesse tagasi. Kui ka tugevamate jõududega korraldatud teistkordne haarang tagasi löödi, kutsus maakonnaülem tõrkujate taltsutamiseks sõdurid välja. Süüdlased areteeriti. Ringkonnakohus mõistis 6 peassüüdlast 1—2 aastaks vangiroodu ning 10 kaassüüdlast ühest nädalast kolme kuuni vangi. Viimaste hulgas oli ka 7 naist.

Kooli esimeseks juhatajaks määrati Tartu Õpetajate Seminari kasvandik Mihhail Jefimov (Taimre) Harjumaalt. 1911. aastal määrati sellele kohale energiline Põide mees Mihkel Kommel, kes Kuressaare linnakoolis oli õppinud ning Haapsalu linnakooli pedagoogikakursusel õpetajakutse omandanud. M. Kommel oli hea pedagoog ning aktiivne ühiskonnategelane. Ta oli Saaremaa maakonna koolivalitsuse esimene juhataja 1919. aastast, sellel kohal saatis ta tsariaegsete küla- ja kihelkonnakoolide ajakohasteks algkoolideks ümberkorraldamisel ning mahajäänud Saaremaa õpetajaskonna ümberkvalifitseerimisel palju kasulikku korda.

Ministeeriumikooli õpetajate eestvedamisel hakkas Lümända tähtsus tõusma ning selle ümbruskonna majandus- ja kultuurielu hoogsamalt arenema. Lapsi toodi kooli kaugelt ja kool oli teiste Saaremaa ministeeriumikoolide hulgas mitmeti esirinnas.

Lümända ministeeriumikooli õpilaste hulgast on võrsunud palju õpetajaid, kultuuri-tegelasi ja laevajuhte. Seal said oma alghariduse Saaremaal 1920.—1940-ndatel aastatel

üldtuntud agronoom ja põllumajanduslektor Aleksander Kaar ning kirjanikud August Mäik ja Aadu Hint.

Vana-Löve 2-klassiline ministeeriumikool alustas tegevust Valjala kirikukülas kitsas üürimajas 1898. aasta algul. 1899. aasta sügisel sai kool paremad ruumid valdade liitmisel vabaks jäänud Vana-Löve vallamajas. Kooli juhatajaks oli Tartumaalt pärit Gustav Nurm, Pihkva Õpetajate Seminari kasvandik, esimene mandrimees, kes Saaremaa kehvad koolipõllul kindlalt juurdus ning 43 aastat ühtejärke samas kohas rahvale koolitarkust jagas. Koolile ehitati 1912. aastal ajakohane õppekorpus.

Koolitöös oli G. Nurm hoolas, leidlik ja nõudlik. Tema juhatusel töötades kujunes Vana-Lövel tublideks pedagoogideks palju noori õpetajaid. Vana-Löve ministeeriumikoolil oli Saaremaa keskosas samasugune juhtiv koht kui Lümända ministeeriumikoolil saare läänepoolses osas.

Valjala kihelkond oli sajandivahetusel üks mahajäänumaid Saaremaal, seepärast hakkas G. Nurm koolilaste õpetamise kõrval ka täiskasvanuile tarkust jagama. Ta asutas Valjala põllumeesteseltsi, piimaühingu ja ühiskaupluse. Tema õhutusel võeti tarvitusele paremaid põllutööriistu ja -masinaid, muretseti tõuloomi, sordiseemet ning kunstväetisi ja hariti soomaid. G. Nurme sihikindlal juhtimisel hakkas Valjala ümbruskond majanduslikult ja kultuuriliselt Saaremaa teiste valdade seas visalt esirinda rühkima.

Vana-Löve õpilaste hulgast on tulnud üle 30 õpetaja. Tuntuim neist on Kaarel Vessmann (Viirsalu), kes Saaremaa ühiskümnaasiumis umbes paarkümmend aastat kodusaare noortele tarkust jagas ning praegu kõrges eas pensionärina Paides elab.

Muhu ministeeriumikool alustas tegevust 1901. aasta sügisel Kantsi külas Jürivärava koolimajas, muudeti 2-klassiliseks 1903. aastal ning sai oma, spetsiaalselt kooli jaoks ehitatud maja Muhu Piiril 1908. aastal. Koolijuhatajaks oli Pärnumaalt Peeter Masso, kes oli Balti Õpetajate Seminari lõpetanud 1892. aastal.

¹⁰ «Eesti NSV ajaloo lugemik» II köide, Tallinn 1964, lk. 73.

1910. aastal määrati sinna õpetajaks Muhu neiu Liidia Noss, kes oli ise samas koolis õppinud ning hiljem Haapsalu linnakooli pedagoogikakursusel õpetajakutse omandanud. Tema pani pensionieas kirja oma emotsionaalsed mälestused Muhu ministeeriumikooli avamise ning selles õppimise ajast.¹¹

Muhu ministeeriumikoolis oli alati palju õpilasi. Paljud neist jätkasid õpinguid Kuressaare linnakoolis ning sealses merekoolis. Kool ja selle õpetajad on Muhu saare üldisele arengule tublisti hoogu andnud. Seal said oma alghariduse aktiivne Muhu kodu-uurija Vassili Randmets ning akadeemik Joosep Saat. Samas õppis ka pedagoog Madis Küla (Nurmik), heade emakeele õpikute autor ja mõnusatel lasteraamatute ning õpilasajakirjade toimetaja.

Loona ministeeriumikool alustas õppetööd 1898. aasta sügisel, sai oma maja 1902. aastal ning muudeti 2-klassiliseks 1913. aastal. Kooli pani käima Virumaalt pärit Gottlieb Kukk, Tartu Õpetajate Seminari kasvandik ning Vana-Lõve ministeeriumikooli juhataja Nurme kõrval teine mannerlane, kes Saaremaa koolipõllul kindlalt juurdus. Tema rajas Loonal kooliaia ning asutas kohalike kooliolude parandamise eesmärgil Loona Rahvakoolide Seltsi. Seltsil oli oma laulukoor, näitering ja raamatukogu. Seltsi hingeks ja juhiks oli G. Kukk.

1913. aastal siirdus G. Kukk tööle Kuressaare linna. Loonale määrati juhatajaks Kaarel Vessmann (Viirsalu), Haapsalu linnakooli pedagoogikakursuselt õpetajakutse saanud saarlane. Esimese maailmasõja ajal mobiliseeriti koolijuhatajaid üksteise järel ning 1916/17. õppeaastal kool regulaarselt töötada ei saanudki. Koolil oli õpilasi küllaldaselt, kuid 2. klassi lõpetajaid tuli sealt selle lühikese tegevusaja tõttu vähe. Kõige edukam oli neist Eduard Gerban (hiljem Järvalt), kes lõpetas Tartu ülikooli ning paljude aastate kestel Saaremaa Ühisgümnaasiumi õpilastele oma laialdasi matemaatikateadmisi jagas.

¹¹ L. Noss, Hümn ühele vanale koolile. «Kommunismiehitaja» nr. 55., 11. mail 1967.

Kaarma-Suurvalla ministeeriumikool avati 1898. aasta sügisel Kuressaare äärelinnas asuvas uues avaras vallamajas, kus kool sai sobivad ruumid. Siingi avati 2. klass alles 1913. aastal. Juhatajaks määrati senine Lümända juhataja Mihhail Jefimov (Taimre), kes siit 1903. aasta sügisel Tallinna siirdus. Uueks juhatajaks määrati Laimjala mees Jakob Tarkpea, Tartu Õpetajate Seminari kasvandik. Selles koolis õppisid peamiselt Kuressaare äärelinna kehvikute lapsed. Kui koolis avati 2. klass, oli tung sinna suur, sest selle kaudu oli võimalik maksulistest ettevalmistusklassidest mööda minnes pääseda Kuressaare linnakooli ja merekooli.

1916. aastal mobiliseeriti kooli meesõpetajad ning kooli juhatajaks määrati Lümända neiu Olga Jõgi (Prei), kes ise sama aasta kevadel oli õpetajakutse saanud Valga linnakooli pedagoogikakursustel. O. Jõgi oligi Kaarma-Suurvalla ministeeriumikooli viimane juhataja.

Oma alghariduse on selles koolis saanud TRÜ õppejõud professor Karl Taev.

Kärla ministeeriumikool avati 1910. aastal algusest peale 2-klassilisena. Kooli jaoks ehitati avar kivihoone, mis valmis 1912. aastal ning on senini Kärla 8-klassilise kooli kasutada. Kooli juhatajaks määrati muhulane Madis Ling, kes peale Kuressaare linnakooli lõpetamist Haapsalu linnakooli pedagoogikakursustel õpetajakutse omandas. Õpetajaks määrati mandri neiu Elisaveta Liblik, kes õpetajakutse oli saanud Tartus Puškini tütarlastegümnaasiumi pedagoogikaklassis.

M. Ling mobiliseeriti Esimese maailmasõja puhkemisel ning kadus sõjamõllus jäljetult. Ka õpetaja E. Liblik lahkus Saaremaalt. Pikemalt kohal püsivad õpetajaid koolile enam ei leitud ning suure tee ääres asuv koolimaja oli sageli läbivoorivate sõjaväeosade majutuspaigaks, nii et korralikust õppetööst sõja ajal polnud juttugi. Õpilasi oli koolil rohkesti, kuid lõpetajaid polnud palju — kool jõudis ainult mõned lennud välja saata.

Sauvere ja Vätta 1-klassilised ministeeriumikoolid avas Kaarma-Suurvald 1913. aastal. Esimene neist sai oma maja kohe, teine järgmi-

Tabel 2.

Kooli nimi	Avamise aasta	2-klassiliseks muutumise aasta	Hoone valmimise aasta	Hoone maksumus (tbl.)	Koolimaa suurus (tiinudes)	Poisse	Õpilasi 1910/11.			1915/1916. õppeaastail		
							Tütru- kuid	Kokku	Poisse	Tütru- kuid	Kokku	
Lümanda	1896	1896	1897	14 000	1	45	33	78	80	12	92	
Kaarma- Suurvalla	1898	1913	1898	2000	0,5	40	6	46	67	38	105	
Loona	1898	1913	1902	5000	1	40	14	54	30	20	50	
Vana-Löve	1898	1899	1899	2000	1	47	15	62	60	24	84	
Muhu	1901	1903	1908	5420	1	70	22	92	60	34	94	
Kärla	1900	1910	1912	?	1	46	18	64	87	52	139	
Sauvere	1913	—	1913	?	1	—	—	—	28	20	48	
Väha	1913	—	1914	?	1	—	—	—	25	9	34	
				Kokku		288	108	396	437	209	646	

Tabel koostatud NSV Liidu Riikliku Ajaloo Keskarhiivi f. 733, (Rahvahariduse Ministeeriumi Rahvahariduse Departemang), nim. 188, s. ü. 117, lehed 396—401; ning NSVL RAKA f. 733, nim. 186, s.-ü. 2269, leht 106. (Kasutatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudi mikrofilmkoopiaid.)

sel aastal. Kumbki neist 2. klassi avamiseni ei jõudnud ning mõne tegevusaastaga ei jõudnud need ümbruskonna rahvahariduse töstmisel kuigi palju ära teha.

Ühtekokku sai Saaremaale tsariaja lõpuks kaheksa ministeeriumikooli, kus Esimese maailmasõja eel võis õpilaste arvu hinnata umbkaudu 400-le, 1914/15. õppeaastal aga oli see tõusnud 646-le (vt. tabel 2).

Saksa okupandid sulgesid kõik Saaremaa ministeeriumikoolid 1917. aasta sügisel. Aastatel 1918—1944 töötasid endistes ministeeriumikoolides 6-klassilised algkoolid, hiljem 7-klassilised koolid ning mõnedes eespool märgitud 8-klassilised koolid veel praegugi.

Ministeeriumikoolid olid riigi hoolealustena teistest maakoolidest palju paremas seisukorras. Neil olid korralikud koolimajad, head sisseeaded, õppevahendid, raamatukogud jne. Nende õpetajad olid ajakohase kutseharidusega ning nad said oma töö eest väärilist tasu.

Talvine õppetöö kestis ministeeriumikoolides 15. septembrist 15. maini. 1910/11. õppeaastal oli õppepäevi 178, küla- ja kihelkonna-

koolides aga ainult 125.¹² Ministeeriumikooli 2. klassi õpilased enamasti juba mõistsid, et nad endi kasuks õpivad ning õpiti usinasti.

Ärksamad külakoolmeistrid otsisid sidemeid ministeeriumikoolide õpetajatega ja viimased ei olnud oma «vähemate vendade» vastu ka ükskõiksed. Aegamööda kujunes iga ministeeriumikooli juures mõttekaaslaste ring, kus ühisel nõul ja jõul otsiti teid ning võimalusi rahva vaimupimeduse hajutamiseks ja majandusliku olukorra parandamiseks. «Udupildi» õhtud populaarsete loengutega, raamatukogud ja lugemisringid, laulukoorid ja näiteringid, karskuse- ja haridusseltside ning ühistegelike majanduslike ettevõtete asutamine tähistasid rahva üldise kultuurilise arengu tõusuteed.

Ministeeriumikoolid loodi küll venestamise eesmärgil, kuid nende eestlastest õpetajad ei läinud sellele südamega kaasa. Parunite ja pastorite ideoloogia pidurdamiseks olid ministeeriumikoolid asjalikult omal kohal. Tsaari-

¹² NSVL RAKA, f. 733, nim. 119, s.-ü. 117, l. 396—401.

võimu lõpupäevil tulid ministeeriumikoolide õpetajate hulgast need, kes Saaremaa õpetajaskonna kutsealasel organiseerimisel esireas sammusid (G. Kukkk, G. Nurm, M. Kommel jt.).

Ministeeriumikoolid olid vaesema rahva lastele viletsate küla- ja kihelkonnakoolide järel ainukesed kättesaadavad õppemaksuta koolid ning mõnigi terane popsilaps jõudis oma konarlikul haridusteel nende kaudu paar sammukest kaugemale. Neis juhatati ja julgustati koolist lahkuvaid noori iseseisvalt edasi õppima ja ka see oli suur teene.

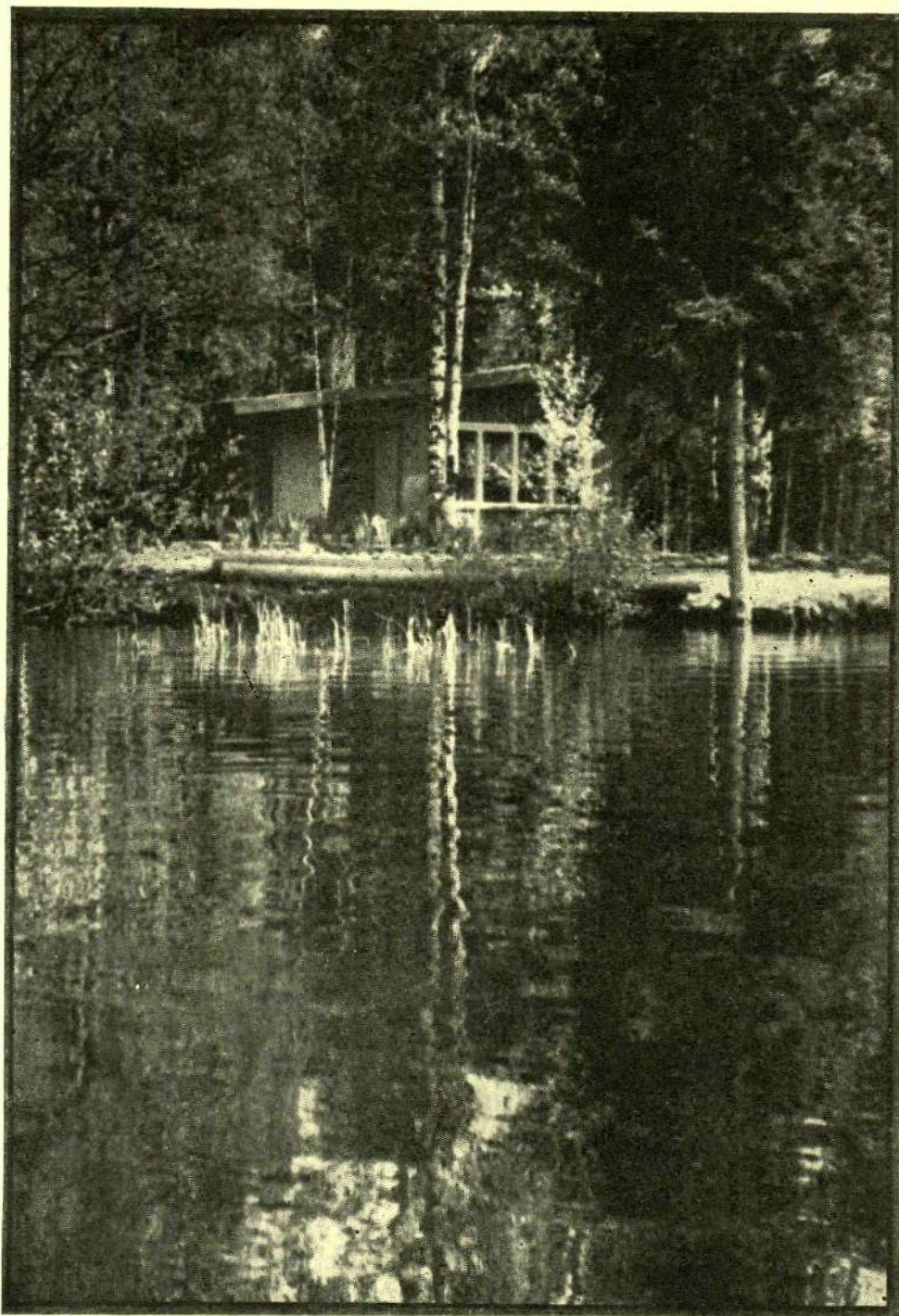
Ministeeriumikoolide lõpetajaist kujunes 20. sajandi teisel aastakümnel Saaremaal noor maaintelligentsi põlvkond, kes ümbruskonna elu-olu ümberkorraldamisel õige mõjukalt kaasa tõmbas. Neist said kooliõpetajad, vallasekretärid, ühiskondlike ja majandusettevõtete organiseerijad ning teised, kes oma kultuurilise ja ühiskondliku koha poolest välja paistsid ning oma osa selle maakoha arengusse andsid. Ministeeriumikoolid avaldasid oma eksisteerimisega ümbruskonnale küllaltki tähelepanavat üldmõju ja etendasid Saaremaa rahvahariduse edendamisel tsaariaegsete rahvakoolide hulgas üldkokkuvõttes positiivset osa.

SISUKORD

265. Leninismi lipu all.
268. Huvikeskmes on noor inimene.
272. I. Tuhkru. Parandada algastme sõjalist ettevalmistust.
275. A. Kasak. Lõppes ülevaatuse kolmas etapp.
280. E. Kaisma. Õpetajate enesetäendamise printsiibid.
285. S. Villo. Kasvatame töö jaoks ja töö kaudu.
290. S. Mäe. Töökasvatuse tähtis koostisosa.
293. E. Kukk. Töökasvatus Rakvere esimeses keskkoolis
299. P. Lehestik. Kodukasest maailmamastaabini.
306. H. Veroman. Õpilasekursioonid looduskaitsealadel.
309. H. Vilbaste. Rabalooduse kaitseala.
313. M. Reitalu. Õpilasekursioonidest Viidumäel.
315. T. Kastepõld. Matsalu Riikliku Looduskaitseala külastajale.
316. R. Silla, T. Tulva. Nooremate õpilaste töövõime psühhofüsioloogilisi iseärasusi.*
323. H. Karik, A. Tõldsepp. Valik huvitava keemia katseid.
327. I. Ševšuk. Kirjanduse ja kunsti osa ajaloo õpetamisel.
332. И. Батарина. Комментарий к учебнику для V класса (восприятие речи на слух.)
338. R. Päts. Mudilaste musikaalsuse arendamise põhialused.
345. A. Seppel. Tsaariaegsed ministeeriumikoolid Saaremaal.

ОГЛАВЛЕНИЕ

265. Под знаменем ленинизма.
268. В центре внимания молодежь.
272. И. Тухкру. Улучшить военную подготовку на начальном этапе обучения.
275. А. Казак. Закончился третий тур смотра.
280. Э. Кайсма. Принципы самосовершенствования учителей.
285. С. Вилло. Воспитываем для труда и через труд.
290. С. Мяз. Важный компонент трудового воспитания.
293. Э. Кукк. Трудовое воспитание в Раковерской I средней школе.
299. П. Лехестик. От родного края до широких просторов земного шара.
306. Х. Вероман. Учебные экскурсии по заповедникам.
309. Х. Вильбасте. Болото-заповедник.
313. М. Рейталу. Об учебных экскурсиях по Виидумяз.
315. Т. Кастепыльд. Посетителю Матсальского государственного заповедника.
316. Р. Силла, Т. Тульва. Психологические особенности работоспособности младших школьников.
323. Х. Карик, А. Тылдсепп. Интересные опыты по химии.
327. И. Шевчук. Роль литературы и искусства в изучении истории.
332. И. Батарина. Комментарий к учебнику для V класса (восприятие речи на слух).
338. Р. Пятс. Основы развития музыкального слуха у дошкольников.
345. А. Сеппель. Министерские школы на острове Сааремаа в царское время.

Näitusepaviljon Nigula järve ääres.

30 коп.

Индекс
78 189

1975
Rasmolqanalat

75-371a